

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM FELSEFESİ BİLİM DALI

BASIN MESLEK İLKELERİNİN İSLAM DÜŞÜNCESİ
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN
Doç. Dr. Cevdet KILIÇ

HAZIRLAYAN
Hakkı YİĞİT

ELAZIĞ-2012

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM FELSEFESİ BİLİM DALI

BASIN MESLEK İLKELERİNİN İSLAM DÜŞÜNCESİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Cevdet KILIÇ

HAZIRLAYAN

Hakkı YİĞİT

Jürimiz, tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. **Prof. Dr. Adem TUTAR**
2. **Doç. Dr. Cevdet KILIÇ**
3. **Yrd. Doç. Dr. Enver DEMİRPOLAT**

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Basın Meslek İlkelerinin İslam Düşüncesi Açısından Değerlendirilmesi****Hakkı YİĞİT****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı****İslâm Felsefesi Bilim Dalı****Elazığ -2012; Sayfa: VIII+133**

İletişim İnsanlık tarihi kadar eski bir olgudur. İnsan bir yaratana sahip olması itibariyle yaratıcısıyla, sadece maddeden ibaret olmaması itibariyle içindeki cevher, ruhuyla ve sosyal bir varlık olması itibariyle de çevresi ile her an iletişim halindedir. İletişim kavramı her zaman önem arz etmiştir. İnsanlığın, medeniyetin, teknolojinin gelişimiyle de her geçen gün daha çok önem kazanmıştır. Yazının icadı ile birlikte yazılı basın tarihi başlar. Medeniyetin ve kültürün her geçen gün zenginleşip, olgunlaşmasına; insanların edinmiş oldukları tecrübelerini bir sonraki nesle aktarılmasının katkısı büyüktür. Bu katkının en önemli araçlarından biri yazılı basındır. Yine farklı fikirlerin yayılması, insanın bilgi sahibi olması, toplumlarda demokratik kültürün yerleşmesinde basın önemli bir araçtır. Basının birçok faydası olmakla birlikte her alet ve teknoloji gibi bu da sadece kendi çıkarlarını düşünen, ahlâki değerlerden yoksun olanların ellerinde insan ve toplum için bir felakete, tehlikeye dönüşür. İşte burada bu alanda çalışan ve basını elinde tutan kişilerin ahlâki değerlere haiz olması ve mesleki ahlâk kurallarına riayet eden kişiler olması önem arz eder. Çünkü Napolyon'un da işaret ettiği gibi insanlığın ve toplumun felaketi parasızlık, fakirlik değil, ahlâksızlıktır, ahlâkî değerlerden habersiz olmaktır. İslam, ahlâk değerlerine önem vermiş ve dinin güzel ahlâktan ibaret olduğuna işaret etmiştir.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Felsefe, Ahlâk, İslam Ahlâkı, Basın, Basın Meslek İlkeleri

ABSTRACT

Master Thesis

Evaluation of Professional Press Principles in Terms of the Islamic Philosophy

Hakkı YİĞİT

University of Firat

Graduate School of Social Sciences

Department of Philosophy and Religion

Discipline of Islâm Philosophy

Elazığ - 2012; Page: VIII+133

Communication is as an old phenomenon as the history of humanity. As the human has a creature, he has a relationship with his god. Also as he is social he has always a connection with other people. Connection has been always important. In the wake of development in civilization and technology it continues to have more and more importance. Written press starts with the humanity as it gives rise to develop the civilization and transfer the people's experience to the future. Moreover, by means of press and writing, different opinions spread in the world, people can obtain information on different topics. It is a very useful device to put the democratic views onto a society. However, it can be turned into a disaster for the society when it's used by the people not having ethical views and, using the press just for their own business and making money. Therefore, people who work on this area must have ethical rules, principles that build the clear press. As Napoleon points "a society doesn't collapse because of the poverty, but it collapses because of the people who don't have ethical principles". Islam in this case gives high importance to ethical rules and it's built upon the principles of ethics in fact.

Key Words: Communication, Philosophy, Ethics, Islam, Press, Principles of Press

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖN SÖZ	VI
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İLETİŞİMİN FELSEFE İLE OLAN İLİŞKİSİ.....	23
1.1. Felsefenin Tanımı	23
1.2. İletişim Felsefesi	26

İKİNCİ BÖLÜM

2. AHLÂK FELSEFESİ VE İLETİŞİM.....	31
2.1. Ahlâkın Tanımı	31
2.2. Etiğin Tanımı	33
2.3. Ahlâkın İletişim İle İlişkisi.....	34
2.4. İletişim Ahlâkı.....	36
2.4.1. Kişinin Kendisi ile Olan İletişiminde Riayet Etmesi Gerekli Olan İlkeler ...	38
2.4.2. Kişin Yaratıcısı ile Olan İletişiminde Riâyet Etmesi Gerekli Olan İlkeler ...	39
2.4.3. Kişinin Çevresi/Başkaları ile Olan İletişiminde Riayet Etmesi Gerekli Olan İlkeler.....	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BASIN VE BASIN AHLÂKI	44
3.1. Basının Tanımı	44
3.2. Basın Ahlâkı.....	47
3.3. Basın ve Felsefi Tutum	49
3.4. Tarihsel Süreç İçinde Basın Meslek İlkeleri	58

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. İSLAM DÜŞÜNCESİ AÇISINDAN BASIN MESLEK İLKELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	70
4.1. İslam Düşüncesi Açısından Basın Ahlâkına Dair Temel İlkeler	70
4.1.1. Basının Dili ve Üslubu	70
4.1.2. İyi ve Güzelin Yayılmasını Sağlamak	80
4.1.3. Kötü Örneklerin Meşrulaştırılmaması	84
4.2. Basın Meslek İlkelerinin İslam Düşüncesi Açısından Değerlendirilmesi.....	90
4.2.1. İnsanları Hor Görmeme Ve Ötekileştirmeme.....	90
4.2.2. Ahlâkî Sorumluluk	95
4.2.3. Bencillikten Sakınmak ve Emeğe Saygılı Olmak	100
4.2.4. Özel Hayata Saygı Duymak	103
4.2.5. Gerçek Haber Doğru Bilgi.....	108
4.2.6. Güvenirlilik.....	115
4.2.7. Cevap ve Tekzip Hakkı	120
4.2.8. Sözünde Durmak	122
SONUÇ	123
BİBLİYOGRAFYA	128
ÖZGEÇMİŞ	133

ÖN SÖZ

İletişimin tarihi, insanlık tarihine kadar uzanır. Gerek ferdi, gerek içtimai hayat ile alakalı birçok olayın, tutumun temelinde iletişim olgusu yatmaktadır. İletişim, sadece insanları değil, birçok varlığı kuşatmaktadır. Bitkiler, hayvanlar, hatta cansız olarak gördüğümüz birçok varlık arasında dahi muhtevasını ve keyfiyetini tam olarak bilemediğimiz bir iletişim söz konusudur. İletişim, kişilerin zihni, hissi, duygusal ve ameli tutumlarının şekillenmesinde, gerçekleşmesinde önemli bir etkidir.

İnsanlık tarihi kadar eski olan iletişim olgusu her dönemde farklı şekilde gerçekleştirilmiş ve bunun için de farklı araçlara ihtiyaç duyulmuştur. İnsanları farklı farklı şekilde yaratan Allah (cc), insana kendi sıfatlarından olan kelâmı vermiş ve insana kendi isimlerini öğreterek konuşmayı öğretmiştir. İnsanın var olmasından bu güne kadar kelâm, söz, konuşma iletişimde çok önemli olmuştur. Yazının icad edilmesinden önceki ilk çağ dönemlerinde, iletişim duvarlara çizilen çeşitli resim ve semboller, ateş, çıkartılan farklı sesler, posta güvercinleri ile gerçekleşirken yazının icadıyla mektuplar, kitaplar, dergiler birer iletişim aracı olmuşlardır. Sanayi dönemi ile birlikte, bilhassa matbaanın icadıyla iletişim aracı olarak basın-yayım organları ferdi ve içtimai hayatta önemli bir yer almaya başlamıştır. XIX. yüzyılda gelişmeye başlayan ve XX. yüzyılda hızla gelişen teknoloji ile gazete, telgraf, telefon, radyo, televizyon, internet birey ve toplumların olmazsa olmaz asli ihtiyaçları arasında yer almaya başlamıştır. Bu gün ferdi ve toplumların hayatının şekillenmesinde iletişim araçlarının etkisi çok büyüktür.

Her dönemde o zamanın teknik ve teknolojisine uygun var olan iletişim araçlarının insanların zihni ve ameli tutumu üzerine etkisi farklı yoğunlukta ve nitelikte olmuştur. Günümüzde yazılı basın-yayım organlarından gazete ve dergi; görsel yayınlardan ise televizyon ve internet insanın zihni ve felsefi tutumunun şekillenmesine etkisi çok büyüktür. İletişim organlarının çeşitliliği ve her bir iletişim aracının birey ve toplum üzerinde bıraktığı farklı etkilerden dolayı her bir iletişim aracının ayrı ayrı ve farklı yönlerden ele alınması gerekmektedir. Bu zaruriyetten dolayı biz de bu çalışmamızda birey ve toplum üzerinde önemli bir etkiye sahip olan gazeteden hareketle “iletişimi” “iletişim ahlâkını” basın yayın ahlâk ilkelerinin tarihsel süreç içinde geçirmiş olduğu evreleri ve günümüzde birçok basın organının kabul ettiği basın ahlâk ilkelerini islâm ahlâkı açısından değerlendirmeye çalıştık.

Yazılı basın organı olan gazeteler birer iletişim aracıdır. Bundan dolayı biz de bu çalışmamızda “iletişim” kavramına, bilhassa felsefe tarafından getirilmiş olan tanımlara yer verdik. Sonra da iletişime dair temel kavramlara, iletişimin amacına ve mahiyetine, iletişimi engelleyen hususlara yer verdik.

Birinci bölümde iletişim ile felsefe arasında var olan bağı irdledik. İletişim felsefinin konusu olan iletiye “anlam yükleme”, iletiyi “anlamlandırma”, “yorumlama”, “algılama” esnasında yaşanan felsefi problemlere işaret ettik. İletişim sonucunda bilhassa hedefte ortaya çıkan felsefi tutumlara yer verdik. İkinci bölümde, ahlâk felsefi ile iletişim arasındaki ilişkiye dikkat çekip, ahlâk ve etik kavramlarının neyi ifade ettiğini ve islâm düşüncesi ışığında iletişim ahlâkının unsurlarına değindik. Üçüncü bölümde, matbaanın icadıyla ve sanayileşmeyle birlikte hızla gelişen yazılı basın yayın organlarından bilhassa gazetenin tarihsel süreç içerisinde uğradığı değişimi konu ettik. Hâlihazırda mevcut olan basın-yayın ahlâk ilkelerinin ferd ve toplum üzerine olan zihni, hissi, duygusal ve ameli etkiye işaret ettik. Ahlâk ilkeleri doğrultusunda basının okur üzerindeki felsefi tutumlarını konu edindik. Dördüncü bölümde ise 6 Şubat 1988 tarihinde Basın Konseyi tarafından oluşturulan meslek çalışanlarının uyması gereken Basın Ahlâk İlkelerini islâm düşüncesi ışığında tahlilini yaptık. Bu çalışmamızda basın ahlâk ilkelerini tahlil ederken yer yer İslam filozoflarının iletişim ahlâkına dair belirledikleri prensiplere yer verdik. İslam filozoflarının, ahlâkçıların kişinin; kendisi, çevresi, yaratıcısı ile iletişim halinde iken takınması gereken edeb ve adâbı İslâm ahlâkının temel iki kaynağı olan Kur’an ve sünnet ışığından değerlendirdiklerine işaret ettik. Günümüz basın yayın organlarınca kabul edilen basın ahlâk ilkelerinin tahlilini yine İslam ahlâkı ışığından yapmaya çalıştık.

Bu çalışmamızın, islâm düşüncesi ışığından basın yayın ilkelerinin mükemmel ve kapsamlı bir şekilde tahlili olduğu elbette söylenemez. Bu alanda daha geniş ve kapsamlı çalışmaların yapılması gerektiğine inanıyoruz. Ancak bir tez kapsamında işaret edilmesi gereken temel konu başlıklarına değinmeye gayret ettik.

Bu çalışmamızda bizlere her türlü maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen tez danışman hocam Sayın Doç. Dr. Cevdet KILIÇ’a, ayrıca Doç. Dr. İsmail ERDOĞAN’a ve Yrd. Doç. Dr. Enver DEMİRPOLAT’a teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
as	: Aleyhisselâm
AÜİFY	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
bknz.	: Bakınız
C.	: Cilt
cc.	: Celle Celâlûhu
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
M.Ö.	: Milattan Önce
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Ö.	: Ölün tarihi
s	: Sayfa
Sa.	: Sayı
Sav	: Sallallahu Aleyhi ve's selem
TDVY	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
TGC	: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti
trsz.	: Tarihsiz
v.	: Vefat
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Ve saire
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

İletişim kavramı, akıl sahibi insanlar arasında bilgi, düşünce ve tecrübenin paylaşımı olarak ele alıp insanlık tarihi kadar eskilere¹ dayandırılabilir. Bir başka açıdan iletişim, ruhlar âleminde ‘ben sizin Rabbiniz değil miyim’ sorusuna insanoğlunun ‘evet şahit olduk ki sen bizim Rabbimizsin’² diye verdiği cevaba kadar götürülebilir.

İnsanın dünya ve ahiret mutluluğu sadece yaratıcısı veya çevresi, kendisi ile olan ilişkisinin güzel ve sağlam olmasıyla sınırlı değildir. Çünkü insan tek boyutlu bir varlık değildir. Yaratılmış olması cihetiyle yaratıcısı; ruhunun, nefsinin, “ben”inin olması yönüyle kendisi; sosyal bir varlık olma yönüyle de ailesi, çevresi; geniş dairede ise yaşadığı cemiyet, dünya, kâinat ile de her an bir ilişki içerisindedir. Çok karmaşık ve yoğun bir ilişki ağı içinde olan insanoğlunun, hayatının düzenli ve sağlıklı olması, gerçekleştirdiği iletişimin sorunsuz olmasında payı büyüktür.

Akıl sahibi olarak yaratılan ve yeryüzüne halife olarak gönderilen insan; kâinatın merkezinde yer almaktadır. Kâinatta yaratılan her şey ona hizmet etmek için yaratılmış ve onun emrine verilmiş, hizmetine sunulmuştur. Bu kadar nimet ve imkânlarla donatılan ve her şeyin kendi hizmetine sunulduğu insanoğlunun elbette bu nimet ve imkânları hoyratça, gelişi güzel, pervasızca kullanması ve kendisi ile iletişim halinde olduğu canlı-cansız varlıklara karşı alakasız durması düşünülemez. İnsanoğlunu bu kadar nimet ve imkânlarla donatan yaratıcı, insanın başta kendisi olmak üzere yaratıcısı ile, çevresi ile barışık olmasını, alakadar olmasını, iletişim halinde olmasını istemekte; bu iletişimi sağlarken de haddini, edebini, bulunduğu konumun gereğine göre hareket etmesini istemektedir. Bu durum ise kişinin ahlâklı olmasını kaçınılmaz kılmaktadır. İnsanın kendisiyle, yaratıcısıyla, çevresi ile iletişimin sağlıklı bir şekilde sağlanması için de riayet edilmesi gereken kural ve kaidelerin, emir ve yasakların, ahlâkî değerlerin farkında olması gerekir. Yani hayatı idare etme ilmine, vazife ilmine hayrın, saadetin ve insan mukadderatının ilmi olan bir ahlâka³ sahip olması gerekmektedir.

Bireyin yaratıcı ile olan iletişimi daha çok ibadetlerle sağlanırken, ferdin kendisi ile olan iletişimi de tefekkür, düşünme ve kendini bilme şeklinde olmaktadır. Kişinin kendini bilme hali bir yönüyle ahlâk ilmidir. İnsanın kendisini tanımasının ve bilmesinin yolunu ise Yunus Emre (ö.1320),

1 Karataş, Mustafa, Hz. Peygamberin Beden Dili, İstanbul 2010, s.19.

2 A'râf Süresi, 7/172.

3 Pazarlı, Osman, *İslâmda Ahlâk*, İstanbul 1980, s.12.

“Beni bende demen bende değülem / Bir ben vardur bende, benden içerü”⁴ diyerek gösterir. Yunus Emre’nin acaba “ben” dediği kimdir? Mahiyeti nedir? Kendisi ile iletişime nasıl geçilir? Tasavvuftaki manevi yolculuğu ifade eden seyr-i sülük⁵, kişinin kendisi ile iletişimde bulunması mıdır? Bu kadar çok geniş ve karmaşık bir ağa sahip olan, kâinatla ilgilenen insanoğlunun kendisinden habersiz yaşaması hiç mümkün müdür?

Kişinin çevresi ile olan iletişimi de sosyal-beşeri ilişkiler ile olur. Bu iletişimin yolu, metodu, gayesi ise yine Yunus Emre’nin şu dizelerinden saklıdır:

“Gelin tanış olarım / İşi kolay kılalım
Sevelim sevilelim / Dünya kimseye kalmaz”

İnsanoğlu var olduğu günden itibaren çevresi ile hep ilişki halinde olmuştur. İnsanoğlunun bu ilişkiler esnasında uyması gereken kural ve kaideler; bazen bir ilahi dinden neşet eden emir ve yasaklar, bazen de beşerin koymuş olduğu sınırlar, kaideler, bazen de zamanla zihinlerde ve gönüllerde hüsnü kabul görülen, toplumca benimsenen örf ve adetler ile belirlenmiştir. Tarihsel süreç içerisinde bu ilişkiler yumağının keyfiyetinde veya kullanılan araçlarda değişimler, gelişmeler olmuştur. Bu değişimlere bağlı olarak da prensipler ve ilkeler değişikliğe uğramıştır.

Nerede olursa olsun sosyal bir varlık olan insanoğlunun bir arada yaşaması için bir takım kaide ve kurallara ihtiyaç vardır. Bilhassa göçebe hayattan yerleşik hayata, bedevi bir toplumdaki medeni bir topluma, kırsal bir hayattan şehir hayatına geçilmesi ile yazılı kanun ve kaideler daha da önem arz etmiştir. Ancak şu da bilinen bir hakikattir ki insanoğlunun tüm hayatı, her adımı kanun ve yasaklar ile belirlenmeye kalkışılması mümkün değildir. Böyle bir hayat insanoğlunun fitratına aykırıdır. Çünkü bu tarz bir yaklaşım başta insanın kendisine yapılan en büyük saygısızlık, aklına ve iradesine hakarettir. Elbette aklını kullanamayan, kendi iradesinin hakkını veremeyen bir varlık için her zaman bir yöneten, emreden bir kişi veya otoriterin bulunması gereklidir. Akıl sahibi insanoğlu için bu türden bir yaklaşım bireyin özgürlüğünü kısıtlama olacağı gibi, ferdin kendisine de yapılan bir saygısızlıktır. İslâm düşüncesinin temel kaynağı olan Kur’an, bu konuda insanoğluna belli başlı düsturlar vaz edip belli sınırlar çizdikten

4 Toprak, Burhan, *Yunus Emre Divanı*, İstanbul 2006, s. 160.; Banarlı, Nihad Sâmi, *Türkçenin Sırları*, İstanbul 1996, s. 84.

5 Geniş bilgi için bkz., Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, İstanbul 1998, s. 133.

sonra insanı kendi iradesi, aklı ile baş başa bırakmakta, onu düşünmeye ve aklını kullanarak ona göre hareket etmeye davet etmektedir.⁶ Bu konuda birçok ayet-i kerime bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim sadece emir ve yasakları ihtiva eden bir kitap değildir. O'nda emir ve yasaklardan daha çok kişiyi düşünmeye sevk edecek, onun yolunu aydınlatacak, aklını ve ruhunu doyuracak delil ve bürhanlar vardır.⁷ Bu delil ve burhanların ışığında insanoğlundan iradesini kullanması istenilmektedir.

Sosyal bir varlık olan insanların bir arada yaşaması, onların kendi aralarında yardımlaşmasını da kaçınılmaz kılmaktadır. Bilhassa sanayinin gelişmesi, şehir hayatının yaygınlaşması ile kişi kendi asli ihtiyaçlarını sağlamak için dahi çoğu kez bir başkasına muhtaç olmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak da yeni sektörler, iş alanları ortaya çıkmaktadır. Böylece birbirine muhtaç hale gelen insanoğlunun birbiriyle olan iletişimini sağlayan genel kural ve kaideler, prensipler, ilkeler, değerler olmakla birlikte hizmet veren/hizmet alan birey, kurum ve kuruluşların, sektörlerin kendilerine has riayet etmesi gerekli bazı ahlâkî kurallar vardır. Bu ahlâkî değerlerin çoğu yine ilahî kaynaklara veyahut toplumların tarihsel süreç içinde edindikleri tecrübelere dayanmaktadır.

Basın-yayın sektörü de insanoğluna hizmet veren alanlardan biridir. Tarihi çok eski devirlere kadar uzanan yazılı basına tarihsel süreç içinde yüklenen mana, kendisinden beklenen hizmetler farklı farklı olmuştur. Karşılıklı haklarının korunması, daha sağlıklı, kaliteli hizmetlerin sunulması/alınması için uyulması gereken prensipler belirtilmiştir ve zamanla bu prensipler olgunlaşıp o mesleğin ilkeleri haline dönüşmüştür. Genel ahlâk kaidelerinin yanı sıra ortaya çıkan bu meslek ilkeleri kendi içerisinde bir öz denetimi de sağlamıştır. Yaptırımı, cezaî müeyyidelerden ziyade meslek duayenlerinin veya daha çok gönüllü sivil toplum örgütleri aracılığıyla manevi bir kınama ve baskı suretiyle işletilmektedir. Böyle bir yaptırımın gayesi fert ve toplumun hak ve hukukuna riayet, saygı ve sevgiye dayalı bir hizmet alım / verimi sağlamak ve insanlar arasında bir güven oluşturmak, hayatı daha yaşanır hale getirmek içindir. Zaten ahlâk ilmi de, vazifeler ilmi, hayırlı adam olma sanatı, insanın amel ve fiillerine ait kuralları ihtiva etmektedir.⁸

İnsanoğlunun ferdi ve içtimaî hayatında, hayatını sürdürmeye yönelik tüm eylem ve tutumu bir iletişimden ibarettir. Bunun içindir ki insanoğlunun tüm hayatının bir

6 Bknz: Hadîd, 57/17; Âl-i İmran, 3/190; Şuara,26/28; Ankebût, 29/43, Kasas, 28/60.

7 Bknz: Ankebût, 29/63; Rum, 88/ 24; Fâtır, 35/12.

8 Pazarlı, *a.g.e.*, s.12.

ilişkiler yumağından ibaret olduğunu söyleyebiliriz. İnsanın kendisi, yaratıcı ve çevresi ile barışık bir hayat yaşaması ise ancak ilişki içinde bulunduğu varlıkların hak ve hukukuna riayet etmesiyle, kendisinin farkında olmasıyla yani iletişim ahlâkına riayet etmesiyle sağlanabilir. Bir ilmin ahlâkına sahip olmak, o ilmin ne olduğunu bilmekten geçmektedir. Peki o zaman iletişim nedir? İletişim kavramı her devirde aynı anlamda mı kullanılmıştır?

İletişim kavramı pek çok açıdan ele alınmıştır. İletişimin farklı bilim dallarınca ele alınmasıyla iki yüz kadar tanım ortaya çıkmış bulunmaktadır. Tanımlardaki bu farklılıklar, iletişimi ele alan sosyal bilimcilerin konuyu kendi bilim dallarına göre ele alıp anlamlandırmasından kaynaklanmaktadır. Kavramın; psikolojik, sosyolojik, epistemolojik, iletişim, felsefe, teknolojik vs. gibi değişik bilim dallarınca değerlendirildiğinde farklı tanımların ortaya çıkması gayet tabidir. Bunun için de iletişim kavramı üzerinde bir uzlaşma yoktur.

Bizi iletişimde teknoloji ve teknolojiye bağlı meydana gelen hızlı gelişmelerden ziyade iletişimin mahiyeti; bilgi alışverişinin anlamlandırılması, kodlandırılması, işaret ve semboller ile kodlanan haber, bilgi akışının düşünce, zihin, felsefe ile olan ilişkisi gibi konular alakadar etmektedir. Bunun için de iletişim kavramına bu minvalde getirilmiş olan tanımlardan hareket etmek gerekmektedir.

İletişim; karşılıklı olarak iletme işi yapma, bilgi haber vb.'nin karşılıklı değişimi, komünikasyon, haberleşme⁹ anlamına gelmektedir. Dil aracılığıyla haberleşme, ilişki kurma; bir konuşan ile, bir dinleyici arasında bir anlaşma, düşünsel açıdan bir yaklaşma doğmasını sağlayan ve karşılıklı konuşmaya dayalı ilişki; diyalog kurmaktır. Telekomünikasyon sistemiyle birbirine bağlı iki veya daha çok abone veyahut merkez arasında önceden belirlenmiş uzlaşma uyarınca bilgi aktarımını da içermektedir.¹⁰ İletişim sözcüğü; Latince kökenli “communication” sözcüğünün karşılığıdır. “Communication” ya da “iletişim” kavramı benzeşenlerin oluşturduğu ortaklık ya da topluluk anlamına gelen bir sözcükten kaynaklanmaktadır. Bundan dolayıdır ki iletişim, belirli bir coğrafya parçasında aynı doğa şartları içinde varlıklarını sürdürmek için araç ve gereçler bulan, bu konuda çeşitli bilgiler üretmiş bulunan, bunları belli iş bölümü yöntemlerine göre kullanan, kendi aralarındaki bu iş bölümünden kaynaklanan farklılaşmaları haklılaştırmak için çeşitli değerler ve inançlar üreterek toplumun farklı

9 Doğan, D. Mehmet, “İletişim”, Büyük Türkçe sözlük, s. 535.

10 Büyük Larousse “iletişim”, İstanbul 1993.

kesimlerini ortak üst kimlikler içinde kaynaştırmayı amaçlayan insanların etkinliği¹¹ anlamına da gelmektedir.

Başka tanımlara da yer verecek olursak; iletişim, insanın varlık sürdürme biçiminin bir ürünü ve insanın varlık sürdürme biçimindeki gelişmelere göre değişimlere uğrayan insana özgü bir olgudur.¹² İletişim, belli bir düşüncenin veya iletinin (message) muhtevasının sözlü ve iletişim araçları ile kişiden, diğerlerinin zihinlerine ve ruhlarına aktarılmasıdır.¹³ İletilmek istenilen materyalin, ilgili herkes tarafından tamamen anlaşılabilmesi amacıyla bilgi, kanaat ile düşüncenin; yazı, konuşma, görsel araçlarla veya bunların bir arada kullanılmasıyla iletilmesi, alınması veyahut değiştirilmesi,¹⁴ insanın kendisi, çevresiyle kurduğu mesaj alışverişi;¹⁵ fikrin, bilginin herkesce aynı şekil ve değerde anlaşılır hale getirilmesi, paylaşılmasıyla karşılıklı etkinin sağlanması¹⁶ gibi anlamlara da gelmektedir.

Bazı filozofların iletişime getirdikleri tanımlar ise şöyledir.

Berelson (ö. 1979) ve Steiner (ö. 1925) iletişimi; bilginin, fikirlerin, duyuların, becerilerin vb.'lerin simgeler kullanılarak iletilmesi olarak tanımlar.¹⁷ Rogers ve Kincaid'e göre iletişim, katılanların bilgi yaratıp karşılıklı anlamaya ulaşmak amacıyla bu bilgiyi birbirleriyle paylaştıkları bir süreçtir. Barnlund'a göre anlam arama çabasıdır. Masterson (ö. 1921), Beebe (ö. 1962) ve Watson'a (ö. 1956) göre, sayesinde dünyayı anlamlı kıldığımız ve bu anlamı başkalarıyla paylaştığımız insanî bir süreçtir. Gerbner ise iletişimi, ileteler aracılığıyla gerçekleştirilen toplumsal gerçeklik olarak tanımlar.¹⁸ Bir başka tanım ise "Zihin"ler veya "benler" arasında kurulan ve düşünce, mesaj, niyet ve anlamların bir zihinden diğerine aktarılmasını sağlayan etkileşim; belirli bir düşünce, mesaj veya söylenimler türünden fiziki araçlarla, bir insandan, kişi veya zihinden bir başkasına aktarılması sürecidir.¹⁹

İletişim kavramı dilimizde daha çok "haberleşme" sözcüğünün yerine kullanılmıştır. Oysa iletişim kavramı, içerik olarak tüm canlılar arasındaki iletişimi kapsamaktadır. Karşılıklı ilişki ve etkileşimde bulunanlar, yalnızca insanlar değildirler.

11 Oskay, Ünsal, *İletişimin ABC'si*, İstanbul 1999, s. 16.

12 Oskay, a.g. e., s.7

13 Bolay, .Süleyman Hayri, *Felsefeye Giriş*, Ankara 2007, s. 211.

14 Sillars, Stuart, *İletişim*, Çev. Nüzhet Akın, Ankara 1995, s.1.

15 Salmış, Ferman, *Konuşma Estetiği ve Diksiyon*, İstanbul 2010, s.31.

16 Kongar, Emre, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul 1995, s. 249'dan nkl: Özçağlayan, Mehmet, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Değişim*, İstanbul 1998, s. 33.

17 Bolay, a.g.e., s.151.

18 Bolay, a.g.e., s.151.

19 Cevzici, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara 1997, s. 365.

Ancak iletişimi kavramının, özellikle bilimsel çalışma ve araştırmalarda, daha çok insanlar arası ilişki ve bu işlevi sağlayan araçlar için kullanıldığı da bir gerçektir.²⁰

Bütün bu tanımlardan anlaşıldığı gibi geleneksel anlayışta iletişimin işlevi genelde karşılıklı bilgi, his, duygu, düşünce vb. iletilerin alışverişi olarak görölse de üretim, aktarım, anlamlandırma, semboller, işaretler, düşünce, zihin, duygu, his, yönlendirme, uzlaşma, paylaşma, düzenleme, etkilenme, tutum, davranış vb. birçok Şeyi ihtiva eden çok karmaşık bir olgudur. İletişim sadece dil (sözcükler) ile bir aktarım, uzlaşma ve paylaşımdan ibaret değildir. İletişimin zihinlerdeki bir bilginin, düşüncenin bir başka zihne anlam kaymasına uğratılmaksızın aktarılması gibi bir fonksiyonu olması iletişimin sıradan mekanik bir aktarım ve paylaşımdan ibaret olmadığının göstergesidir. İletişimin esnasında etkileme ve etkilenmeye olumlu/olumsuz tesir eden birçok faktörün olması iletişimin sadece insanlar arasında Şuurlu bir Şekilde gerçekleşen bir Şey olmadığının göstergesidir. Bütün bu farklı tanımlardan ortaya çıkan karmaşık yapı içinde sağlıklı bir iletişimde bulunmanın zannedildiği kadar hiç de kolay olmadığı bir gerçektir.

A) İletişimin Mahiyeti

İletişimin iki yüz kadar tanımı yapılmıştır. Bu tanımlar genellikle tanımı yapanların eğilimlerine ve konuya yaklaşımlarına göre değişmektedir. Bu kadar farklı tanım ve yaklaşımın olması doğal olarak iletişimin mahiyetini tartışır hale getirmektedir. Burada felsefe devreye girmektedir. Çünkü felsefe için Leon Brunschwieg (ö. 1944) “Felsefe özölmemiş meselelerin ilmidir” der.²¹ Farklı inanç ve bilgi karşısında felsefi bir tutum içinde olmak önemlidir. Bilgi ve inançtaki çoğulculuk karşısında felsefe mutlak bir doğrunun ve hakikatin olmadığını ve felsefi tutum olarak insanların hoşgörölü olması gerekliliğini öğretir.²² Felsefe hakikati, özü, gerçeği bulma adına Jaspers (ö. 1969)’in dediği gibi “yolda olma”²³ hali olsa da tek bir hakikatin, doğrunun, gerçeğin olduğuna inanmak değildir.

İletişim sözcüğü karşımızdaki ile “ortaklaşma” oluşturma istemi üzerine temellenmektedir. Bir bildirimde bulunduğumuz zaman karşımızdaki(ler) ile bir

20 Gökçe, Orhan, *İletişim Bilimine Giriş*, Ankara 1998, s.6.

21 Öner, Necati, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Ankara 1999, s.13.

22 Öner, a.g.e., s. 44.

23 Öner, a.g.e., s. 13.

“ortaklaşma” oluşturmak anlamına gelir. Yani aynı bilgi, düşünce veya aynı tutuma sahip olmayı, paylaşmayı istemek²⁴ demektir.

İletişim, bilgi üretme ve anlamlandırma süreci,²⁵ aynı zamanda anlam arama çabasıdır. İnsanın başlattığı, kendisini çevresine yönlendirecek ve değişen gereksinmelerini karşılayacak şekilde uyarıları ayırt etme ve örgütlemeye çalıştığı yaratıcı bir edimdir.²⁶ İletişim, insanın varoluş özellikleriyle bağlantılıdır.²⁷ İletişim, insanların davranışlarına temel teşkil eden, dünyaya ilişkin imajlarını oluşturan anlamların meydana getirildiği ve bu mesajların semboller yardımıyla değiş tokuş edildiği sosyal bir eylem sürecidir. Dolayısıyla iletişim, sadece mekanik bir bilgi ve fikir aktarma işleminin ötesinde, olayın ona bir anlam atfeden anahtar semboller, sloganlar veya temalar vasıtasıyla yeniden üretilmesidir. Bu tür bir iletişim anlayışı, yalnızca bilgi vermeyi değil, yönlendirmeyi, ikna etmeyi ve insanların duygu ve düşüncelerine hitap ederek davranışları (iletişimin arzuladığı yönde) değiştirmeyi amaçlamaktadır.²⁸

İletişimin ne olduğu konusunda var olan yaklaşımları, konuya bakış açıları açısından bir değerlendirmeye tabi tutacak olursak, temelde iki ayrı gruba ayrıldıklarını söyleyebiliriz. Bunlardan ilki, iletişimi sosyal eylemler çerçevesinde iletilerin aktarımı veya paylaşımı olarak görmektedir. İkincisi ise, iletişimi göstergibilimi (göstergeler ve anlamlar) temel hareket noktası olarak iletilerde anlam üretme yani anlam üretimi ve değişimi olarak görmektedir.²⁹ İletişimi, iletenlerin aktarımı olarak gören görüşlerin en tanınmışlarının başında Shannon ve Weaver’ın Matematiksel İletişim Modeli gelir. Buna göre A’dan B’ye bir şey gönderildiğinde B, A’nın arzuladığı biçimde cevap verdiğinde, “A” etkin biçimde “B” ile iletişim kurmuştur. İletişimi karşılıklı etkileşim olarak gören görüşler, iletişimin iki yönlülüğünü ön plana çıkarmaktadırlar. Bu görüşlere göre, iletişimin süreci karşılıklı etkileşimde bulunan en az iki kişi arasında gerçekleşmektedir. George Herbert Mead (ö. 1931)’ın geliştirmiş olduğu “Sembolik Etkileşim Kuramı” ve Jürgen Habermas’ın geliştirdiği “Evrensel Pragmatik Kuramı” bu

24 Oskay, Ünsal, *Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş*, İstanbul 1992, s. 99; Özçağlayan, Mehmet, *a.g.e.*, s. 32.

25 Dökmen, Üstün, *İletişim Çalışmaları ve Empati*, İstanbul 1994, s.15.; Doğan, İsmail, *İletişim ve Yabancılaşma Yazılı Kültürümüzde İlkler*, İstanbul 1998, s.45.

26 Mutlu, Erol, *İletişim Sözlüğü*, Ankara 1995, s. 168.; Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur’an-ı Kerim ve İletişim*, İstanbul 2000, s.19.

27 Salmış, *a.g. e.*, s. 31.

28 Oktay, Mahmut, *Halkla ilişkiler Mesleğinin iletişim Yöntem ve Araçları*, İstanbul 1996, s.16.

29 Gökçe, *a.g.e.*, s. 9.

görüşlerin en popüler temsilcileridir. Sembolik etkileşim kuramı, doğanın oluşturduğu biçimin dışında anlamsız olduğu ve ancak sembolik bir sistem içinde yoğrulduğu zaman bir anlam ifade edeceğini varsayar. İletişim, sembolik etkileşim kuramına göre ise, karşılıklı aynı ya da en azından benzer yorumların söz konusu olduğu durumlarda oluşmaktadır. Habermas'a göre, iletilimsel eylem birbiriyle iletişim kuran bireyler arasındaki ahlâkî ilişkiler olarak da adlandırılabilir. Ahlâkî ilişkiler ise birinin kendisini diğerinde tanıması olarak nitelendirilir.

İletişimi sistem-çevre etkileşimi olarak gören görüşlerde ise iletişim olgusunun sosyal boyutunu ön planda tutmakta ve iletişimi, oluşturduğu çevresel ortam ile ilişkili olarak değerlendirmektedirler. İletişim gerçekleşmesi için ortak sembollere bağlı olmaktır.³⁰ İletişim terapisi kuramı geliştiricisi Paul Watzlawick (ö. 2007) iletişimi insanlar arası ilişkilerin ve gözlenebilir tasvirlerin aracı olarak tanımlamakta ve sosyal davranışla eş değer görmektedir. Dolayısıyla sosyal davranış alanındaki olasılıklar iletişim aksaklıkları, davranış terapisi de iletişim terapisi olarak değerlendirilmektedir.³¹

Bütün bu yaklaşımların yanı sıra şu gerçeği unutmamak lazımdır. İletişim sadece insanlar arasında gerçekleşen bilgi alışverişi, etkileşimi, paylaşımı değildir. Günümüzde iletişim daha çok insanlar, topluluklar arasında bir ileti alış verişi olarak tanımlanır, algılanır. Geniş açıdan baktığımızda hayvanlar, canlılar, hatta kâinattaki her bir varlık arasında bir iletişimin olduğu görürüz. Kâinattaki düzen ve ahenk varlıklar arasında sağlıklı bir iletişimin olduğunu bizlere göstermektedir. Kur'an-ı Kerim dikkatlerimizi kâinattaki düzene çeker. Ayet-i Kerime'de "Yine O, yedi kat göğü birbiriyle tam bir uyum içinde yarattı. Rahmanın yaratmasında bir boşluk, bir düzensizlik göremezsin. Çevir yüzünü bir bak; gözün sana (Allah'ın yaratmasının ihtişamı karşısında) hakir kalacak (O'nun yaratmasında hiçbir kusur bulamamanın ezikliği ve bitkinliği içinde) geri dönecektir"³² buyrulur.

İletişim sadece canlıların hem cinsleri arasında değil; insanlarla makineler, insanlarla hayvanlar arasında da olabilir.³³ Ayrıca iletişim sadece dil ve kelimeler ile de sınırlı değildir. Her varlığın kendi arasında kendine has bir iletişim şekli vardır. İletişimde en az kelimeler, sözcükler kadar semboller, işaretler, tutum ve davranışlar da önemlidir. Yapılan araştırmalar arılar arasında iletişimi düzenleyen bir kodlama

30 Geniş bilgi için bkz., Gökçe, *a.g.e.*, s. 9-54.

31 Gökçe, *a.g.e.*, s. 30.

32 Mülk, 67/3-4.

33 Doğan, İsmail, *a.g.e.*, s. 45.

sisteminin varlığını belirlemiştir. “Bir arı sabahleyin, polarize güneş ışınlarına bağımlı olarak çiçeklerin keşfi için uçuşa çıkar. Ve çiçekleri bulduktan sonra kovanına dönerek öteki arılara belli ve belirli dansla, istikamet verir. Arılar bu semiyotik işaret sistemiyle düzenlenen yaşama tarzlarını, bu sitem gereğince düzenlemiş hareketlerini asla değiştirmez, çünkü buna göre programlanmışlardır. Sadece insan, tabiatın kodladığı sistemler düzeyini -aklının sayesinde- aşar.³⁴ Yine karıncaların, kuşların vs. diğer hayvanların birbirleri arasında kendilerine has iletişimleri vardır. Bu gün bitkilerin sözün ve müziğin muhtevasına göre bir hal aldığı, etkilendiği de bilinen bir gerçektir. Hz. Süleyman’ın kuşların dilinden anladığını Kur’an-ı Kerim’de “...Ey İnsanlar! Bize kuşların dili öğretildi ve bize (Allah’ın kullarına bahşedeceği) her şeyden bir nasip verildi.”³⁵ şeklinde bildirilmektedir. Bu gün papağan, av köpeği, eğitilmiş köpekler, şempanzeler, karıncalar vb. hayvanlar ile dil, işaretler ve hareketler ile iletişim kurulduğu ve bunların yönlendirildiği, istenilen doğrultuda hareket edildiği bilinmektedir. Yine Kur’an-ı Kerim’de karıncaların Hz. Süleyman ordusunun kendilerini ezmemesi için kendi aralarında kurdukları iletişime ve Hz. Süleyman’ın da karıncaların dilinden anladığına dair “...derken, karınca vadisine geldiler. Karıncalardan biri “Ey karıncalar, diye seslendi, “derhal yuvanıza girin! Süleyman ve orduları, farkına varmadan sizi ezip çiğnemesinler!” Bu sözleri işiten Süleyman, (Allah’ın lütufları karşısında duyduğu) masum bir mutluluk içinde gülümsedi”³⁶ ayeti kerimesi vardır. Yine Hz. Süleyman’ın bir keresinde kuşları teftiş ederken Hüdhüd’ü göremeyince kendisini cezalandıracağını söylemesi karşısında Hüdhüd’ün çıkageldiği ve “ben senin malumatın dahilinde olmayan önemli bir bilgiye ulaştım ve sana Sebe’den çok mühim ve doğruluğu şüphesiz bir haberle geldim”³⁷ demesi hüdhüd’ün Hz. Süleyman’ı anladığını ve Hz. Süleyman’ın Hüdhüd kuşuyla iletişim kurabildiğinin göstergesidir.³⁸ Her ne kadar bu durum bir mucize olsa da, her bir mucize istikbalde insanların gayret ettikleri takdirde gelinebilecek noktayı göstermesi adına insanın kuş ve benzeri hayvanlar ile iletişim kurabileceğinin bir işaretidir. Nitekim yüzyıllar boyunca güvercinlerin birer postacı olarak kullanılması, papağanların insanların konuşmalarını aynen taklit etmesi, köpeklerin bu gün eğitilip güvenlik hizmetlerinde kullanılması hayvanlar ile iletişimin sağlanabileceğinin yanısıra insanı düşünmeye, aklını

34 Kasapoğlu, Abdurrahman, *a.g.e.*, İstanbul 2000, s. 24.

35 Neml, 27/16.

36 Neml, 27/17–18.

37 Neml, 27/20–22.

38 Kasapoğlu, *a.g.e.*, s. 23-27.

kullanmaya davet ediyor. Kâinatın ahenk ve düzenine dair birçok ayeti kerime bize iletişimin sadece insanoğluna münhasır olmadığını ve iletişim tek aracı dilin olmadığını göstermektedir. Hz. Adem (as)’a Allah’ın isimlerinin öğretilmesi ve peygamberlere gelen vahiy; insanoğlunun iç dünyasına doğan sezgilerin her biri birer iletişim çeşididir. Bütün bunları düşündüğümüzde iletişim kavramının bu gün çok dar bir manada kullanıldığını görürüz.

İletişimi sadece insanlara münhasır bir olgu olarak ele alacak olsak dahi, iletişimi sadece insanlar arasında mekanik bir haberleşme, bilgi, ileti alışverişi olarak görmek elbette eksik bir tanım olur. En basit bir ifade olarak ele alınan ileti alışverişin perde arkasında da bir zihinsel ürün, üretim, düşünce, kodlama, anlamlandırma söz konusudur. Zaten birçok iletişim ögesi düşüncenin ürünü olarak görülür.³⁹ İletişim sadece düşüncenin paylaşılmasından ibaret de değildir. His ve duygu, heyecan, üzüntü, sevinç gibi insani meziyet ve yeteneklerin de paylaşımıdır.

İnsanoğlu çevresinde gördüğü her şeye bir anlam yüklemiştir. Bu anlam yüklemeler bilerek, iradî veya gayriiradî şekilde oluşabilir. İnsanoğlunun çevresinde gördüğü sembollere yüklediği anlam ile zihin dünyası oluşur. Zihin dünyasında oluşan anlam zamanla davranışlarını, tutumlarını, eylemlerini belirler. Bu anlamlandırma ve oluşum sabit olmayıp dinamikdir. Hayat boyu değişim halindedir. Etkiler, etkilenir, zaman zaman farklı okumalar gerçekleşebilir. “İnsan aynı nehirde iki defa yıkanamaz” diyen antik çağ filozofu Herakleitos (M.Ö. 480) aslında insan, olup bitenler karşısında her zaman aynı tonda duyguya, hisse, düşünceye sahip olamayacağını da ifade etmiştir. İletişime dayanan sosyal ilişkiler sayesinde insanlar çevrelerindeki dünyayı oluşturacak alanlar yaratırlar ve sonra da bu alanlara göre davranırlar. Dean Barnlund “İletişim anlamların evrimini sağlar” diyerek bu durumu çok güzel özetlemiştir. Barnlund ayrıca iletişimin başka özelliklerinin de altını çizmektedir. İletişim dinamikdir, kendi kendine karmaşık bir düzen içinde oluşan mesajlardan çok, aktif bir kişinin kasıtlı hareketlerinden oluşur. Devamlıdır, çoğu zaman kendi başına tek bir hareketten ziyade, devam eden bir zincir oluşturmaya yöneliktir. Daireseldir, bir kişiden diğerine akan anlam zinciri düz bir çizgi oluşturmaz, aksine başladığı noktaya dönebilir veya daha önceki bölümleriyle yeniden kesişebilir. Aynen tekrar edilmez, sürekli yenilenen anlamlar zinciri insanların yaklaşımlarını sürekli olarak değiştirir. İnsanların her

39 Güreli, Nail, “İletişim Olayları İçinde Yazılı Basınının Durumu”, Gazeteciler Cemiyeti ve İ.Ü. İşletme Fakültesi ortak Semineri, (12-13-14 Mayıs 1983), İletişim olayları ve Türk Basının Sorunları, Ankara 1984, s.85.

yönüyle birbirine tıpatıp aynı mesaj vermeleri mümkün olsa bile, aynı mesajın alıcıya ilk defa ulaştığındaki etkisi sonraki etkilerinden farklı olacağından, meydana gelen iletişimde farklı olacaktır. Geri alınmaz, bir kere verilmiş mesajın etkilerinin, alıcının dimağından hiç gelmemiş gibi silinmesi mümkün değildir. Karmaşıktır, çok değişik seviyelerde değişik kişisel, kurumsal, sosyal ve kültürel anlamlar içerir.⁴⁰

İletişim dar kapsamıyla toplumsal kültürün bir parçası ve toplumun her yöredeki gelişimini etkileyen önemli bir motivasyondur. Ancak iletişim bundan da öte, dinamik ve etkin yapısıyla yerküreyi çepeçevre kuşatan, yeryüzünün ve insanın bütün noktalarına nüfuz etmiş ürkütücü mekanizmanın adıdır.⁴¹ Çünkü kâinatta her şey birbiriyle alakadardır. Hiçbir şey başıboş değildir ve birbirinden bağımsız hareket etmemektedir. Çoğu zaman her bir olay, başka bir olayın sebebi ya da sonucudur. Yine her bir obje çoğu zaman ya etkileyen, ya da etkilenen konumundadır. Ayrıca her bir mekânın, rengin, giysinin, sanatın, statünün vs. durum ve hallerin kendisine ait bir iletişim dili vardır. Meselâ bir kurumda idareci, yönetici ile çalışanın, memurun, işçinin odalarının üzerinde herhangi bir işaret ve yazı bulunmasa dahi odaların döşemesine, dizaynına bakarak hangi odanın kime ait olduğu tahmin edilebilir. Yine çoğu zaman giyilen giysilere göre sosyal statüler bilindiği gibi, elbiselerin rengine bakarak kişinin psikolojisi, ruh haleti hakkında fikir sahibi olunabilir. Bundan dolayıdır ki iletişimi dar bir alanla, mekaniksel bir ileti alışverişi ile sınırlandırmak mümkün değildir.

İnsan iletişim eyleminde iki rol oynar. Ya iletişim eyleminde bulunan (verici), ya da vericinin verdiği iletiyi alan (alıcı) durumdadır. Günlük hayatta kişi farkında olsa da olmazsa da bu iki rolden birini her zaman yüklenmektedir. Meselâ gelişi güzel açılan bir Tv ekranında veyahut gayriihtiyarî kulak verilen bir radyoda pasif alıcı durumuna geçmiş olunur. Sokakta göze çarpan semboller, reklâmlar, trafik işaretleri vs. her biri kişiye bir şeyler iletmektedir. Birey bu durumlarda farkında olmadan alıcı durumunda iken; yine farkında olmadan herhangi bir tavır, hareketi, beden dili, konuşması ile bir başkasına ileti veriyor olabilmektedir. Gülümser bir çehre veya somurtkan bir yüz ile sokakta gelişi güzel yürüyen biri farkında olmadan bir başkasına ileti sunmuş olur. Tebessüm eden bir yüzü gören bir insanda oluşan duygu ve düşünce ile somurtkan bir çehrenin muhataba verdiği mesaj bir değildir. Onun içindir ki Hz. Muhammed (sav)'in

40 Turam, Emir, *Medyanın Siyasi Hayata Etkileri*, İstanbul 1994, s.44.

41 Cereci, Sedat, *Büyülü Kutu Büyülenmiş Toplum*, İstanbul 1992, s.11.

“Kardeşini güler yüzle karşılamak bile olsa, iyilikten hiçbir şeyi küçük görme”⁴² hadis-i şerifi iletişim açısında çok büyük önem arz etmektedir. Bir başkasını pozitif düşünmeye sevk etmek, onlarda güzel bir duygu oluşturmak, muhatabını sevindirmek, ümitlendirmek, kısacası pozitif enerji yaymak, kişinin farkında olmasa da, gerçekleştirdiği tek yönlü bir iletişimdir. Hz. Muhammed (sav) böyle bir davranışta bulunmanın “sadaka” olduğunu belirtmesi kişiler arasında pozitif iletişimde bulunmanın ehemmiyetine işaret ve insanları olumlu iletişimde bulunmaya teşvik bakımından çok önemlidir

İletişim deyince, sadece kitle iletişim araçları ile gerçekleşen bilgi alışverişini algılamak yanlış ve eksik bir algılamadır. İletişimin olması için mutlaka iki kişinin (canlının) olması her zaman gerekmemektedir Göze çarpan bir resim, çalan bir müzik melodisi, bir sanat değeri taşıyan her hangi bir obje kişilerin ruh ve gönül dünyasına, zihin dünyasına farklı farklı çağrışımlara yol açabilir, kişinin kendi içine doğru yolculuğa çıkmasına vesile olabilir. Meselâ dünya hayatının faniliğini, ahiret hayatının ebediliğini, insanoğlunun bu dünyada bir yolcu olduğunu tasvir eden bir resim, “Bu gün Allah için ne yaptın” yazılı bir tablo, kimileri için sıradan bir resim, cümle iken; kimileri için günlük muhasebeye bir davet olabilir. Bu resim ve yazı bakanın zihin, duygu, düşünce, his, inanç yoğunluğu, zenginliği, tecrübelerinin farklılığına göre de anlam kazanır.

Bir mesajın amacıyla iletme yöntemi arasında da çok yakın ve önemli ilişki söz konusudur.⁴³ 17 Ağustos depreminin ardından bir eğlence merkezinde yardım gecesi düzenlenir. Ünlü sanatçıların, şöhretli insanların katıldığı gecede komik ölçüde cüzi bir yardım toplanır. Yine iletişim çağını yaşayan günümüz insanı kalabalıklar içinde yalnızlaşabilirken; iletişim bombardımanı altında olan kişiler de iletleri duymaz, hissetmez, görmez, okuyamaz hale gelebilmekteler. Duyarsızlaşan birey ve toplumlar dışarıdan gelen kendisini pek ilgilendirmeyen iletelere karşı çoğu zaman açık olurlarken, kendi dünyasını harekete geçiren iletelere çoğu zaman kulak tıkamış olabilmekteler. Günümüz modern dünyası herkesten ve her şeyden haberdar olmasını kişiye salık verirken maalesef kişiyi kendisine unutturmaktadır. Dünyanın diğer ucunda olup bitenler insana haber verilirken, çoğu zaman insanın kendi evinde, gönül ve his dünyasında, ruh ve düşünce dünyasında olup bitenlerden haberdar edilmemektedir.

42 İmâm Nevevî, *Riyâzü's-Salihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, Tercüme ve şerh: Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük., C. IV, İstanbul 1997, s. 490.

43 Sillars, *a.g.e.*, s. 8.

Sağlıklı, doğru bir iletişim, iletişim araçlarının, iletişim teknolojisinin ileri düzeyde gelişmiş olmasından ziyade kaynağın, hedefin ve aracın sağlıklı ve uyum içinde olmasına bağlıdır.

B) İletişime Dair Başlıca Kavramlar

İletişim en basit düzeyde dahi, üç öğeye dayanmaktadır. İletiyi gönderen, iletiyi alıp açımlayan ve bu ikisi arasında iletinin gönderilmesinde kullanılacak bir iletişim kodlaması, bir ileti gereklidir. İletiyi gönderene kaynak, alana hedef - kitle, iletişimde gönderilen bildirimde de ileti denilmektedir.⁴⁴ İletişim felsefesinin başlıca kavramları iletişim-iletken-ileti-alıcı-simge-süreç olarak tespit edilse de⁴⁵ dolaylı veya dolaysız olarak birçok kavram iletişim olgusuyla bağlantılıdır. Biz bu çalışmamızda sözkonusu belli başlı kavramları ele alacağız.

1. Kaynak: Her türlü iletişimin asli unsurlarından biridir. Kaynak; “İleten”, “Verici”, “Gönderici” gibi çeşitli kavramlarla da ifade edilmektedir. Kaynak; konuşan, söyleyen, gönderen, düşüncesini ve bilgisi başkalarıyla paylaşan, ürettiği ve edindiği bilgiyi dağıtan, yayan aktif insan;⁴⁶ yazan, çizen, işaret eden, beden dilini kullanan, bir hayvan veya bir haberleşme örgütü (örneğin, gazete, yayınevi, televizyon istasyonu veya film stüdyosu)⁴⁷ gibi farklı öğeler olabilir.

İnsan bir hem kaynak, hem bir iletişim aracı, hem de alıcı rolünde olabilir. İnsanoğlu düşüncesini, duygularını, hislerini bir başkasına yansıtırken, aktarırken kaynak; yaratıcının isim ve sıfatlarını üzerinde tecelli etmesi itibariyle ve yine bir kişiden aldığı bir haberi, bilgiyi, belgeyi üçüncü bir kişiye naklederken, ulaştırırken, tercüme ederken bir araç; kendisine iletilen bir iletiyi alması, anlamlandırması ve aldığı iletiye göre felsefi bir tutum ve davranışta bulunması cihetiyle de alıcıdır.

2. İleti / Mesaj: Kaynaktan alıcıya gönderilen her türlü bilgi iletidir, mesajdır. Bilgi ifadeye dönüştürüldüğünde de mesaj halini alır. Mesaj, iletilecek bilginin yapısına göre, mektup, mesaj pusulası, telefon çağrısı, bir gülüş hatta bir davranış biçimi olan omuz silkmek şeklinde bile olabilir.⁴⁸ Mesaj kâğıt üzerine basılmış mürekkep, havadaki ses dalgaları, elektrik devresindeki titreşimler, bir el sallama, havada dalgalanan bir

44 Oskay, *İletişimin ABC'si.*, s. 16.

45 Bolay, *a.g.e.*, s. 152.

46 Bolay, *a.g.e.*, s.152.

47 Oskay, *Kitle Haberleşmesi*, s.100.

48 Sillars, *a.g. e.* s. 22.

bayrak veya buna benzer kolayca yorumlanabilecek bir sinyal şeklinde olabilir.⁴⁹ Mesaj, kaynağın ileticiye ulaştırmak istediği şeydir. Kaynak alıcıya iletmek istediği şeyi, önce zihni bir düzenlemeye, kodlamaya, sembole tabi tutar. Muhatabın algılayacağı şekilde bir düzenlemeye tasnif edince mesajı iletir. Bu bazen bir resim, bazen bir harf, bazen bir rakam, bazen bir işaret gibi çeşitlilik arz eder. İleten kişinin veya kaynağın muhataba ulaştırdığı düşünce ve bilgi içerikleridir.⁵⁰

3. İletişim araçları: İletişimin gerçekleşebilmesi için mutlaka vericiden alıcıya bir iletinin, mesajın iletilmesi lazımdır. İletinin hedefe taşınması, ulaşılması için bir aracıya, taşıyıcıya, bir yola, köprüye ihtiyaç vardır. İletişimde bir aracının olması iletişimin temel öğelerinden biridir. İletişim aracı, içinde kanallar bulunduran ve bu kanallar aracılığıyla iletiyi alan, gönderen yayın belirli yapısal özelliklere sahip ortam ve nesnelere olarak tanımlanır.⁵¹ İletişim araçları iletinin mahiyetine, hedefin, vericinin durumuna, potansiyeline, içinde bulunan ortama gibi bir faktörden dolayı değişiklik arz eder. Sağlıklı bir iletişimin gerçekleşmesi için uygun bir iletişim aracının seçilmesi, tercih edilmesi çok önemlidir.

4. Kanal: İletişimin önemli unsurlarından biri de kanaldır, araçtır. Kanal, mesajın iletildiği yoldur.⁵² İletişimde kanal farklılıklar arz edebilir. Dil önemli bir iletişim aracı olmakla birlikte tek değildir. Renkler, müzik, sinema, semboller, resim, bakış, duruş, beden dili... vs. birçok iletişim aracı vardır.

İletişim araç ve kanalları sadece bir iletinin aktarılmasından, taşınmasından, iletilmesinden ibaret değildir. Mesajın iletilmesinden tercih edilen kanal iletiye, alıcıya olumlu / olumsuz etkide bulunabilir. Ayrıca iletilecek mesajın şekli, formatı, alıcının durumuna göre değişiklik arz eder. Bundan dolayıdır ki sağlıklı bir iletişimin gerçekleşmesi için iletiye uyumlu doğru bir iletişim aracının, kanalının uygun bir ortam ve zamanda kullanılması çok önemlidir.

5. Alıcı / Hedef: İletişin sürecinde iletilenin ve gönderilenin karşısında bulunan muhataptır. Bu iletilen mesajın kendisine ulaşması hedeflenen kişi veya kişilerdir.⁵³ Bir tek kişi olabilir. Okuyan veya ekrana bakan birisi olabilir. Bir tartışma grubunun, bir dershanedeki öğrenci grubunun, bir futbol seyircisi grubunun, bir topluluk içindeki üye-birey veya kitle dinleyicisi (mass audience) dediğimiz belli ve kendine özgü bir grubun

49 Oskay, *Kitle Haberleşmesi*, s. 100.

50 Bolay, *a.g.e.*, s.152.

51 Gökçe, *a.g.e.*, s. 73.

52 Sillars, *a.g.e.*, s. 22.

53 Bolay, *a.g.e.*, s.153.

bireysel bir üyesi olabilir.⁵⁴ İletişimde hedef kadar alıcı da önemlidir. Şayet alıcı sağlıklı değilse doğru iletişim gerçekleşmez. Kur'an-ı Kerim'de kâfirler için “sağır” “kör” “kalbleri mühürlü”⁵⁵ derken bir iletişimde alıcıdan kaynaklanan iletişimsizliğe dikkat çekilmektedir. Verici, kaynak, mesaj, kanal aynı iken alıcının algılama, anlama, kavrama yeteneği; bilgi ve kültür kapasitesi; ihtiyaçları ve motive edilebilme kabiliyeti⁵⁶ gibi vasıf ve özelliklerinden, donanım veya eksiklerinden dolayı sonuç farklı olabilmektedir.

6. Simge: “Bir şeyin başka bir şeyin yerini tutması” yahut “başka bir şeyi hatırlatan, onun yerine geçen ve onu zihinde canlandırtan şey” veya “ Bir şeyi temsil eden ve onunla maddi ilişkisi bulunmayan şey” şeklinde tarif edilmektedir.⁵⁷ Her obje bir semboldür ve her sembole yüklenen mana farklıdır. Hatta her alıcının aynı sembolü aynı şekilde algılaması çoğu zaman mümkün değildir. Ancak bir sembolün alıcıların zihninde ortak bir mana çağrıştırması ölçüsünce doğru iletişim kuramı sağlanmış olur.

7. Süreç: Süreç, aslında olayların belli bir düzenin bulunduğu izlenimini verecek şekilde sıraya konulması halidir, devamlı bir dönüşü içinde bulunan gerçekliğin meydana getirdiği hareketlilik, insanın meydana getirdiği şeylerin üretilişi tarzını teşkil eden eylemler dizisinin geçtiği belli bir zaman dilimidir. İletişim durağan olmayıp değişken bir olgudur. İletişimin zaman içinde devamlı değişen bir olgu olması önemlidir.⁵⁸

8. Etkileşim: İki öznenin, gönderici ile alıcının karşılıklı birbirlerini etkilemeleri ve birbirlerinin etkileri altında kalmalarıdır.⁵⁹

9. Yanılsama: Göndericinin gönderdiğinden daha farklı olarak alıcıya ulaşan mesaj “yanılsama”dır. Göndericinin gönderdiği mesajın deşifreleşme aşamasında da yanılsama ortaya çıkabilir.⁶⁰ İletişimde mesaj hedeften alıcıya iletilirken mana değişikliğine uğrayabilir. Bu mana değişimi bazen araçtan, bazen alıcının algılama düzeyinden bazen, alıcının tutumundan, bazen çevre faktörlerinden v.b. daha başka nedenlerden dolayı değişebilir. Meselâ Toshihiko İzutsu (ö. 1993), insanın ilim yoluyla edindiği Allah düşüncesi ile marifet yolu ile edindiği Allah düşüncesinin birbirinden

54 Oskay, *Kitle Haberleşmesi*, s.100.

55 Bakara, 2/7.

56 Cebeci, Suat, *Öğrenme ve Öğretme Sürecinde Dinî İletişim*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, s.38.

57 Bolay, *a.g.e.*, s.153.

58 Bolay, *a.g.e.*, s.154.

59 Bolay, *a.g.e.*, s.154.

60 Sillars, *a.g.e.*, s .23.

çok farklı olduğunu ancak her iki düşüncenin arkasında aynı objektif Allah bulunduğu halde A ve B kişilerin farklı ilim ve metotlarla edinmiş oldukları Allah düşüncesinin farklılık arz edebileceğini⁶¹ söyler.

10. Geri İletim: Bir alıcının aldığı bir mesaja olumu/olumsuz tutumu, cevabı göndericiye mesaj olarak iletilmesidir. Biriyle konuştuğunuzda olumlu reaksiyon anlamına gelen gülme ve gülümseme, olumsuz reaksiyon adına da kaşların çatılması, yüzün asılması gibi tepki alırsınız. Geri iletim, çoğu zaman bu türden anlık reaksiyon içerir.⁶²

11. Parazit: Gönderici ve alıcıdan kaynaklanmayan iletişim alışverişini engelleyen faktörlerden her birine verilen addır. Parazit; trafik, daktilo veya toplantıyı kesen telefon zili olabilir. Aynı zamanda, kötü telefon bağlantısı, bir mektuptaki kötü el yazısı, yüklenen bilgilerin kaybına neden olan bozuk bir bilgisayar veya konuşmacının yüz ifadesinin, sözel olarak iletilen mesajdan farklı olduğu bir durum; bunların hepsi, çeşitli parazit türleridir.⁶³

C) İletişimin Çeşitleri

İletişimi çeşitli yönlerle sınıflandırmak mümkündür. İletişimi, şuurlu veya şuursuz⁶⁴ şekilde gerçekleşmesi göz önünde bulundurarak; konuşmaya yönelik sözlü-sözsüz iletişim;⁶⁵ iletişim esnasında kullanılan dile; harfler semboller, işaretler, resimler, mimikler, beden diline göre; veya dikey ve yatay şeklinde gerçekleşmesine göre tasnif etmek mümkündür. Ancak kanaatimizce insanı merkeze alarak yapılacak olan kısımlandırmalar iletişim felsefesi açısından daha doğru ve yerinde olacaktır. Buna göre iletişimi,

1. Bireyin Yaratıcısıyla olan iletişim
2. İçsel iletişim-Öz İletişim (Bireyin Kendisiyle Olan İletişim),
3. Kitle İletişim (Bireyin Bir Başkasıyla Olan İletişim) şeklinde yapmak daha doğru olur.

61 İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, Çev. Süleyman Ateş, İstanbul, trsz. S.64.

62 Sillars, a.g.e., s.23.

63 Sillars, a.g.e., s.23.

64 Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Ankara 1997, s. 212.

65 Salmış, a.g.e., s.41.

1. Bireyin yaratıcıyla olan iletişimi

Bireyin yaratıcı düşüncesi ve yaratıcı ile olan bağı dinin sahasına girer. Hiçbir yaratıcıya inanmadığını söyleyen insan dahi bir şeye inanıyor demektir. Çünkü hiçbir şeye inanmadığına inanmakta bir inançtır. Her dinde bir yaratıcının varlığına inanmak söz konusudur. Bir yaratıcının varlığını kabul etmek ise ancak kendisiyle yaratıcı veya yaratıcı ile bir başka şey arasında var olan bağın, iletişimin, alakanın farkındalığını hissetmekle mümkün olur. Kişinin yaratıcı ile olan bağının farkındalığını hissetmesi bazen afâki, bazen enfusî delillerle olur. Kişinin inandığı yaratıcının tasavvuru din psikolojinin ilgi alanıdır. Din psikolojisi Allah'ı şöyle tarif eder. Allah, insanın kâinata ve kendi üzerine hâkimiyetini kabul ettiği ve içsel bağlarla kendisini bağlı hissettiği kudretin adıdır.”⁶⁶ Kişi ile yaratıcı arasında bir içsel bağın oluşu bir iletişimdir. İzutsu, kişi ile yaratıcı arasında dört çeşit iletişimin gerçekleştiğine işaret eder. Ona göre,

1. Ontolojik ilişkisi: Allah ile insan arasındaki, yaratan-yaratılan ilişkisidir.
2. Haberleşme ilişkisi: İnsan ile Allah arasındaki birbiri ile olan diyalogtur.

Kişi ile yaratıcı arasında sözlü ve sözsüz haberleşme şeklinde iletişim olur. Sözlü iletişimde dikey yönlü bir iletişim söz konusudur. Bu dikey yönlü iletişim de iki türlü gerçekleşir:

- a) Yukarıdan aşağıya doğru olursa, vahiy
- b) Aşağıdan yukarıya doğru olursa, dua'dır.
3. Rab-kul ilişkisi
4. Ahlâkî münasebet⁶⁷

Yaratıcıdan insana doğru iletişimin bir yolu vahiydir, kutsal metinlerdir. Vahiy, yaratıcının peygamberleriyle iletişimidir. Bu iletişim çift yönü olmayıp tek taraflıdır. Yine bu iletişim yukarıdan aşağıya doğrudur. Peygamberlerin Allah'tan aldığı mesajı insanlara iletmesi ise yatay yönlü iletişimdir. Allah ile iletişim sadece kelime ve söz ile değildir. İzutsu, Kur'an-ı Kerim kâinata Allah'ın varlığını, birliğini, kudretini gösteren her şeyin birer âyet olduğunu, her bir ayetin insanın düşünmesi, tefekkür etmesi, yaratıcı ile iletişim haline geçmesi için birer mesajdan ibaret olduğunu belirtir ve adeta kişiyi hedefine, varacağı menzile ulaştıran yoldaki birer yol işaretleri, trafik işaretleri gibi, kişiyi yaratıcıya ulaştıran birer sembol olduğunu söyler.⁶⁸ Karl Jaspers (ö. 1969)'in yaklaşımıyla birey pratik akıl düzeyinden çıkıp aşkın varlık alanına adım atarsa

66 Kök, Mustafa, *Nurettin Topçu'da Din Felsefesi*, İstanbul 1995, s.9.

67 Geniş bilgi için bkz: İzutsu, *a.g.e.*, s.95.

68 İzutsu, *a.g.e.*, s.168.

kendisini yaratıcının huzurunda bulur. Böylece yaratıcı daima kendisiyle konuşur ama doğrudan değil, tabiat varlıkları yoluyla konuşur. Artık kişinin çevresinde gözle gördüğü varlıklar basit birer varlık olmaktan çıkar, bunlar bir takım işaret ve sembollerdir ki, bunların aracılığıyla her şeye kadir olan yaratıcı kendisiyle konuşur.⁶⁹ Kanaatimizce kişinin çevresindeki varlıkları yaratıcısından kopuk, başıboş olarak bakması o varlıklara karşı işlenen en büyük bir zulümdür. Yaratıcının isim ve sıfatlarıyla, kudretiyle insanın nazarlarını gökyüzüne, yeryüzüne çevirip tekrar tekrar bakmasını, düşünüp akl etmesini istemesi yaratıcının akıl sahibi insanoğlu ile iletişime geçmesidir. Kur'an-ı Kerim'de "Yine O, yedi kat göğü birbiriyle tam bir uyum içinde yarattı. Rahman'ın yaratmasında bir boşluk, bir düzensizlik görmezsin. Çevir gözünü bir bak, bir kusur, bir çatlaklık görür müsün? Sonra tekrar tekrar çevir de bak; gözün sana (Allah'ın yaratmasının ihtişamı karşısında) hakir kalarak (O'nun yaratmasında hiçbir kusur bulamamanın ezikliği ve bitkinliği içinde) geri dönecektir"⁷⁰ buyrulurak insanoğlundan nazarlarını yaratılan şeylere çevirmesi istenmektedir. Tüme varım metoduyla, sanattan sanatkârı, yaratılandan yaratıcıyı bulmak ve görmek istenmektedir. Bu durumda hem yaratılan varlıklardan akıl sahibi insana; hem de insandan yaratıcıya doğru çok yönlü bir iletişim söz konusudur. İshrakilik felsefesindeki, Allah'ın kalbe ilham etmesi ve hakikati sezgilerimizle algılamamız yaratıcı ile olan iletişimidir.

Yaratıcı ile insan arasındaki iletişimin doğrultusu Allah'tan insana doğru "vahiy", "kitap" "suhuf", "peygamberler" ile gerçekleşir. Kur'an-ı Kerim'de bu durum "Allah bir insan ile (başka türlü değil) sadece vahy etmek, yahut perde arkasından, yahut da elçi gönderip ona dilediğini vahy etmek suretiyle konuşur" diye belirtilir. İnsandan Allah'a doğru ise en kısa ve yalın hali ile "dua" "zikr" "ibadet" "namaz" ile gerçekleşir. Kur'an-ı Kerim'de "Rabbini, içinden yalvararak ve O'ndan korkarak yüksek olmayan bir sesle sabah ve akşam an"⁷¹ buyrulurak yaratıcı ile iletişime geçilmesi istenilmektedir. Kişi kendini yaratıcıya adadığı ve O'na yöneldiği, teslim olduğu ölçüde yaratıcıyı kendi ruhunda, gönlünde hisseder. Yaratıcıyla iletişim halinde olduğu ölçüde de yaratıcı kendini ona hissettirir ve ona bilmediği şeyleri hissettirir. Bireyin yaratıcı ile olan çift yönlü iletişime ise Kur'an-ı Kerim'de "öyleyse siz beni anın ki, ben de sizi anayım"⁷² diye dikkat çekilir.

69 İzutsu, "a.g.e.", s.170.

70 Mülk, 67/3-4.

71 Araf, 7/205.

72 Bakara, 2/152

2. İçsel iletişim / öz iletişimi (bireyin kendisiyle olan iletişimi)

İnsanın kendisiyle iletişimi hakkında “içsel iletişim” veya “öz-iletişim” terimleri kullanılmaktadır. Simgelerin, bir birey tarafından dışa vurulmayacak biçimde sırf kendi içinde üretilmesi, yorumlaması; insanın kendi içinde, kendisiyle kurduğu iletişim olarak değerlendirilebilir. Bir insanın düşünmesi, duygulanması, kişisel gereksinmelerinin farkına varması, iç gözlem yapması, kendine sorular sorarak bunlara cevaplar üretmesi kişinin kendisiyle olan iletişimi sayılabilir.⁷³ Günümüze iletişim denilince genelde insanlar arası gerçekleşen kitle iletişimi olarak algılanmaktadır. Oysaki bu bakış, algılama eksiktir. Çünkü iletişim sadece kitle iletişiminden ibaret değildir. Kişinin kendisi ile olan iletişimi göz ardı edilemez. Günümüz dünyasının problemi de burada başlamaktadır. Bütün dünyayı tanımak, bilmek, olup bitenlerden haberdar olmak için gayret eden günümüz insanı, her şeyden haberdar olurken kendisinden habersiz yaşamaktadır. Bütün dinlerin, felsefenin cevabını aradığı sorular, “Ben kimim? Nerden geldim? Mahiyetim ne? Niçin gönderildim? Nereye gidiyorum? Her gün gerçekleşen değişim karşısında ben yine aynı ben miyim? ‘Ben’ derken neyi, kimi kastediyorum... vb. sorulardır. Düşünen insanoğlunun hayatı bu tür sorulara cevap aramakla geçer. İbn-i Arabî'nin (v. 1240) Kudsi Hadis diye zikrettiği, “kendini tanıyan, bilen; rabbini bilir”⁷⁴ sözünde kişinin kendisini tanımasının ehemmiyetine işaret edilmektedir. Yunus Emre “bir ben var benden içeru”⁷⁵ dediği “ben” ile iletişime geçmek kişinin kendisi ile olan iletişimi kurması demektir. Daha çok tasavvufun ilgi alanı gibi görünse de kişinin kendisini bilmesi adına soruların peşine düşmesi akıl, düşünce, tefekkürde bulunması felsefecileri hep meşgul etmiştir. Alman Filozof Karl Jaspers (ö. 1969) iletişimi kendi varoluş felsefesinde, var olabilmenin temel şartı kabul etmektedir. İnsanın iletişim sayesinde birbiriyle tanışma ve kaynaşma imkânına kavuştuğuna inanmaktadır. Jaspers, varoluşun kendi şuurunun farkında olan bir iletişim olarak mevcut olduğunu söylemektedir. “Ben daima iletişim içindeyim” Jaspers'in düşüncesinde birçok varoluş biçimleri var ve buna bağlı olarak da bir iletişim biçimleri de mevcuttur. Bunlardan her birinin sınırları vardır. Ama hepsinin başında varoluşsal iletişim gelir. O da Ben'in kendisi olarak gerçekleşmesi ve dış dünyaya açılmasıdır. Kendimiz, bizzat kendimiz için karşılıklı yaratma halindeyiz. İletişim sevgi dolu bir savaş olduğu için insanın

73 Dökmen, *a.g.e.*, s.21.; Kasapoğlu, *a.g.e.*, s. 29.

74 İbn Arabî, *Marifet Kitabı*, İstanbul 2008, s.112.

75 Banarlı, *a.g.e.*, s. 84.

varoluğu, bu sevgi içinde tam bir açıklığa erişmek için uğraşır. Bu savaşın özelliği üstünlük ve galibiyet istememesi, her şeyi karşısındaki tasarrufuna bırakmasıdır.⁷⁶

3. Kitle iletişimi (bireyin bir başkasıyla olan iletişimi)

Kitle iletişimi; enformasyon, düşünce, tutum veya duyguların bir kişiden veya bir gruptan ötekine (veya diğerine) özellikle semboller yoluyla iletilmesi ve iletiler aracılığıyla kurulan sosyal etkileşimdir.⁷⁷ Kitle iletişimi uzmanlaşmış grupların geniş, heterojen ve farklılaşmış izleyicilere sembolik içerik yaymak üzere teknolojik aygıtları (basın, radyo, film vs.) hizmete soktuğu kurum ve tekniklerden meydana gelir.⁷⁸ Bir insanın hatta cansız gibi görünen her bir varlığın olduğu yerde bir etkileşim, değişim vardır. Etkileşim ve değişimin olduğu yerde ise bir iletişim vardır. Konuşmayan, eylemde bulunmayan bir insan dahi yine de çevresi ile iletişim halindedir. Çünkü bu hal dahi bir başkasını etkiler. Bir otobüste yolculuk yapan bir insanın konuşmadan yolculuğunu bitirmesi yanında oturuveren alıcının içinde bulunduğu ruh halatine göre (kendisini tanımadığı, önemsemediği, nezaketten uzak, kibirli, sıkıntılı vs.) onu bir fikir, kanaat sahibi kılar. Alıcıdan oluşan bu fikir vericinin verdiği mesaj ile alakalıdır. Burada vericinin semboller, işaretler, söz ile mesajı iletmemesi iletişim oluşmadığı anlamına gelmez. Bir kabristanda, bir cenazede hiç kimsenin konuşmaması bir mesajdır. Dolayısıyla insan her an iletişim halindedir, ya alıcı ya da verici durumundadır. Ve insan için iletişimsiz bir hayatın devam etmesi düşünülemez. İnsanın her bir hareketi/hareketsizliği bir ileti taşımaktadır. İletişim terapisi kuramı geliştircisi Paul Watzlawick ve arkadaşları başkasının nezaretinde ya da başkası ile birlikte her davranışın bu kişi için bir ileti oluşturduğu ve bu nedenle iletişim olarak nitelendirilmesi gerektiği varsayımla hareket etmektedirler.⁷⁹ Gerçekte kitle iletişim sürecinin evrensel tek bir şekli yoktur, kitle iletişiminin bütünü ya da parçalarını temsil eden olası modellerin çokluğundan sorumlu olan gerçeğin çeşitliğidir.⁸⁰

D) İletişimin Amacı

İletişim bir amaç doğrultusunda gerçekleşir. Genel olarak niçin iletişimde bulunduğumuzu zikredecek olursak;

⁷⁶ Bolay, *Felsefeye Giriş*, s.159.

⁷⁷ Mcquail, Denis; Windahl, Sven, *Kitle İletişim Modelleri*, Ankara 1997. s.15.

⁷⁸ Mcquail; Windahl, *a.g.e.*, s. 16.

⁷⁹ Gökçe, *a.g.e.*, s. 31.

⁸⁰ Mcquail; Windahl, *a.g.e.*, s. 17.

a) Bilgi vermek / almak için iletişim gerçekleştirilir. Kendimizi bir başkasına tanıttırma veya bulunduğumuz mekân coğrafya, içinde bulunduğumuz şartlar, durum hakkında bilgi iletmemiz bilgi için kurulan bir iletişimdir. Hangi kitabı okuduğumuzu, hangi işle meşgul olduğumuzu, yarın nereye yolculuk edeceğimizi... muhatabımıza söylememiz bir bilgi aktarımıdır. Bu bilgilendirme mekanik bir bilgi aktarmadan ibaret değildir. Biz bir bilgiyi aktarırken, taşırken, söylerken içinde bulunduğumuz sosyal-psikolojik durumumuza göre kodlamalarda bulunur bir başka (beden dili, mimik, jest, tonlama, vs.) dil ile de istediğimiz doğrultuda iletiye bir mana yükleriz. İnsan durup dururken bir bilgiyi başkasıyla paylaşma ihtiyacı hissetmez. Bir bilgi aktarımı, paylaşımı sağlanmak isteniliyorsa demek ki orada bir amaç ve gaye vardır. Bu gaye ve amaç doğrultusunda iletişime geçilir. İradi bir iletişimde, önce kişiyi iletişime zorlayan bir niyet, gaye, amaç olmalıdır. Bu niyet, amaç, gaye doğrultusunda bilgiye bazı mana ve anlamlar yüklenilir. Hz. Muhammed (sav) "...ameller niyetlere göredir."⁸¹ buyurmuştur. İletişim, etkileşimin şekli ve neticesi daha çok niyete göre şekillenir, anlam kazanır. Çünkü niyet doğrultusunda bilgiye, eyleme, amele pozitif/negatif duygular yüklenir. Niyet, amelin ruhu mahiyetinde olduğundan niyetin güzelliği doğrultusunda gerçekleşen iletişim güzel ve sağlıklı bir iletişimdir.

b) Sosyalleşmek- sosyalleştirmek, etkilemek için iletişim gerçekleştirilir. Burada kişi muhatabının fikirlerinden, düşüncelerinden, eylemlerinden bir değişim gerçekleştirmek için iletişime geçer. Burada ikna etmek ve inandırmak için bir arayış ve gayret vardır.

c) Eğitim gayesi ile iletişim gerçekleştirilir. İnsanoğlunun maddi ve manevi gelişimi eğitim ile olur. İnsan insan olarak doğmaz. İnsan olmaya namzet bir varlık olarak doğar. Dolayısıyla insanın gerçek manada bir insan-ı kamîl olmasında aldığı, alacağı eğitimin önemi çok büyüktür. Eğitimin gerçekleşmesi için de, yazılı veya sözlü, enfusî veyahut afakî deliller üzerine düşünme şeklinde bir iletişim içinde olması gerekmektedir. İnsanoğlunun eğitimi için bir zaman ve mekân sınırlaması yoktur. Çünkü insanoğlu çevresinde olup biten her şeyden ya etkilenir ya da etkiler. Her iki hal de iradî veya gayriiradî bir bilgi, ileti alışverişi söz konudur ki bu da iletişimdir.

d) Kültürel alışveriş sağlama için iletişim halinde olunur. Medeniyetin, uygarlığın gelişimi kültürel alışveriş ile olmaktadır. İnsanoğlu tarihte hiçbir zaman elindekiyle yetinmemiş, daha fazlasına ve daha iyisine sahip olmak için gayret etmiştir.

81 İmamı Nevevî, *a.g.e.*, C. I, s.91.

Böyle bir arayış ister istemez etkileşimi, bilgi ve tecrübenin akışını, paylaşımını kaçınılmaz kılmıştır.

e) Entegrasyon için iletişim gerçekleştirilir.

f) Özendirme için iletişim gerçekleştirilir. Burada da alıcıların tutum ve davranışlarından istenilen yönde bir değişim gerçekleşmesi için bir propaganda da bulunmak, gayret etmek söz konusudur. Bu gün reklâm ve moda sektörü daha çok bu iletişim çeşidinden faydalanır.

g) Eğlendirmek için iletişim gerçekleştirilir. Bu iletişim türünde de insanı daha çok mutlu etme arayışı ve boş zaman kavramını doldurma arayışı söz konusudur. Gerçi günümüzde eğlendirmeye genelde olumsuz bir mana yüklenmiş olsa da bu iletişim türüne büsbütün olumsuz bir mana yüklemek doğru değildir. Bilhassa son zamanlarda eğlendirerek eğitim, güldürürken düşündürme vs. yollar ile bilgilendirme, yönlendirme, etkileme, değişim gerçekleştirme her geçen gün önem kazanıyor.

h) Motivasyon sağlama yönelik gerçekleşen iletişim çeşidi vardır.

1) Karşıt görüş geliştirme, tartışma şeklinde gerçekleşen iletişim şekli vardır.

i) Tüketimi sağlamak için reklâm amaçlı iletişimde bulunuruz.

Bunlar gibi daha birçok nedenle insanoğlu iletişimi gerçekleştirir. Bütün bunlarla birlikte iletişimin temel hedefi “anlaşmak”, “tanışmak”, “problem halletmek”, “kendini ifade etmek”, “anlamak”, “anlamlandırmak” “üretmek” “paylaşmak” “iletme” “haberdar etmek” “varlığını hissettirmek” olarak sıralanabilir. Bütün bu hedeflerin ana gayesi ise kişiler ve toplumlar arasında bir “ahenk”, “düzen”, “barış”, “sevgi”, “mutluluk”, “birliktelik” sağlamaktır. Yunus Emre bu hakikati

“Gelin tanış olalım / İşi kolay kılalım.

Sevelim sevilelim / Dünya kimseye kalmaz” diye ifade eder. Yunus Emre her işi kolay kılmanın yolu sevgiden, sevginin yolu ise tanışmaktan, birbirini yakın tanımaktan geçtiğini dile getirirken aslında sağlıklı iletişimin önemine dikkat çekmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İLETİŞİMİN FELSEFE İLE OLAN İLİŞKİSİ

İletişim ve felsefe kavramı için farklı tanımlar söz konusudur. Her iki kavramın anlamı, konu edilen bilime ve kavramı ele alan filozofa göre değişiklik arzeder. Yine felsefe de iletişim gibi insanlık tarihi kadar eskilere dayanır. Çünkü felsefe de insanla başlar.⁸² İletişim insanın kendisi, çevresi ve yaratıcısı ile her an bir etkileşimde bulunma hali iken, felsefe de insanın kendisi, âlem ve kaderi üzerinde düşünmesidir.⁸³ Her ikisinin de olmazsa olmazları; düşünme, üretme, iletme, paylaşma ve doğruyu, gerçeği, mutluluğu yakalama arayışıdır. İletişim durağan bir olgu değildir. Tarihsel süreç içinde zaman zamana, mekândan mekâna, bölgeden bölgeye değişkenlik arz etmiştir Aynı şey felsefe için de söz konusudur. Her felsefe içinde yapıldığı özel coğrafi bölgenin, ortaya çıktığı özel zamanın siyasi, sosyal ve dini düşüncelerin izlerini taşıdığı için, bazı karakteristik ayrılığı arz eder.⁸⁴ Her ikisi için de zihin, dil, semboller ve işaretler önemlidir. İletişim ile felsefe arasında zikrettiğimiz benzerlikler gibi daha birçok benzerlik, ilişkiler söz konusudur. O halde birçok çalışmada olduğu gibi bu konunun doğru bir şekilde ele alınıp anlaşılması ve bu iki kavram arasındaki ilişkiyi görebilmek için bu iki (iletişim ve felsefe) kavrama tarihsel süreç içinde yapılmış olan tanımlara yer vermek daha uygun olur.

1.1. Felsefenin Tarifi

Çalışmamızın başında iletişim kavramına iki yüzden fazla tanım yapılmış olduğunu ve bazı filozofların bu kavrama olan yaklaşımlarını, yapmış oldukları tanımlara yer vererek göstermiştik. Felsefe ile iletişim arasındaki ilişkiyi daha iyi kavrayabilmek için biz burada filozofların felsefeye getirmiş oldukları tanımlara, açıklamalara yer vereceğiz.

Grekçe “sevgi” anlamına gelen “fıla” ile “hikmet” anlamına gelen “sofia”dan oluşan ve “hikmet sevgisi” demek olan “filasofia” kelimesi Arapça’ya felsefe şeklinde geçmiştir. Milattan önce VII. yüzyıla kadar varlığın ilkeleri üzerinde düşünen ve varlık hakkında genel bir teori ortaya koyanlara “hakîm” anlamında sofos (bilge) sevmekte

82 Erdem, Hüsameddin, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Konya 2000, s.17.

83 Erdem, a.g.e., s.17.

84 Bayraktar, Mehmet, *İslâm Felsefesine Giriş*, Ankara 2001, s.1.

iken, anlatıldığına göre ilk defa Pisagor insana sofos denemeyeceğini, çünkü gerçekte sofusun Allah olduğunu ileri sürmüş, insanın ise ancak fila-sofos olacağını söylemiştir. O dönemden sonra varlığı daha derinden kavrayıp tutarlı bir biçimde yorumlayanlara filasofos (hikmeti seven) denilmiş ve bu kelime Arapça'ya feylesûf (çoğulu felâsife) olarak geçmiştir.⁸⁵

Herakletios'a göre felsefe, yüce fazilet olan bilge olmaktır. Bilgelik/hikmet tabiatı bilmek için hakikati söylemekten ve kendini sorguya çekerek fiillerini ona uydurmak demektir.⁸⁶ Aristo'ya göre felsefe, varlık olmak bakımından varlığın bilimidir.⁸⁷ Platon'a göre felsefe, doğruya varmak, var olanı bilmek için düşüncenin metotlu bir şekilde çalışmasıdır.⁸⁸ Aristoteles'e göre felsefe, var olanın ilk temellerini ve ilkelerini araştıran ilimdir, kısacası ilklerin ilmidir.⁸⁹ Romalı stoacı filozof Seneca/Seneka (ö. 73) felsefeyi konusu ve etkisi bakımından şöyle tarif eder: "Felsefenin ilk konusu, insanı nezaket ve terbiyeye hazırlamaktır." Bu tanımda tamamen eylemsel ve ahlâkî bir amaç güdülmüştür. Yine ona göre felsefe, "konuşmayı değil, hareket etmeyi (davranmayı) öğretir." Romalı ve stoacı imparator filozof Marcus Aurelius (ö. 180) ise felsefeyi, insan davranışlarına ve ahlâkına dönük olarak tanımlar. "Bize kılavuzluk eden biricik şey, felsefedir. Bu da hazlara/zevklere ve elemlere/acılara üstün gelmesi, üstünkörü hiçbir şey yapmamasından, yalan ve gizlilikten çekinmesinden ibarettir"⁹⁰ der. İslam filozoflarından Kindî (v. 866)'ye göre felsefe, insanın kendisini bilmesidir; insanın kapasitesi ölçüsünde ebedi küllî şeylerin hakikatlerinin, mahiyetlerinin ve sebeplerin bilgisidir. Benzer bir tarifî İbni Sinâ (v. 1037)'da vermektedir. "İnsanın kendi takati nispetinde eşyanın hakikatini teorik olarak düşünmesi ve kabul etmesidir"⁹¹ diye açıklar. Fârâbî (v. 950) göre ise felsefe, var olması bakımından varlıkların bilinmesidir.⁹² Seyit Şerif Cürcani (ö. 1413) felsefeyi, "ebedi mutluluğu elde etmek için beşerin takati nispetinde Allah'a benzemeye çalışması"⁹³ olarak tanımlar. Bu tanım felsefenin ahlâkî boyutunu içerir. İnsanın, cismani şeylerden mümkün olduğu kadar arınarak, bilgileri kendisinden toplama (ihata)

85 Kaya, Mahmut, "Felsefe", DİA., C. XII., İstanbul 1995, s.311.

86 Bolay, a.g.e., s.10.

87 Bolay, a.g.e., s.10.

88 Erdem, a.g.e., s.18.

89 Erdem, a.g.e., s.19.

90 Bolay, a.g.e., s.10.

91 Bayraktar, a.g.e., s.22.

92 Bolay, a.g.e., s.10.

93 Erdem, a.g.e., s.19.

konusunda Allah'a benzemeye çalışmadır. Kısacası insan, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanacak, mümkün olduğu kadar ilmi, bilgi ve faziletleri ihata etmeye çalışacaktır.⁹⁴ İsmail Ankaravî (v. 1631) “hakim/bilge, filozof o kimseye derler ki her şeye hakkını verir, her şeyi yerli yerine koyarak hükmünü verir, bunun sınırını geçmez ve zamanı gelmeden bir şeyi aceleye getirmez”⁹⁵der. Descartes (ö. 1650) felsefeye “sözünde bilgeliği incelemek anlaşılır. Bilgelikten de insanın bilebileceği kadar, bütün şeylerin tam bilgisi anlaşılır” diye açıklık getirir. Berkeley’ye (ö. 1753) göre felsefe, hikmetin ve doğrunun araştırılmasından ibarettir. Hegel’e (ö. 1831) göre ise hakikat sevgisine ve zihin kudretine olan inançtır.⁹⁶ Görüldüğü gibi birçok düşünür ve filozof tarafından felsefeye farklı tanımlar getirilmiş olursa da hepsinde bir ilişki içinde bulunma, düşünme, anlamlandırma, paylaşma, zihni ve amelî bir felsefi tutum söz konusudur.

İletişimde amaç, gaye nedir? İyi bir iletişimin olmazsa olmaz esasları nelerdir? İletişimin alanı, çerçevesi, sınırı nedir, nasıl belirleyebiliriz? İletişimde kim, kimi nasıl etkiler? Etkileşim sonucu ortaya çıkan felsefi tutum nedir? Nasıl bilinir? İletişimde fayda/zarar, iyi/kötü nasıl, ne ile belirlenir. İletişim bir bilgi alışverişi, etkileme ve etkilenme, anlama ve anlamlandırma olarak ele alınırsa o zaman bilgi, doğru bilgi nedir? Bir bilginin, tecrübenin doğru bir şekilde aktarılması için hangi dili nasıl kullanmak gereklidir? Kullanılan dil ile iletişim arasında nasıl bir ilişki söz konusudur? İletişim sadece kelimeler, dil ile mi olur? Bu ve bunlara benzer birçok soru cevap beklemektedir. Bu sorulara cevap verilmeden iletişim ile felsefe arasında sağlıklı bir ilişki sağlanamaz. Bu sorulara cevap aranırken ve cevap verilirken felsefe yapılmış olunacaktır. Kişinin felsefesini, düşüncesini bir başkasıyla paylaşması veya kendi bildiklerini sorgulama ihtiyacı hissetmesi için bir iletişim içinde olması gerekmektedir. O zaman felsefe için evrensel bir iletişim dili olabilir mi? Meselâ genellikle evrensel dil olarak ifade edilen sevgi evrensel bir dil midir?

Jaspers’in nazarında sevgi, iletişim değil, ama iletişimin kaynağıdır. Varoluşsal iletişim olmadan sevgi, şüphelidir. “İletişim, hiçlikten ortaya çıkmaktır.” O felsefi hakikatin kaynağını ve gerçeğini iletişimde görmektedir. Çünkü ona göre yalnızlıktan değil, iletişimden hareketle felsefe yapıyoruz. O, iletişimin temelsiz bir görüş değil, bir inanç olduğunu düşünür; bütün imkânları içinde iletişimi gerçekleştirmeyi, felsefi

94 Erdem, *a.g.e.*, s.19.

95 Bolay, *a.g.e.*, s.10.

96 Bolay, *a.g.e.*, s.11.

hayata günlük görev olarak yüklemektedir.⁹⁷ Yine Jaspers, “ben, yalnız başkalarıyla varım, yalnız başıma bir şey değilim”⁹⁸ diyerek felsefe ile iletişim arasında var olan sıkı diyaloga işaret etmektedir. Farklılıkların olduğu yerde mutlaka bir akışın olması kâinatın fitri bir kanunudur. Hava akımının yoğunluğu farklı olan iki yerde mutlaka bir akım oluşur. Bu kanun insanlar içinde geçerlidir. İki insanın olduğu yerde, hatta iki canlı varlığın olduğu yerde farklılıklar doğar ve farklılıkların olduğu yerde ise iletişim vardır. Düşüncenin, duygunun, tecrübenin, bilginin akışı kaçınılmazdır. Bu iletişim sonucunda etkileme veya etkilenme, etkileşim doğar. İnsanın kendine has varlığının, farkındalığının farkına varması da ancak iletişimle mümkündür.

1.2. İletişim Felsefesi

İletişim felsefesi iletişimin doğasını, içeriğini, kapsamını, amaçlarını araştıran, mükemmel bir iletişim ortamına ulaşmak için gerekli şartları belirleyen felsefe dalıdır. İletişim kavramını felsefî açıdan ele aldığımızda şu sorulardan yola çıkılabilir. Öncelikle İletişim nedir? Meselâ, iletişim kavramına Cevizci'nin getirmiş olduğu, “zihinler veya ‘ben’ler arasında kurulan; düşünce, mesaj, niyet ve anlamların bir zihinden diğerine aktarılmasını sağlayan etkileşime; belirli bir düşünce, mesaj veyahut söylenimler türünden fiziki araçlarla, bir insandan, kişi ya da zihinden bir başkasına aktarılması sürecine verilen addır”⁹⁹ tanımdan yola çıkacak olursak, düşüncenin, niyetin, anlamın bir zihinden diğer bir zihne aynen, anlam kaymasına uğramaksızın aktarılması mümkün müdür? İnsan kendi zihin, hayal, duygu dünyasında olup biteni aynen aktarabilir mi? Kişinin kelimelerle, sembollerle, işaretlerle anlatmaya çalıştıkları tam olarak anlatmak istedikleri şeyler midir? Kelimeler, semboller duygularımızı, hislerimizi, düşüncemizi olduğu gibi anlatmaya kâfi midir? Bir bilgi bir yerden bir yere aktarırken anlam kaybına uğruyor mu? İki bireyden her biri bir diğerini kaynağın istediği şekilde mi algılıyor yoksa kendisinin istediği, algılayabildiği şekilde mi algılıyor. Anlama ve anlamlandırma da zihin dünyamızın çeşitliliği, karışıklığı, kelime ve kavram hazinemizin zenginliği anlamlandırmayı nasıl etkiliyor? Bütün bunlar iletişim felsefesini birinci dereceden ilgilendiren konulardır. Bolay, İletişim felsefesinin,

97 Bolay, *a.g.e.*, s.159.

98 Bolay, *a.g.e.*, s.160.

99 Cevizci, *a.g.e.*, s. 365.

düşünce içeriklerinin çeşitli şekillerde zihinden zihine aktarılması sürecinde kullanılacak yöntemleri irdeleme işlevini¹⁰⁰ de içerdiğini ifade eder.

İletişim üzerine felsefî açıdan fikirler ileri süren Alman filozofu Karl Jaspers ise, iletişimi kendi varoluş felsefesinde, varolabilmenin temel şartı kabul eder. İnsanların iletişim sayesinde birbiriyle tanışma ve kaynaşma imkânına kavuştuğuna inanır. Çünkü ona göre iletişim, “zafer istemeyen bir sevgi savaşıdır.”¹⁰¹ Paul Watzlawick ve arkadaşları ise, “iletişim” kavramını “davranış” kavramına eş değer görür.¹⁰² Bu durumda iradi veya gayriiradî sergilenen her davranış iletişim midir? Meselâ, insanın uyuması, insanın herhangi bir korku, saldırı karşısında gayriiradî göz kırpması, hayatının devamı için sergilediği mekanik davranışlar da iletişime girer mi? Yoksa iradi olarak sergilenen davranışlar, eylemler mi iletişim oluyor? Meselâ cemaatle kılınan namazlarda gayriihtiyarî omuz omuza verip namaz kılan insanlar arasında bir iletişimin olduğundan söz edebilir mi? Böyle bir durumda nasıl bir iletişim gerçekleşmektedir? Televizyonda hiç görmediği insanların konuşmalarını dinleyen, oyunlarını seyreden, müziğine kulak veren insanların bu durumu ile; tanıdığı, bildiği, geçmişinde tesirinde kaldığı bir oyunu seyreden, kendi yöresine ait bir türküyü dinleyenlerin durumu farklılık gösterir mi? Nasıl bir tutum, davranış içinde bulunurlar? Aynı diziye, müziğe, oyuncuya karşı sevgi besleyip müşterek bir duygu ve hisse kapılan alıcılar arasında nasıl bir iletişim sağlanmaktadır. Meselâ X ile Y arasında oynanan maçı ekranlarda izleyen taraftarlar hiç tanımadığı, görmediği, göremedikleri taraftarlar arasında nasıl bir iletişim gerçekleşiyor? Her sosyal etkileşim iletişim midir? İletişim olabilmesi için iradî bir şekilde en az iki kişinin birbiriyle diyaloga geçmesi ise, iradi olarak ekrana kilitlenen insan arasında iletişim olmaz mı? Tek yönlü iletişim, iletişim olmaz mı? Tek yönlü iletişimde önemli olan mananın verici tarafından algılanması, anlamlandırılması mı, yoksa mananın verici tarafından aktarılma süreci mi? Mananın alıcı tarafından vericinin verdiği şekilde algılanması ise iletişim, bir başka ifade ile amacın nasıl olmasına yönelik ise, vericinin verdiği iletinin alıcı tarafında aynen anlaşılması ne ölçüde mümkündür? Vericinin iletiyi verme süreci olarak iletişim değerlendirilecek olunursa vericinin verdiği ileti alıcıya ulaşmadan engellenilse yine de bir iletişim sağlanmış olur mu? İletişim kazası ne demektir? İletişim gerçekleşmemesi mi yoksa yanlış anlamlandırılma mı bir iletişim kazasıdır? Bütün bunları incelemek ve irdelemek,

100 Bolay, *a.g.e.*, s.149.

101 Bolay, *a.g.e.*, s.159.

102 Gökçe, *a.g.e.*, s. 61.

iletişimde bulunanların nasıl bir felsefi tutum takındığını öğrenmek, iletişim felsefesinin ilgi alanındaki konulardır.

İnsani iletişim hadisesi çok güncel, gündelik ve önemlidir. Çünkü toplumda sosyal bir bağın kurulması zaruridir, ama birçok problemleri de vardır. İletişim, daima bir dile bağlı mıdır; varlıklar arasında sezgisel bir “ortaklık” yok mudur? “Dilsiz bir iletişim”den söz etmek, kanunsuz bir sınıra doğru geçiş olacaktır. Aynı şekilde başarı meselesi veya “bilinçlerin iletişim”inden bahsedilebilir. Varoluşçu filozoflar bilinçlerin “karşılıklılığı” ve bunlardan birinin diğerine indirgenemeyeceği üzerinde durmuşlardır. Yapısalcılık da bu konu üzerinde durmuştur. Siberetik de bu iletişim olgusunu materyal yönden olduğu kadar semantik yönden de ele almıştır. Buna fizik bakımından çözümlenebilen bir “ileti-message” değişimi olarak yaklaşmıştır. Bu konuda bir “iletişim kavramı” geliştirmiştir. Bu kuram iletinin “aslı” ile “iletişimin niceliği” arasında matematiğe dayanan ilişkiyi tespit etmiştir.¹⁰³

Kanaatimizce iletişimi sadece bir bilgi aktarımı olarak görmek doğru değildir. Çünkü sadece bir bilgi aktarımı yaptığımızı düşündüğümüz de dahi bilgiyle birlikte birçok şeyi kodlayıp göndermekteyiz. Dolayısıyla iletişimde bilgi aktarımı birçok icraattan sadece bir tanesidir. Bu bağlamda iletişimi bilgilerin, düşüncelerin, hislerin aktarılma süreci olarak tanımlamak yetersiz kalmaktadır.¹⁰⁴ Meselâ bir sevdiğimizize yarın nereye yolculuk edeceğimizi söylememiz ile sevmediğimiz birisine, yarın nereye yolculuk edeceğimizi, ne yapacağımızı söylememiz; sorumlu olduğumuz bir yetkili ile anne-babamıza yarın nereye gideceğimizi söylememiz zahiren aynı bilgi aktarımı olsa da, yüklenen mana çok farklılık arz edecektir. Bu durumda neyi, nasıl aktarabiliriz. Kendi zihin, duygu, his dünyamızda aktarmak istediğimiz iletiye, başka hiçbir mana yüklemeyen göndermek mümkün müdür?

Vericinin alıcıya gönderdiği ileti alıcı tarafından da vericinin doğru bir şekilde kodladığı gibi algılanırsa ortak bir kanaat, fikir doğar ve sağlıklı iletişim gerçekleşir. Ancak burada önemli bir problem ortaya çıkmaktadır. Doğru nedir, gerçek nedir? Bir iletinin doğru ve gerçek kabul edilmesi kime göredir? Doğru, gerçek ve hakikatin mihengi, ölçüsü nedir? Bütün bu sorular iletişimin çok da kolay ve yalın bir eylem olmadığını gösterir. İletişimin niteliği, keyfiyeti, mahiyeti, doğası ile alakalı bu ve buna

103 Bolay, *Felsefi Doktrinler*, s.213.

104 Gökçe, *a.g.e.*, s. 58.

benzer problemlerle ilgilenilmesi ve sorulara cevap aranılması iletişim felsefesinin ilgi alanıdır.

İletişimde bulunmadan önce vericinin alıcıyı tanması ve ona göre ileti göndermesi önemlidir. İletişim esnasında alıcı ile vericinin sosyal, kültürel, statü, konu hakkında bilgi dağarcığının, yaşının, önceliklerinin, zihni ve felsefi tutumunun birbirine olan uygunluğu, uyumluluğu bireyler arasında gerçekleşecek olan iletişimin daha sağlıklı olmasını sağlar. Ayrıca iletişim esnasında alıcı ile verici arasında güvenin sağlanması da önemlidir. İletişimde bulunan kişi iletiyi alıcıya iletirken karşı tarafa oluşturduğu güven ölçüsünde iletinin değerlendirilmesi farklılık gösterilir. Alıcı ile vericinin karşılıklı güven içinde bulunmasını sağlayacak dil, kimileri için resmi bir dil olurken; kimileri için gönül, kimileri için başka bir dil olabilir. Mevlana, “gönül dili olursa, gönüldaşlık dildaşıktan iyidir. O söz, ima ve yazıyla değildir, ama gönül sırrına tercüman olur”¹⁰⁵ diyerek iletişimde gönül dilinin dildaşıktan daha iyi olduğunu belirtir.

İslam düşüncesinde kişinin kendisi ve çevresi ile pozitif iletişim halinde olması önem arz eder. Klasik islâm kaynaklarında insanlar arası beşeri ilişkilerin yol ve yöntemine, edeb ve adabına, kurallarına “adâb-ı muaşeret” adı altında geniş yer verilmiş bulunmaktadır. Hz. Peygamber (sav)’in iletişime dair ortaya koyduğu kurallar sadece inananlara değil tüm insanlara yönelik olması son derece önemlidir. Birbiriyle karşılaşan kişilerin birbirlerine karşı ilgisiz bir vaziyette yollarına devam etmemeleri gerektiğini, birbirleri hakkında hayırlı bir temenniden sonra yollarına devam etmelerinin insanî bir hareket olacağını dikkatlere arz etmiş¹⁰⁶ ve toplumda yaygınlaştırıldığı takdirde kişilerin birbirlerini sevecekleri selâmı¹⁰⁷ sadece inananların kendi aralarında yaymasını değil, tüm insanların aralarında yayması istemiştir.

Aynı zamanda Cenâb-ı Hakk’ın isimlerinden biri olan “Selâm”, sözlükte kusursuz olmak, kurtulmak, rahatlamak”, Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde “eman, kurtuluş, esenlik, barış” manaları yanında “selamlama” anlamında da geçer. Kur’an’da bazen tahiyye kelimesi ve türevleriyle ifade edilen selam¹⁰⁸ karşılaşan iki kişiden birinin

105 Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Şerif*, İstanbul 2008. s. 77.

106 Duman, M. Zeki, Kur’an-ı Kerim’de Adâb-ı Muaşeret Görgü Kuralları, İstanbul 1992, s. 312.

107 [İmamı Nevevî, a.g.e., C.II, s.587.](#)

108 (Seferde veya hazarda, savaşta veya barışta) size selam verip bir iyilik dileğinde bulunulduğunda, ondan daha güzeliyle, hiç olmazsa onun misliyle mukabele edin. Bilin ki Allah, her şeyin muhasebesini tutmaktadır ve karşılığını verir. (en-Nisa 4/86) bu ayeti kerimede değil birbirini tanıyan ve birbiriyle samimi, dost, tanış olanlar arasında, en sıkıntılı ve zor anlarınızda, yine tanımadığınızı insanlarla velev ki savaş gibi istenmeyen bir hal üzerine bir araya gelseniz dahi selam ile iletişime

diğerine “selamün aleyküm” (es-selamü aleyküm: Selam sizin üzerinize olsun. Allah sizi her türlü kaza ve beladan korusun) demesi diğerinin de buna aynı manada olmak üzere “aleyküm selam” (ve aleyküm selam) diye hayır duada bulunmasıdır.¹⁰⁹ Kur’an-ı Kerim’de “...evlere girdiğiniz zaman, Allah’ın buyurduğu şekilde, O’nun katından kutlu, feyizli ve bereketli bir iyi dilek temennisi olarak birbirinize selam verin”¹¹⁰ buyrulmaktadır. Bu ayeti kerime, evde kimse olmasa da evine giren kişinin kendi kendine selam vermesi gerektiği şeklinde yorumlanmıştır.¹¹¹

Birçok ilim, fikir, bilgi, güzellik gibi bütün bilimlerin anası olarak kabul edilen felsefe de, iletişim olmadan bir anlam ifade etmez. Dünya hayatının merkezinde insan vardır. Kâinatta her şey insan için yaratılmış olup insanoğlunun hizmetine sunulmuştur. İnsanın kendisi için yaratılmış bu varlıklardan haberdar olması ve bu nimetlerden istifade etmesi ise ancak iletişim halinde olması ile sağlanabilir. İletişim insan için olmazsa olmazlardandır. Öyleyse “iletişim olmadan felsefe olmaz” denilebilir. İletişim olmadan felsefe ol(a)mayacağına göre “felsefenin temel dayanağı iletişimdir” şeklinde bir tez ileri sürülebilir.¹¹²

geçin. Daha ilk sözünde pozitif bir tavır takınmayı istemektedir. Muhtevası pozitif bir mana olan selam ile ilk söze başlayana daha çok sevap verileceği ve selam vermek sünnet ise, almanın da vacip olarak ifade edilmiştir.

109 Efendioğlu, Mehmet, “*Selam*”, DİA., C. XXXVI, TDVY., İstanbul 2009, s.342.

110 Nur, 24/61.

111 Efendioğlu, a.g.m., s.342.

112 Bay, Nurettin, *Radıyo ve Televizyon Yayıncılığı*, Konya 2007, s.21.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AHLÂK FELSEFESİ VE İLETİŞİM

İnsanlık tarihi kadar eski olan ve insan için olmazsa olmazlardan olan iletişimin gerçekleşmesi tarihin her dönemlerinde belli kural ve kaideler çerçevesinde olmuştur. İletişime dair prensiplerin kaynağı, kurallar kimi zaman örf ve adetlere, kimi zaman da insanlar veya belli otoriterler tarafından konulan; uyulmadığı takdirde belli cezaî müeyyideler gerektiren beşerî kanunlardır. İletişim ilkeleri bazen de tarihsel süreç içinde toplumlar tarafından benimsenen ve çoğunlukla bir dinin öğretilerinde doğan ahlâki değerlere dayanmıştır. Tarihe baktığımızda bir dine dayanan ahlâki değer ve prensiplerin birey ve toplumlar üzerinde daha büyük ve geniş bir etkiye sahip olduğunu görürüz. Öyleyse ahlâk kavramının kendisi üzerinde durmak gerekmektedir. İnsanların zihnî ve amelî, felsefî tutumları üzerine etki eden ve onların belli bir doğrultuda davranışta bulunmasını sağlayan ahlâk nedir? Ahlâk kavramı göreceli midir? Bir şeyin ahlâki olup olmamasını belirlemede mihenk nedir? Ahlâkın kaynağı nedir? Yaptırım gücünü nereden almaktadır? Evrensel bir ahlâktan söz etmek mümkün müdür? İletişim ile ahlâk arasında ne tür bir ilişki söz konusudur? Bu ve benzeri sorulara cevap aramak her şeyden önce ahlâk felsefesinin konuları arasındadır.

2.1. Ahlâkın Tanımı

Kur'an-ı Kerim'de ahlâk kelimesi yer almamakla birlikte, biri "adet ve gelenek" diğeri de terim anlamıyla ahlâk manasında olmak üzere iki ayrı yerde¹¹³ ahlâk'ın tekili olan "hulk" kelimesi geçmektedir.¹¹⁴ Ahlâk, kelime anlamı itibarıyla, Arapça'da "seciye, tabiat, huy" gibi manalara gelen "hulk" veya "huluk" kelimesinin çoğuludur. Sözlüklerde çoğunlukla insanın fiziki yapısı için "halk", manevî yapısı için "hulk" kelimelerinin kullanıldığı kaydedilir.¹¹⁵ Son devir Osmanlı ahlâkçılarından Ali İrfan "hulk, insanın iç davranışlarına, halk ise insanın dış davranışlarına ait olduğunu belirtir. Ona göre; hulk ruhun, halk ise beden nitelendirilmesinde kullanılır. Halk, gözle görülen heyet, sûret ve eşkâle; hulk da, basiretle idrak olunan kuvvet ve seciyyeye

113 Şuara, 26/137; Kalem, 68/4

114 Çağrı, *a.g.e.*, s. 31.

115 Çağrı, Mustafa, "Ahlâk", İslam Ansiklopedisi, C. I., s.1.

mahsustur”¹¹⁶ der. Hulk sözcüğü, bir insanın yaradılışı gereği gerçekleştirdiği davranışları anlatır ve huy, adet alışkanlık anlamındadır. Tasavvufta ise, iyi davranışların kolaylıkla sergilenmesini sağlayan bir yeti olarak tanımlanmaktadır.¹¹⁷

Ahlâkı bir terim olarak ele aldığımızda ise karşımıza şöyle tarifler çıkmaktadır. “İnsanın iyi veya kötü olarak nitelendirilmesine sebep olan manevi vasıfları, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu irâdeli davranışlarının bütününe verilen addır.¹¹⁸ Gazali ahlâk’ı “insan nefsinde yerleşen bir meleke”¹¹⁹ İbn-i Miskeveyh (v. 1030), Gazali (v. 111), Birgivî (v. 1575), Kınalızâde Ali (v. 1582), Son devirlerden A. Behçet, A. Nazimâ (v. 1935), A. Şeref (v. 1925), A. İrfan, A. Nazif (v.1858) ve birçok ahlâkçı ahlâkı, “nefiste yerleşmiş bulunan bir yetkidir (melekedir) ki ondan fikri bir zorlama lüzum kalmaksızın davranışlar kolayca ortaya çıkar”¹²⁰ diye tarif ederler. Ayrıca için Gazali ilmi, bir ağaca; ahlâkı da onun meyvesine¹²¹ benzettir. Ferit Kam (v. 1944)’a göre, “Ahlâk duygusu, iyi hareketleri araştırıp kötü işlerden kaçınmaya sürükleyen bir içgüdüye yakındır. İnsan karakterinden bahseden bir ilimdir.”¹²² Ahmed Naim’e (v. 1934) göre, “insan amellerinin son amaçlarıyla ilgili olduğu için gayelerin ve son sebeplerin ilmi olan metafizikle büyük alakası vardır.”¹²³ Kâtip Çelebiye (v. 1657) göre “Ahlâk ilmi, hikmeti ameliyenin bir kısmıdır. Ahlâk, faziletler ve onları kazanma, rezilletler ve onlardan kaçınma ilmidir.”¹²⁴ İzmirli İsmail Hakkı (v. 1946)’ya göre, “hayra ilişkin bir ilimdir. Vazife ilmidir.”¹²⁵ Fârâbî ahlâkı, “insanda fazilet adı verilen hayırların, güzel fiiller yapma imkânını kazandıran ruhî melekelerin (el-Hey’ât) ve istidatların gelişmesini sağlayan bir disiplindir”¹²⁶ diye tarif eder. Bolay, ahlâkı “insan topluluklarınca zamanla benimsenen, fertlerin birbiriyle, aile, toplum, devlet ve bütün insanlarla ilişkilerini düzenleyen kurallar, ilkeler ve inançlar bütünüdür”¹²⁷ diye tarif eder. Çüçen ise genel anlamıyla ahlâkı “insanların bir toplum içinde uyumlu yaşamaları için kendilerine göre belirledikleri ilkelerin tümüdür. Bu bakımdan, ahlâk, insanların toplum içindeki davranış, eylemlerini ve birbiriyle olan ilişkilerini düzenlemek

116 Erdem, “*Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*”, Konya 1996, s.53.

117 Uzun, Ruhdan, *İletişim Etiği Sorunlar ve Sorumluluklar*, Ankara 2009, s.19.

118 Canbulat, Mehmet, “*Ahlâk*” Dinî Kavramlar Sözlüğü, Ankara 2006, s.14.

119 Erdem, “*a.g.e.*”, s.30.

120 Kılıç, Recep, *İslam’a Giriş*, Ankara 2008, s.68.; Erdem, “*a.g.e.*”, s.55.,

121 Pazarlı, *a.g.e.*, s.14.

122 Pazarlı, *a.g.e.*, s.14.

123 Pazarlı, *a.g.e.*, s.14.

124 Pazarlı, *a.g.e.*, s.14.

125 Pazarlı, *a.g.e.*, s.14.

126 Çağrıncı, Mustafa, *İslam Düşüncesinde Ahlâk*, İstanbul 2006, s.182.

127 Bolay, *Felsefe ve Doktrinler Sözlüğü*, s.4.

amacıyla kabul edilen ilkeler topluluğudur”¹²⁸ diye tarif eder ve bu manada ahlâkın felsefeden bağımsız olarak her toplumda değişik ölçüde var olan davranış kuralları olduğunu söyler. Ancak her ne kadar yazar burada ahlâkı, bireylerin toplum içinde uyumlu yaşamaları için kendilerince koymuş oldukları ilkeler olarak görse de, kanaatimizce her ahlâk ilkesi, tarihsel süreç içinde bireysel tecrübelerden ziyade toplumsal tecrübe sonucunda kazanılan ve ortak akıl tarafından belirlenen, toplum vicdanında hüsnü kabul görünen ilkelerin yanısıra daha çok bir dine, inanca –ki islâm düşüncesi itibariyle Kur’an ve Sünnete- dayanmaktadır. Bu konu da Bosna- Hersek Devlet Eski Başkanı Alija İzzetbegoviç (v. 2003) şunları söyler: “Ahlâk tarihinde hemen hemen hiçbir ciddi ahlâk bilimcisi yoktur ki dinle ilgili tutumunu, ya ahlâk prensibinin tesisinde dinin vazgeçilmez olduğunu ikna edici bir prensiple ispat etmekte, yahut aynı gayretle bunun tam tersini göstermekle ortaya koymuş olmasın. Ahlâk tarihi tümüyle dini ve ahlâkî düşüncelerin sıkı bir şekilde içiçe geçişinin hikâyesidir.”¹²⁹

Ahlâk da felsefenin kapsamındadır. Felsefenin bir koludur. Ahlâk felsefesi, yunanca (ethes-töre-ahlâk) tabirinden gelir. Ahlâkî olanın özünü ve temellerini araştıran bilimdir. İnsanın davranışları ile ilgili problemleri inceleyen bir felsefe dalıdır. İyinin ne olduğunu, insanın neyi yapabileceğini soruşturan felsefedir.¹³⁰ Ancak insanı iyiye kötüye götüren davranışları akıl yoluyla araştırır. Ahlâk Felsefesi, ahlâk kavramının tarifini yapmaktan ve ahlâkî davranışları sıralamaktan ziyade ahlâkı felsefe açıdan inceler. Felsefenin bir alt disiplini olarak ahlâk felsefesi, ahlâkın ne olduğunu, ahlâkî davranışların nasıl oluştuğunu, insan davranışlarının dayandıkları temelleri, iyi ve kötü eylemlerin nedenlerini inceler. Kısacası, ahlâk felsefesi, ahlâkı genel olarak ele alır ve ahlâklı olmanın ne anlama geldiğini araştırır.¹³¹

2.2. Etiğin Tanımı

Günlük dilde her ne kadar “ahlâk” ile “etik” sözcükleri genelde aynı anlamda kullanılsa da farklı anlamda iki ayrı kelimedir. Türkçe’ye Arapça’dan geçen ahlâk sözcüğünün “hulk” sözcüğünün çoğulu olduğunu; ahlâk’ın toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları olduğunu, iyi niyetler ve güzel huyları ve amelleri kapsadığını yukarıda belirtmiştik.

128 Çüçen, A. Kadir, *Felsefeye Giriş*, Bursa 2001, s.251.

129 İzzetbegoviç, Ali, *Doğu-Batı Arasında İslam*, İstanbul 2008, s.194.

130 Bolay, a.g.e., s. 6.

131 Çüçen, a.g.e., s. 252.

Etik sözcüğü ise, köken olarak Yunanca'daki "ethos" sözcüğünden gelir ve iki farklı kullanımı vardır. İlk anlamı alışkanlık, töre, görenek anlamını taşır. Eylemlerini geçerli töreye uygun olarak eğitim yoluyla düzenlemeye alışkın kişi, genel kabul gören "ahlâk yasası" normlarını izlediği sürece göre davranmaktadır. Dar anlamda ve asıl anlamıyla etik, eylemde bulunan ve davranan kişi, aktarılan eylem kurallarını ve değer ölçülerini sorgulamadan uygulamayı; aksine, kavrayarak ve üzerinde düşünerek talep edilen iyiyi gerçekleştirmek için onları alışkanlığa dönüştüren kişidir. Etik böylelikle karakter anlamını da almakta, erdemli olmanın temel tavrı olarak pekişmektedir.¹³² Yunanca'da insanın davranışlarını ahlâkilik kuralları içinde araştıran ahlâk bilimi anlamındadır. Ancak, Türkçe kullanımda ahlâk ve ahlâki anlamlarını da içermektedir.¹³³

Terim olarak etik:

- 1- Genel bir model ve yaşam tarzını;
- 2- Bir dizi davranış kuralını veya ahlâk kodunu;
- 3- Hayat tarzları ve davranış kuralları hakkında yapılan araştırmayı ifade etmek üzere üç farklı şekilde kullanılmaktadır.

Birinci anlamda Budist veya Hıristiyan etiği, ikinci anlamda meslek ahlâkı veya ahlâkî olmayan (amoral) davranışı kastedilir. Üçüncü anlamda ise, felsefesinin bir kolu olan etiği ifade edilir.¹³⁴ Ahlâk ile etik arasındaki ilişki, birinin toplum ve insanın vicdanı ile ilgili bir olgu olması, diğerinin ise, bununla ilgili felsefeyi temsil etmesiyle açıklanabilir. Etik görev ile ilgilidir. İnsanın kendisine ve diğer insanlara karşı olan görevlerini kapsamaktadır.¹³⁵

Ahlâk sübjektiftir, insanda vicdanın varlığına dayanır. Ödev, adalet, merhamet... gibi teorik ilkelere başvurur. Etik ise insan ruhuna bağlı ilkeler araştırılmaz. İnsanın dışında iyinin mutlak olarak, yani kendiliğinden varlığına inanır. Ancak ahlâk ile etik, ideal olan iyiyi araştırmada birbirlerinden ayrılmaz, ikisi de ahlâk felsefesidir.¹³⁶

2.3. Ahlâkın İletişim İle İlişkisi

Ahlâk, akıl ve irade sahibi varlıklar için söz konusudur. Akıllı ve iradesi olmayan varlıkların eylemleri için -velev ki insan dahi olsa- ahlâkilikten söz etmek ve o kişiden

132 Uzun, a.g.e., s19.

133 Uzun, a.g.e., s.20.

134 Yayla, Ahmet, "Bir Halk Eğitimsi Olarak Sokrates: Erdemin Öğretilep Öğretilemeyeceği Sorunsalı", Felsefe Dünyası, Ankara 2008, sa. 48, s.147.

135 Özgen, Murat, *Gazetecinin Etik Kimliği*, İstanbul 1998, s.40.

136 Topçu, Nurettin, *Ahlâk*, Haz. Ezel Erverdi-İsmail Kara, İstanbul 2005, s. 139.

ahlâki bir tutum içinde olmasını beklemek mümkün değildir. Dolayısıyla ahlâkın ilgi alanı akıl ve irade sahibi insanın sergilediği davranışlardır.

İnsanoğlu toplum içinde yaşar. Bir ilişkinin, eylemin olduğu yerde iletişim söz konusudur. Ahlâki bir tutumdan bahsetmek için de bir eylem, bir iletişimin olması gerekir. İnsanı hem bir “birey” olarak kendisiyle, hem bir varlık olarak içinde yaşadığı dünya ile hem de bir yaratılan varlık olarak kendisini yaratan ve yaşamını idame ettiren yaratıcısıyla olan ilişkisinin sorunsuz olabilmesi için uyulması gerekli bazı temel ilkeler vardır. İnsanın kendisi, çevresi, yaratısı ile olan bu iletişim trafiğini düzenleyen ilkeler genelde ahlâkî değerler, ahlâk ilkeleridir.

Bireyin kendisi ile olan, “ben” ile olan iletişiminde riayet etmesi gerekli ilkeler bireyin kendisiyle uyum halinde olmasını sağlar. Bu ilkeler daha çok kişinin bedeninden çok ruhunu alakadar etmektedir. Bireyin yaratıcı ile olan ilişkisini düzenleyen dinî ve ahlâki ilkeler ise onun iyi bir “kul” olmasını sağlar. İslam düşüncesinde iyi bir “kul” olma her şeyden üstündür ve her müslümanın hedefi de iyi bir kul olmaktır. Çünkü İslam’ın temel şartlarından ilki olan kelime-i şهادet’te de önce Hz. Peygamber’in “kul” oluşu ardından da “peygamberliği”nin zikredilmesi kulluğun yüce bir makam ve paye olduğunun işareti olarak görülebilir. Bireyin yaşadığı çevre ile uyumunu sağlamaya yönelik ahlâki ilkeler ise sağlıklı, mutlu ve güvenli bir toplumun oluşmasını sağlar.

İletişimin asıl gayesi paylaşmak, anlamak, yardımlaşmak kısacası hayatı yaşanır hale getirmektir. İnsanlar ve toplumlar arasında doğan birçok anlaşmazlıkların, şiddetin, problemin arkasında iletişimi gerçekleştirenlerin iletişimsizliği yatmaktadır. İletişim ahlâkına dair zikredilen ilkeler ise, iletişimi gerçekleştirenlerin karşılıklı hak ve hukukunu güvence altına almak ve kendileri aralarında sevgi ve saygının hâkim olmasını sağlayıp barış, uzlaşma içinde anlama ve anlaşılmanın gerçekleşmesini sağlamaktır. İslam düşüncesinin penceresinde baktığımızda bir eylemi, tutumu, davranışı ahlâkî kılan ilişkide bulunanlara sağladığı mutluluk, surur, saadet, haz ve fayda olduğunu görürüz. Allah’ın insanlardan yapmasını istediği ahlâki emirler (hayır, birr, hüsn, adl, silm, takva, salih amel... vs.) hem genel olarak insanlığın hem de bunları yapan failin faydasını, saadetini, onurunu (kerem) emniyetini sağlayan eylemlerdir. Allah’ın yasakladığı ilişkiler ve eylemler (fisk, zulm, fahşâ, fitne, ism, şerr... vs.) ise insanlığın ve işleyeninin onurunu, emniyetini, mutluluğunu, faydasını ortadan kaldıran, sıkıntı, acı, ızdırap, zarar veren davranışlardır. Kısaca ahlâki davranış “insan haklarını

koruyan davranışlardır¹³⁷ diyebiliriz. Sağlıklı bir iletişimin gerçekleşmesi de zaten, iletişimde bulunanların birbirlerinin haklarına saygı duymalarında geçmektedir.

2.4. İletişim Ahlâkı

İlk çağlardan günümüze kadar toplum içinde yaşayan insanoğlunun her zaman riayet etmesi gerektiği kurallar vardır. Bu kurallar zamanla veya toplumdan topluma değişiklik arz etse de genel itibariyle temel esaslar aynıdır. Her insan konuşurken bir başkası tarafından dinlenilmek ister, sözünün yarıda kesilmesini istemez. Her zaman ve her yerde muhatabının seviyesine göre, onun anlayacağı bir dil ile konuşmak esastır. Yalan söylemek her toplumda çirkin görülmüştür. Kimse kırılmak, üzülmek istemez. Hiç kimse kendisine hakaret edilmesini, aşağılayıcı bir üslup ile kendisine hitap edilmesini istemez. Sağlıklı bir iletişimde kişinin “ne” söylediği kadar “nasıl” söylediği de önemlidir. İletişim ahlâkı “neyi” “nasıl” söylenmesi gerektiğine dair ahlâki prensipler üzerinde durur. Sokrates, “konuş sana kim olduğunu söyleyeyim”¹³⁸ diyerek kişiyi tanımanın yolu, onun dilinin ucunda saklı olduğuna işaret etmektir. Romalı Quintilian iyi bir iletişimci olmanın şartını yüce ahlâk sahibi olmakta¹³⁹ görürken, Albert Camves (ö. 1960) de “sözcüklerin değil, onları söyleyen ağzın önemli”¹⁴⁰ olduğunu belirterek iletişimde araçtan ziyade kaynağın önemine işaret etmiştir. Napolyon “büyük bir ordudan daha güçlü olan şey, iyi söylenmiş bir sözdür”¹⁴¹ derken hepsi de sağlıklı iletişimin nerelere kadar olduğunu göstermişlerdir.

Bir insanın tek başına yaşaması mümkün müdür, fitri midir? Tek başına yaşayan bir insanın ahlâkiliğinden bahsetmek mümkün müdür? Bir eylemde, bir iletişimde bulunulmadan bir ahlâkîlik söz konusu mudur? Ahlâk bir davranış kuralları sistemidir. O halde iletişim ile ahlâk arasında kopmaz bir bağ vardır. Aristoteles insanın toplumsal bir varlık olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla insanoğlu çevresiyle zorunlu bir ilişki içerisinde ve insan içinde doğduğu, yaşadığı, hayatını idame ettiği cemiyetin, toplumun bir ürünüdür. İnsanoğlu çoğu zaman içinde yaşadığı toplumdaki ilişkiler çerçevesinde şekil alır, benlik kazanır, şahsiyet bulur. Ahlâk da her şeyden önce ilişkidir. Kişi ile kişi, kişi ile toplum veya bir insanlık durumu, bir toplum ile toplum veya insanın Tanrı ile arasında hür, niyete bağlı (kasdi) bir ilişkidir. Bu ilişki bir

137 Güler, İlhami, *Allah'ın Ahlâkîlik Sorunu*, Ankara 2000, s. 33.

138 Salmış, a.g.e., s. 12.

139 Bolay, a.g.e., s. 157.

140 Salmış, a.g.e., s.18.

141 Salmış, a.g.e., s.18.

davranış veya bir “tutum” ile sonuç ve sorumluluk doğuran ilişkidir.¹⁴² Dolayısıyla ister ahlâk; bireysel, isterse toplumsal olarak ele alınsın, her halükârda ahlâk ile iletişim arasında sıkı bir ilişkinin olduğunu görülmektedir. Hatta ahlâkı tanımlamaya başlamanın en iyi yolu, önce onu bir ilişki olduğunu tespit etmektir. Ancak, her insanî ilişki ahlâkî nitelikli bir ilişki değildir. Etik ilişki, insanlar arası ilişki türlerinden birisi ve en temel olanıdır. Belirli bütünlükte bir kişinin belirli bütünlükte başka bir kişiyle ya da en geniş anlamda insanlarla, yüz yüze geldiği veya gelmediği insanlarla, değer sorunlarının söz konusu olduğu ilişkidir.¹⁴³

İletişim ahlâkı, fert ve toplum ahlâkına dair adab-ı muaşerattan ibarettir. Tarihî seyir içinde, toplumların dil-kültür-medeniyet farklılıklarının doğal sonucu olarak kelime ve kavramların anlam farklılıkları, anlam kazanmaları ve kaybetmeleri (semantik) hakikatini göz önünde bulunduracak olursak; dün birey ve toplumun riayet etmesi gerekli olan ahlâk kurallarının karşılığı olan adâb-ı muaşerat kavramının karşılığı iletişim ahlâkı kavramıdır. Genel itibariyle her iki kavram da kişiyi, fert ve toplumun huzurunu bozacak “cedel”, “inat”, “savaş”, “kavga”, “saygısızlık”, “rekabet”... gibi menfî arzu ve kötü ahlâktan meneden ; “sevgi”, “tebessüm”, “uzlaşma”, “empati”, “barış”, “hilm”, “yarış” gibi hasletlere sahip olması doğrultusunda ilkeler ortaya koymaktadır.

Ahlâk, “din” değildir. Bir insan çok güzel ahlâklı olması dindar olması, Müslüman, Hıristiyan, Musevi olması anlamına gelmez. Ancak ahlâk ile din arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Din kuralları ile bireysel ve toplumsal ahlâk kuralları aynen olmasa da çoğu zaman birbirleriyle örtüşür. Dinî kurallar, bireyin ferdî ve toplumsal hayatın sağlıklı bir şekilde işleyişi için ilahî bir güç tarafından konan kurallardır. Ahlâk kuralları da ferdin ve toplumun sağlıklı bir hayat sürdürmek için kimilerince iç (vicdan, akıl, sezgi...) kimilerince dış (toplum, çevre, gelenek, görenek...), bir güç tarafından konulan kurallardır. Ancak dolaylı da olsa birçok ahlâk kuralının dini metinlere ve “nas”lara, “buyruk”lara dayandığı göz ardı edilemez.

Bu çalışmamızın önceki bölümünde iletişim çeşitlerini zikrederken iletişimi, kişinin kendisi, yaratıcısı ve çevresi/kâinat ile olan ilişkisi diye üçe ayırmıştık. Yine bu sınıflandırmada hareketle iletişim ahlâkını ele alacak olursak iletişim ahlâkı, kişinin bulunduğu konumunun farkında olması, kendini tanıması, bilmesi ve bulunduğu

142 Güler, *a.g.e.*, s.32

143 Güler, *a.g.e.*, s.29.

konumun gereğine uygun hareket etmesini sağlayan ilkelerdir. Bu ilkeleri de üç gruba ayırabiliriz.

2.4.1. Kişinin Kendisi ile Olan İletişiminde Riayet Etmesi Gerekli Olan İlkeler

Birey olarak insan kendi iç dünyasıyla her an bir ilişki halindedir. İnsanın beş duyu organından başka duyguları, hisleri de vardır. İnsan sadece maddeden ibaret değil, bir de manevi yönü, ruhu, gönlü, nefsi, vicdanı... gibi manevî melekeleri de vardır. Yunus Emre'nin ifadeleri içerisinde her bir "ben" içinde bir "ben" vardır ve insan çoğu zaman bazen bilerek bazen de farkında olmadan bu içindeki "ben"le iletişim içerisinde. Kudsi hadis olarak zikredilen "Kendini tanıyan, bilen; rabbini bilir"¹⁴⁴ bu hadiste de kişinin yaratıcısını ve varlık hakkında doğru bir bilgiye ulaşmasının yolunun kendinden geçtiğine işaret edilmektedir. İbn-i Arabî insanın nefsini bilmesi, Rabbi'nin bilinmesi için mutlak surette gerekli şart olduğunu ve insanın Rabb'i hakkındaki bilgisinin ise ancak kendi nefsi hakkındaki bilgidен elde edebileceğini¹⁴⁵ belirtmiştir. İhvan-ı safâ, insanın kendisini tanıması (ma'rifetü'n-nefs) en üstün bilgilerden biri hatta birincisi¹⁴⁶ olarak tanımlar. Sokrates bu hakikati "Gerçek bilgi, insanın içinde kavradığı şeydir."¹⁴⁷ "Kendini tanı" özdeyişiyle ifade etmiştir. Sokrates bu sözü ile hem felsefenin uğraş alanına insanı sokmuş, hem de ahlâklı eylemin temelinde, kendini tanıyarak bilgiye ulaşma ve bunun sonucunda da ahlâk açısından iyi eylemde bulunulacağını¹⁴⁸ ileri sürmüştür. Çünkü Sokrates'e göre her türlü ahlâkî eylemlerimizin kaynağı doğru bilgidir. Hint toplumunun en eski dini ve irfanî kitabı olan Upanişadlar kitabını mütalaa ettiğinde üç kaide kavradığını ve bu kaideleri hayatında uyguladığını belirten Gandi (ö. 1948), bu kaidelerden birincisinin dünyada tanınacak sadece bir şeyin mevcut olduğunu o da kişinin 'ben'in tanınması olduğunu, ikincisinin, her kim kendini tanırsa Allah'ı ve dünyayı tanımış olduğunu¹⁴⁹ söyler. İletişimde asıl olan zaten tanımak, tanıtmak, tanışmak, haberdar olmak, bilgi sahibi olmak değil midir? Faleros'lu Demetrios, kendisine saygı duyulması gereken üç kişiyi zikrederken üçüncü olarak "yalnızken

144 İbn Arabî, *a.g.e.*, s.112.

145 İzutsu, Toshihiko, *İbn Arabî'nin Fusûsus'undaki Anahtar Kavramlar*, İstanbul 2005, s. 72.

146 Çağrı, *a.g.e.*, s.152.

147 Yengin, Hülya, *Medyanın Dili*, İstanbul 1996, s. 53.

148 Özgen, *a.g.e.*, s.25.

149 Mutahharî, Murtaza, *Ahlâk Felsefesi*, Çev: Hasan Almaz, İstanbul 2008, s.184.

kendinize saygılı olun”¹⁵⁰ diyerek kişinin kendisiyle olan iletişime ve bu iletişimde bulunurken kişinin takınması gerektiği ahlâka işaret eder. Her şeyden önce insanın kendisine karşı samimi ve dürüst davranması gerekir. İnsanoğlunun herkesi aldatması mümkündür ancak kendisini, vicdanını aldatması asla mümkün değildir.

2.4.2. Kişin Yaratıcısı ile Olan İletişiminde Riâyet Etmesi Gerekli Olan İlkeler

İnsanın yaratıcısı, Allah ile olan bağı sadece bir din bilhassa İslâm dinine münhasır bir olgu değildir. Her farklı toplumda ve farklı düşüncedeki insanlarda bir yaratıcı, Allah fikri söz konusudur. Ancak insanların yaratıcı ile olan münasebetinin niteliği ve niceliği değişiklik arz eder. Meselâ İslâm’dan önceki Araplar arasında insanın Allah tarafından yaratıldığına inanılırdı. Ancak onlar Allah tarafından yaratıldıktan sonra yaratıcı ile olan tüm bağlarını keserlerdi. Onlar hayatlarını, varlığını Allah’a değil de başka varlıklara bağlar ve onların emir ve yönetimine girer, onlara kul olurlardı. Bu varlık çoğu zaman “dehr” dedikleri zaman olurdu.¹⁵¹ Ayet-i Kerime’de bu husus “Dediler ki: Bu dünya hayatımızdan başka bir şey yoktur; ölürüz ve yaşarız, bizi helâk eden dehr (zaman) dan başkası değildir.”¹⁵² diye belirtilir. Geçmiş dönemlerde kimi toplum ve kişiler varlığını bir puta, firavuna, nemruta, ateşe verirken bugün kişiler ve toplumlar varlığını bir ideolojiye, şeytana, moda, maddeye, tüketime çılgınlığına adayabilirler, böylece Allah ile olan iletişimlerinin yönünü değiştirebilir. Kişinin Allah ile olan iletişimini kesmesi ve ilâh edinme adına başka varlıklarla iletişime geçmesi küfürdür. İslam ise kişinin Allah ile iletişim halinde olması ve Allah ile olan bağının son nefese kadar sürdürmedir. Bir cihetle iman, her an yaratıcı ile iletişim halinde bulunmaktır.

İnsanın yaratıcısı ile olan iletişim, yaratıcıdan insana ve insandan yaratıcıya olmak üzere iki yönlüdür. Yaratıcıdan insana olan iletişim vahiy, insandan yaratıcıya olan iletişim ise dua ile gerçekleşir. Fârâbî ve İbnî Sinâ’ya göre nebi, Faal Akılla doğrudan iletişim (ittisal) kurabilen kişidir. Faal Akıl ise, bilgi ve değerlerin ilk ilkeleri, ilk akledilirler (el-ma’kalâtü’l-ülâ) de dâhik Tanrı’dan feyez an eden feyzi ay-altı âleme yansıyan bir sürekli etkin akıldır. (el-aklû’l faal, ev-vâhibü’s-süver.)¹⁵³ Peygamberlerin

150 Kılıç, *a.g.e.*,71.

151 İzutsu, *a.g.e.*, s.157.

152 Câsiye, 45/24.

153 Bircan, H. Hüseyin, *İslam Felsefesi Üzerine*, Van 2009, s.34.

taratıcıyla, aşkın bir varlıkla temas halinde, iletişim halinde olduğunu söyleyen Fârâbî, insanlara gerçek mutluluğu getiren, sağlayan da ancak aşkın bir varlıkla iletişim halinde olanların sağlayabileceğini ifade eder. Çünkü en doğru ve sağlam bilgi, ilkeler bu iletişimle sağlanmaktadır.

Bütün ilahi kitaplarda bilhassa Kur'an-ı Kerim'de insanoğlu hem birey olarak hem de cemiyet halinde ele alınmaktadır. Dolayısıyla muhatap alınan insanoğlunun isterse birey olarak kendi yaratıcısı ile olan iletişimi, cemiyet hayatında diğer varlıklarla var olması gerekli olan iletişimi bazı ahlâki temellere dayandırılmaktadır. Bu ahlâki düsturlar İslâm düşüncesinin iletişim ahlâkının temelini oluşturur. İzutsu, insanın Allah ile olan iletişimini ifade ederken “rab-kul” münasebetine dikkatlerimizi çeker. Ona göre bu münasebet Allah tarafından kendisinin rab olması dolayısıyla izzet, celâl, kudret vb. sıfatlara sahip olması gerektiğini, insanın da kul olması itibarıyla mütevazî, itaatkâr gibi kula yakışır diğer sıfatlara sahip olması¹⁵⁴ gereklidir.

Yine İzutsu yaratıcının insan ile olan ilişkisini zikrederken ahlâkî münasebete de dikkatleri çeker. O Allah'ın birbirinden çok farklı ve birbirine tezât gibi görünen isim ve sıfatlarının olduğu; aynı şekilde de insanda da böyle zıt sıfatların olduğunu ve bu zıtlıkların iman ile küfür gibi zıtlıkları meydana getirdiğini¹⁵⁵ ifade eder. Tezatlıklar yumağı olan insanın kendine rehber edindiği sıfat ve hasretlere göre iletişimin muhtevası değişir ve farklı sonuçlar doğurur.

Bir Müslüman her işe Allah'ın adıyla başlar. “Bismillahirrahmanirrahim” derken yaratıcının “rahman” ve “rahim” isimlerini zikreder. Cenab-ı Hakkın “kahhar” “cebbar” “şedid”... gibi isimleri varken, bu isimlerle değil de bütün insanlığı kucaklayan, sıcak, güven, dostça, pozitif bir enerji veren “rahman” ve yine kendisine inananlara özel bir müjde şefkat, dostluk, merhamet, acıma ihtiva eden “rahim” isimlerinin kullanılması ve her türlü söze, işe, diyaloga besmele ile başlanması söze nasıl başlanması gerektiğine dair ahlâkî prensipler ihtiva etmektedir. Yine Cenab-ı Allah Kur'an-ı Kerim'in ilk suresinin ilk ayetinde “hamd âlemlerin rabbi olan Allah'adır”¹⁵⁶ buyurarak özelden kulun kendisi ile olan, genel manada ise kulun kelama, konuşmaya başlarken takınması gereken edebe, ahlâka dair iletişim ahlâkını ihtiva etmektedir. İzutsu İslâm'ın, kişinin varlığının Allah'a ait olduğunun bilincinde olması ve bundan dolayı da Allah'a karşı

154 İzutsu, *a.g.e.*, s.95.

155 İzutsu, *a.g.e.*, s.96.

156 Fatıha, 1/1.

şükür içinde olmak olduğunu belirtir.¹⁵⁷ Küfür, kişinin yaratıcısı ile olan bağı kesme ve diğer yaratılan varlıklar ile yaratıcı arasındaki bağı göz ardı etme halidir ki bu büyük bir zulümdür. Çünkü küfür nankörlüktür. İslam ise kişinin kendisi ile birlikte tüm varlığın, tüm nimetlerin Allah'tan olduğunun bilinip şükürden öte hamd etme halidir. Divan edebiyatında methiye türündeki şiirlerde, bilhassa şiirin revaçta olduğu Cahiliye dönemindeki kasidelerin methiye bölümlerinde şâirler kendi veya toplum için talep edeceği şeyi istemeden önce kendisinden bir şey istenilecek kişiyi, kralı, meliki, padişahı över, yüceltir ve sonra da O'nun şanına, büyüklüğüne uygun, yarışır bir ihsanda bulunmasını talep ederler. Şairlerin methiyelerinde her ne kadar mübalağa bulunsada büsbütün aldaticı, içi boş, yalan sözler değildir. Bu medhiyeler daha çok şairin övülen kişinin durumunun, makamının, güzelliğinin farkında olduğunun ve kendisinin de haddini bildiğinin ilanından ibarettir. Kur'an-ı Kerim'in ilk süresi olan ve günde en az kırk defa okunan Fatiha'nın "hamd" ile söze başlaması aslında kişinin yaratıcısı karşısında kendi konumunun, edebinin, haddini bildiğinin ifadesidir. Bilhassa Osmanlı toplumunun kültürel yapısında İslami sanatın bir dalı olan Hüsn-ü Hat yazılarında hattatların "Edeb ya hu!" sözünü çokça yazmaları ve genellikle tasavvufi ekollerde ve eğitim yuvalarında kişilerin başucuna asılmaları İslâm düşüncesinde iletişim ahlâkının en önemli düsturlarının "edeb" "haddini bilmek" "mütevazi olmak" gibi düsturları olduğunu göstermektedir.

Kur'an-ı Kerim, yaratıcı ile biz akıl sahibi yaratılanlar arasındaki diyalogdur, iletişimdir, konuşmadır. Hz. Muhammed (sav) Kur'an okumanın Allah ile konuşmak olduğunu belirtir. Dolayısıyla Kur'an okumak bir iletişim halidir ve her iletişimin halinin kendisine ait riayet edilmesi gereken bir ahlâkı vardır. Allah ile konuştuğunun şuurunda olan insan, kendine çeki düzen verecektir. Kur'an-ı Kerimde "Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da kendilerine kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın..."¹⁵⁸ "yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz"¹⁵⁹ "Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzeri yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksiklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru"¹⁶⁰ derler. "Doğrusu İbrahim, yumuşak huylu,

157 İzutsu, *a.g.e.*, s. 30.

158 Haşr, 59/19.

159 Fatiha, 1/5.

160 Al-i İmran, 3/191.

duygulu ve gönülden (Allah'a) yönelen biriydi.”¹⁶¹ “Rabbimize alçak ve gönüllüce ve için için dua edin. Çünkü O, haddi aşanları sevmez.”¹⁶² “Bizim ayetlerimize ancak, kendilerine bu ayetlerle öğüt verildiği zaman secdeye kapanan, kibirlenmeksizin Rablerine hamd ederek tespih edenler inanırlar.”¹⁶³ “Onlar korkarak ve ümid ederek rablerine ibadet etmek için yataklarından kalkarlar”¹⁶⁴ “Allah, güzel sesli bir peygamberin, Kur’an’ı teğannî ile yüksek sesle okumasından hoşnut olduğu kadar hiçbir şeyden hoşnut olmamıştır.”¹⁶⁵ vb. daha birçok ayet-i kerime ve hadislerde kişinin yaratıcısı ile olan iletişime ve bu iletişimde kişinin takınacağı edebe dair kurallar vazedilmektedir.

2.4.3. Kişinin Çevresi/Başkaları ile Olan İletişiminde Riayet Etmesi Gerekli Olan İlkeler

Kişinin çevresi ile olan iletişime gelince yine Kur’an ve sünnette birçok ahlâki düsturlar zikredilmiştir. Kur’an’da Cenab-ı Allah “Sen kullarıma söyle. (herkesle) en güzel biçimde konuşunlar. Çünkü şeytan insanların aralarını açmak için her zaman fırsat kollamaktadır.”¹⁶⁶ Cenab-ı Allah bütün insanlık için en güzel örnek olarak takdim ettiği Hz. Peygamber (sav)’e “Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah’tan bağışlama dile...”¹⁶⁷ diyerek peygamberin şahsında bütün insanlara sağlıklı bir iletişimin sağlanması için tutulması gereken yolu gösterir. Yine Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır...”¹⁶⁸ “Gizli konuşmalar şeytandır”¹⁶⁹ Hz. Muhammed (sav) ise “haklı bile olsa çekişip didişmeyen kimseye cennetin kenarında bir köşk verileceğine ben kefilim. Şakadan bile olsa yalan söylemeyen kimseye cennetin ortasında bir köşk verileceğine kefilim. İyi huylu kimseye de cennetin en yüksek yerinde bir köşk verileceğine kefilim”¹⁷⁰ “Üç kişi bir arada bulunduğunuz vakit, başka insanlara karışincaya kadar (içinizden) iki kişi, diğerini bırakıp fısıldamasın. Çünkü bu

161 Hud, 11/75

162 A'râf, 7/55.

163 Secde, 32/15.

164 Secde, 32/16.

165 İmamı Nevevî, *a.g.e.*, C.V., s.117.

166 İsra, 17/53.

167 Al-i İmran, 3/159.

168 Bakara, 2/263.

169 Mücadele, 58/10.

170 İmam-ı Nevevi, *a.g.e.*, C.3, s. 563.

fısıldaşma, o kişiyi üzer.”¹⁷¹ “Güzel söz sadakadır”¹⁷² “Bir mü’minin, din kardeşini üç günden fazla terk edip küs durması helal değildir. Üç gün geçmişse, onunla karşılaşp selam versin. Eğer selamını alırsa, her ikisi de sevapta ortak olurlar. Yok, eğer selamını almazsa, almayan günaha girmiş olur. Selam veren ise küs durmaktan çıkmış olur.”¹⁷³ buyurarak kişinin çevresi ile olan iletişim ahlâkına dair olması gereken düsturlara işaret etmiştir. Gerek Kur’an-ı Kerim’den ve gerek hadisi şeriflerde, kişinin doğru sözlü, yumuşak sözlü, güzel sözlü, hoş görülü, affedici, sabırlı, zandan uzak, doğru bilgiye dayalı, samimi, vefalı, empâti yapabilen, sözünde duran, yalan söylemeyen, ölçülü, haddi aşmayan, ümitvâr olan, müjdeleyici, nezâketli, ihtiyatlı herşeyten öte samimi ve iyi niyet duygularıyla hareket eden bir insan olunmasını istemektedir.

171 İmam-ı Nevevi, *a.g.e.*, C.VII, s. 27

172 İmam-ı Nevevî, *a.g.e.*, C.4, s. 114.

173 İmam-ı Nevevi, *a.g.e.*, C. VII, s. 22.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BASIN VE BASIN AHLÂKI

3.1. Basının Tanımı

Basın sözlük anlamı itibariyle, belirli bir zamanlarda yayımlanan, muhtevasını haber ve fikir teşkil eden baskı makineleriyle çoğaltılan yazılı ürünlerin tamamı (gazete, dergi, bülten vb.) Haber ve fikirleri toplama, değerlendirme, işletme ve bunları başkalarına ileterek kamuoyunu meydana getirme sanatını mümkün kılan yazılı kitle haberleşme vasıtası, matbuat¹⁷⁴ demektir. Dar anlamıyla basın; sadece gazete ve dergileri yani mevkuteleri kapsamaktadır. Geniş anlamıyla basın ise, belirli zamanlarda basılıp, her çeşit haberi ve fikirleri topluma ulaştıran tüm yayın ürünleridir. Genellikle günlük basın ürünlerine gazete, haftalık, on beş günlük ve aylık basın ürünlerine de dergi denilmektedir. Şu halde basın'ı “haberleri ve fikirleri toplama değerlendirme, bilme ve bunları başkalarına ileterek kamuoyu oluşturma sanatını mümkün hale getiren yazılı kitle haberleşme aracı”¹⁷⁵ diye tarif edebiliriz. Çağımızın düşünürlerinden Tocquevill'e göre “Basın, özgürlüğün en mükemmel demokratik formülü”, Mendes France'ye göre “Modern demokrasinin belli başlı öğelerinden biri” Pierre Denoyere'e göre “Basın olmadan yönetmek, muhalefet etmek, öğrenmek ve öğretmek, inandırmak, çalışmak veya dinlenmek, satın almak veya satmak artık imkânsız hale gelmiştir. Basın hiçbir şeye yeterli değildir. Fakat basın her şey ve herkese gereklidir.”¹⁷⁶ Atatürk (ö. 1938) ise basın hakkında şunu söyler. “Matbuat milletin umumi sesidir. Bir milleti tenvir ve irşatta, bir millete muhtaç olduğu fikri gıdayı vermekte, hulasa bir milletin hedefi saadet olan istikameti müşterekede yürümesini teminde matbuat, başlı başına bir kuvvet, bir mektep, bir rehberdir.”¹⁷⁷

Basın denilince günümüzde ilk akla gelen ürün gazete olmaktadır. Bizde bu çalışmamızda “basın” derken daha çok “gazete” yi kastetmiş olacağız. Kelime manası olarak gazete, esas olarak haber vermek maksadıyla yayımlanan fakat içinde siyasi,

174 Doğan, “*Basın*”, a.g.e., s. 113.

175 İnuğur, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul 1999, s. 19.

176 İnuğur, a.g.e., s. 20.

177 Özgen, a.g.e., s.60; İnuğur, a.g.e., s. 20.

iktisadi, içtimaî, edebî vb. konularda yorumlu ve yorumsuz bilgilerle resimler yer alan, daha çok günlük olarak çıkan süreli yayım, ceridedir.¹⁷⁸

Gazetelerin temel fonksiyonu okurunu olup bitenler hakkında haberdar etmek, bilgilendirmektir. Bu görevi yerine getiren basın mensubu bir cihetle olup bitenlere şahitlik etmekte ve gördüklerini kendi algılaması, kavraması ve yorumlaması ile tarihe not düşmektedir. Tarihsel süreç içinde bu hep böyle olmuştur. İnsanoğlu her zaman çevresinde olup bitenlere merak sarmış ve kendisini ilgilendiren şeyler hakkında bilgi sahibi olmak için uğraşmıştır. Bilhassa günümüzde ilim ve teknolojinin hızla yayılması ve iletişim araçlarındaki baş döndürücü hızlı gelişim insanoğlu yalnızca kendi çevresinde olup bitenleri bilmekte yetinmeyip dünyanın her tarafında olup bitenlerden haberdar olma arayışına girmiştir. İlk zamanlarda haftalık, aylık veyahut belli periyodik zamanlarda yayımlanan gazeteler insanların bu talebini karşılamak için günlük hatta bazen günde iki kez yayımlanmaya başlanmıştır. İletişim araçlarındaki hızlı gelişim sonucunda her geçen gün insanoğlunun bilmek ve öğrenmek, haberdar olmak isteği artmaktadır. Bu talep basının gelişimini etkilediği gibi, basın da okuruna sunduğu ürün ile onların his, düşünce, tutumlarına etki etmekte ve bir kamuoyu oluşturmaktadır.

Dovifat gazeteyi “en taze haberi, en geniş alanda ve en kısa zamanda halka ulaştıran araç”¹⁷⁹ olarak tanımlar. Ancak bu gün teknolojideki hızlı değişim ile internet ve Tv’lerdeki “son dakika” haberleri bu tanıma geçersiz kılmaktadır. Gazeteleri “en dayanıksız sebzelerden ve meyvelerden daha çabuk değerini ve tazeliğini kaybeden bir mal” olarak nitelendiren Pierre Denoyer, “Belirli bir saatte değer fiatıyla sattığımız bu nesne, birkaç saat sonra havadis bayatladığı için değersiz bir hale gelir. Haberler tazeliğini kaybettiği andan itibaren basılmış olan gazete, kâğıdının ağırlığı karşılığı olan değere satılmaz” demektedir.¹⁸⁰

İsmet Bozdağ, basın ve devleti birbirini denetleyen iki kurum olduğuna işaret eder. “Basın, haber iletişim aracı olarak doğmuş, fakat zamanla haber ve fikir iletişim aracı haline dönüşmüştür. Yönetim meşrutiyeti, ilahi kaynaktan koparıp Halk Hâkimiyeti biçimine dönüştürülünce; ortaya yeni bir sitem çıkmış ve adına demokrasi denilen bu sistem, “Halk İstibdadı’na dönüşmemesi için, basın gözetimine verilmiştir! Bu gün, basın ve devlet sürekli birbirlerini gözetim altında tutan iki kurumdur. Birinin

178 Doğan, *a.g.e.*, “Gazete”*mad.*, s. 399.

179 İnuğur, *a.g.e.*, s. 21.

180 İnuğur, *a.g.e.*, s. 22.

görevini yapmaması, diğerinin müstebit olmasına yol açar.”¹⁸¹ Fransız düşünür Alexis Tocqueville’e göre “Demokrasi olmazsa gerçek anlamda gazeteler olmaz; gazeteler olmazsa da demokrasi olmaz”¹⁸²

Napolyon’un (ö. 1821) gazeteye bakışı ise Bozdağ’ın yaklaşımına taban tabana zıttır. Ona göre gazete hükümetin kararlarını destekleyen, onun istediği şekilde hareket eden matbuattır. Lenin’in (ö. 1924) gazeteye getirdiği tanım ise Napolyon’u destekler mahiyettedir. Ona göre gazete “ihtilâlin en kuvvetli silahıdır” Lobl’a göre “Düzenli aralıkla yayınlanan, mekanik baskı sayesinde çoğalıp her yana yayılan ve içinde genel, değişik, aktüel haberler olan basın aracıdır.” Ziya Gökalp’ a (ö. 1924) göre gazete “Herkesin ayağına, giden ve herkesin anlayabileceği dersleri okutan canlı bir okuldur.”¹⁸³ Avurpa Konseyi Parlamenterler Assamblesi’nde “Gazeteciliğin Etiği” başlıklı raporda Gazetecilik mesleği, “haklarla görevlerden, özgürlüklerle sorumluluklardan oluşur.”¹⁸⁴ diye tarif edilir. Gazetenin bir ayna olduğunu ve gazetecinin de cemiyetin bütün isteklerini, bütün dertlerini ve kederlerini bu aynaya yansıtan biri olduğuna işaret eden Zekeriya Sertel (ö. 1980), birçok hükümdarın, iktidarın aynada toplumun hastalıklarını ve dertlerini görünce toplumdaki bozuklukları düzeltereğine, aynaya sinirlenip ona düşman kesildiğini söyler. Ayrıca gazetecinin en önemli görevlerinden biri de kötülüklerle savaşmak, halkı uyandırmak ve toplumu ileriye doğru götüreceği yolu göstermek olduğunu söyler.¹⁸⁵ Cemil Meriç (ö. 1987), gazeteyi “an”ın kendisi diye tarif eder ve gazetenin okununca hemen bittiğine işaret eder ve bunun için de gazeteyi fazla sorumsuz¹⁸⁶ bulur. Susana Tamaro, çağdaş insanın alışkanlıkları arasında, günlük gazeteleri okunması onun en kötü alışkanlığı olarak sayar ve “sabah, ruhun en açık olduğu anda, gazeteler bir önceki gün dünyada yaşanmış olan bütün kötülükleri insana aktardığını”¹⁸⁷ belirtir.

Tarihsel süreç içerisinde basın ve gazete üzerinde ortak bir tanımda uzlaşmanın olduğu söylenilemez. Tarihsel süreç içinde basın ve gazeteyi ele aldığımızda ortak noktalar haber verme aracı, halkı bilgilendirme ve eğitim aracı olmasıdır. Ancak basın ve gazeteye getirilen tanımlar basını elinde bulunduranların makam ve konumları, niyet

181 Bozdağ, İsmet, *Basın İstibdadı*, İstanbul 1992, s. 10.

182 Girgin, Atilla, *Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etiği*, İstanbul 200 s. 63.

183 İnuğur, a.g.e., s. 22.

184 Talu, Umur, *Dipsiz Kuyu*, İstanbul 2000, s. 140.

185 Sertel, Zekeriya, *Hatıralarım*, İstanbul 2000., s. 9.; İnuğur, a.g.e., s.22.

186 Meriç, Cemil, *Bu ülke*, İstanbul 1997, s. 100.

187 Tamaro, Susanna, *Yüreğinin Götürdüğü Yere Git*, İstanbul 1997, s. 107.

ve talepleri, ekonomik güç ve dünya görüşü... vb. nedenler ile tüketici durumda olan okurun beklenti ve taleplerinden farklılıklar basına farklı anlamların yüklenmesine ve farklı tariflerin yapılmasına yol açmaktadır. Meselâ iktidar için basın, kendi iktidarını devam ettirmek için önemli bir propaganda aracı olurken; muhalefet veya halk için demokrasinin yerleşmesi için halk adına iktidarı denetleyici bir aygıt olabilmektedir. Bir eğitimci veya bir düşünce akımı için görüş ve düşüncelerini yayma aracı olurken, bir iş adamı için reklâm aracı olabilmektedir. Nasıl ki bir doktorun elindeki bıçak ile bir katilin elindeki bıçak zahiren aynı madenden yapılmış bir alet olsa da, onu kullanan ve kullanıcının niyeti, kullanılan yer, zaman farklı neticeler doğurursa basında elinde bulunan kişi ve kurumların niyet ve yerinde kullanılmasına göre farklı sonuçlar doğulur. Dolayısıyla basın ve gazeteye getirilen tariflerde kişinin baktığı yerden ve beklentilerinin farklılığına göre değişiklik arz eder.

3.2. Basın Ahlâkı

“Basın ahlâkı” ile, basın-yayın organlarını kendi ellerinden bulunduran gazete sahiplerinin, bu gücü kullanan gazetecilerin; okura, topluma karşı olan sorumlulukları ve kendi hakları ifade edilmektedir. Basın ahlâkı toplumsal ahlâkın olmazsa olmaz bir parçasıdır. Basın yayın organları bu ahlâk boyutuna riayet ettikleri ölçüde topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmiş olurlar. Kişilerin veya kurumların, meslekî grup ve sivil toplum örgütlerin topluma karşı sorumluluklarının sınır ve ölçülerinin hepsi kanun ile belirtilmesi de gerekmiyor, belirtilmesi de mümkün değildir. Çünkü içtimaî hayatta kanunlar kadar, hatta çoğu zaman kanunlardan daha fazla ahlâkî değerler, ilkeler, örf ve adetler, inançlar, bireyler üzerinde etkili olmaktadır. İnsanoğlu yaşadığı cemiyette kanunlardan daha çok ahlâk, vicdan, manevi ve sosyal sorumlulukları ile her zaman karşı karşı gelmekte ve bu doğrultuda hareket etmektedir.

Toplumsal bir varlık olan insan, hayatını sürdürürken bir meslek gurubunun içinde yer alarak hayatını idame ettirir. Bireylerde olduğu gibi mesleki guruplarda da karşılıklı ilişki her zaman söz konusudur. Her bir mesleki grup bir diğer mesleki gurupla çoğu zaman ilişki halindedir. Birisinin varlığı bir diğerinin varlığına bağlıdır. Her meslek grubunun da kendine ait değerleri, prensipleri, riayet etmesi gerekli kuralları vardır. Birey hayatını devam ettirirken kendi çıkarları ile toplumun, meslek grubunun çıkarları zaman zaman çakışabilir. Dolayısıyla böyle bir çatışma çıktığında bireyin şahsi çıkarlarını toplumun çıkarlarına tercih etmemesi, kamu ve toplum yararını gözetmesi

adına birtakım mesleki kurallar vardır. İşte çoğunlukla bu kurallar o mesleğin “etik kurallarını” oluşturur. Basın da, toplumda var olan mesleki guruplardan biridir. Ve basın da kendisine ait kurallarının olmaması düşünülemez.

Her mesleğe ait “etik kurallar” yeni bir olgu değildir. Tarihteki loncalar, Osmanlı’daki ahilik sistemi, günümüzdeki çeşitli odalar birliği, bazı sivil toplum örgütleri, dernekler temsil ettikleri sınıfın, grubun, sektörün hakkını korumak ve kollama, üyelerini eğitmek, onlara rehberlik etmenin yanı sıra; onların uyması gerekli olduğu “etik değerlere” uyumunu kontrol eden kurum ve kuruluşlardır.

Medya etiği konusunda ise ciddi bir şekilde düşünölmeye ilk defa ABD’de başlanılmıştır. 1947 senesinde Hutchins Komisyonu tarafından bir rapor yayınlanmıştır. 1960’larda medyanın “Sosyal Sorumluluğu” konusuna her geçen gün daha fazla ilgi gösterilmeye başlanılmıştır. Bu ABD’de tercih edilen bir terimdir, gazetecilerin insanlar karşısında sorumlu olması anlamına gelmektedir. Avrupa’da popüler olan terim “kamu hizmetidir” Ne yazık ki, bu terim devletle ilişkilendirilmiştir. Çünkü çok uzun yıllar devlet tarafından pek çok kamu hizmeti gerçekleştirilmiş, yönetilmiş ya da sıkı bir şekilde düzenlenmiştir.¹⁸⁸ Ülkemizde ise uzun yıllar basın bir kamu hizmeti olarak görölmüştür. Osmanlı’da ilk gazetenin devlet eliyle ve devletin tayin ettiği görevliler tarafından basılmış olması ve yine Cumhuriyet Döneminde basının hükümetin tekelinde olması ve yakın zamana kadar TRT olarak devlet tekelinde tek kanalın olması basının bir kamu hizmeti olarak görünmesini sağlamıştır. 1990’lı yıllarda özel tv’lerin açılması ve çeşitli görüş ve ideolojideki basın yayın faaliyetlerin rahatlıkla gerçekleştirilmesinin önü açılması, bilhassa hızla gelişen bilim ve teknoloji, internet ile sosyal medya anlayışının hâkim olmasına yol açmıştır.

Her ülkedeki basın çalışanların riayet etmesi gerekli olduğu mesleki etiğe dair kurallar ve prensipler farklılık arz etse de genel anlamda bütün basın mensuplarını ülke gözetmeksizin ilgilendiren evrensel etik değerler vardır. Demokratik ülkelerde, basın ahlâk ilkeleri başlıca,

- a) Mesleki geleneğinde,
- b) Mahkeme kararlarında,
- c) Basın şeref divanları ve diğer kendi kendini denetim kuruluşlarının (örneğin, basın konseyleri) kararlarında beslenmektedir.

¹⁸⁸Berrand, Claude-jean, *Medya Etiği*, <http://www.byegm.gov.tr/yayinlerimiz/kitaplar/medyaetiği/1-2.htm>,

ABD'deki basın ahlâk ilkelerinin ilk örneğini oluşturan, Amerikan Gazeteleri Yazı İşleri Müdürleri Topluluğunca (ASNE) 1923 yılında onaylanan etik ilkelerin başlangıç bölümünde şu anlatıma yer verilmektedir. "Gazetenin ilk görevi, insan ırkının üyelerine birbirlerinin ne yaptıklarını, ne hissettiklerini ve ne düşündüklerini aktararak haberleşmelerini sağlamaktır. Bu nedenle, gazetecilik mesleği çalışanlarından, doğal ve eğitilmiş bir gözlem ve akıl yürütebilme yeteneğinin yanı sıra güçlü bir zekâ, bilgi birikimi ve deneyime sahip olmaları beklenilmektedir."¹⁸⁹ Missouri Üniversitesi Gazetecilik Okulu Eski Dekanı Walter Williams (ö. 1935) ise bir gazetecide bulunması gereken ilkeler hususunda şunları zikreder:

İnanıyorum ki en büyük başarıyı yakalayan gazetecilik –ve başarıyı en çok hak eden gazetecilik- Allah'tan korkar ve insanı şerefendirir. Ayrıca, o alabildiğine bağımsız, gücün getirdiği açgözlülük ve düşüncenin doğurduğu gururdan uzak, yapıcı, hoşgörülü; fakat asla ihmalkâr değil, irade sahibi, sabırlı, okuyucularına her zaman saygılı; fakat hep korkusuz, adaletsizliğe karşı tahammülsüzdür; ayrıcalıklı konumundan kaynaklanan cazibe karşısında sarsılmaz ve illegal güç odaklarının çıkardığı gürültüye sağırdır; başarıyı en çok hak eden gazetecilik her bireye bir şans, eşit bir şans tanır. Bunu yaparken de kanunların, helal kazancın, ve bütün insanların kardeş olduğu düşüncesinin çizdiği çerçevede hareket eder. Başarıyı en çok hak eden gazetecilik içtenlikle dünya halklarının kardeşliğini ve uluslar arası iyiliği desteklerken gerçek bir milliyetçidir, o insanlığıdır ve bugünün dünyasına aittir ve bugünün dünyası için vardır.¹⁹⁰

3.3. Basın ve Felsefi Tutum

Tutum, kişinin önceden edindiği ve sürekli olarak benimsediği değerlerdir. Tutum gözlenebilir bir davranış değil davranışa hazırlayıcı bir eğilimdir. Smith (ö. 1790)'in belirttiği gibi bir tutumun meydana getirdiği sadece bir davranış, eğilim ya da sadece bir duygu değil, düşünce - duygu - davranış eğilimi bütünleşmesidir. Bu üç öge genellikle birbiriyle uyum halinde bulunmaktadır. Dolayısıyla bunlardan birinde meydana gelebilecek herhangi bir değişiklik diğer öğeleri de ister istemez etkileyecektir.¹⁹¹ Tutum bir tür zihniyettir. Zihniyet, zihnin akıl yürütürken içinde bulunduğu ortamdır. Bu ortam akıl yürütmede kullanılan kavramlara anlam

189 Özgen, *a.g.e.*, s. 139.

190 Dumanlı, Ekrem, *Gazetecinin El Kitabı Haber Kılavuzu*, İstanbul 2011, s.80.

191 Gökçe, *a.g.e.*, s. 190.

kazandırır.¹⁹² Bireye bir felsefi tutumun oluşması için öncelikle birey felsefi tutuma sebebiyet verecek duruş hakkında bir bilgi sahibi olması lazımdır. Bilginin de kişinin “ben”inde, “tutumunda” “davranışlarında” bir etki oluşturması için de bireyin bilgiyi özümlemesi, benimsemesi, içselleştirmesi gerekmektedir.

Felsefi bir tutumun gerçekleşmesi için sadece bilgi yeterli değildir. Felsefi tutumun oluşması için bilginin benimsenmesi, kabullenmesi hayata geçirilmesi lazımdır. İslam düşünürlerinden Seyit Şerif Cürcani'nin felsefeye getirmiş olduğu “Felsefe, ebedi mutluluğu elde etmek için beşerin takati nispetinden Allah’a benzemeye çalışması”¹⁹³ tanımından yola çıktığımızda felsefenin sadece bilgi yığınınından ibaret olmadığını görürüz. İnsanın takati nispetince Allah’a benzemeye çalışması, Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanmasıyla olabilir. Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanma da hakikatin peşine düşüp elde edilen bilginin işlenmesiyle olur. İslam filozoflarından Kindî, İbn-î Sina, Fârâbî, İsmail Ankaravî gibi filozofların felsefeye yaklaşımlarından kişinin kendisini tanıması, varlığı ve kâinatı okuyup anlamlandırması, davranışlarını Allah’ın rızası doğrultusunda oluşturması olarak algılandığı görülmektedir. Bu durumda felsefi bir tutum felsefenin kaçınılmaz bir sonucudur. Felsefenin sadece bilgi sahibi olmak olmadığı ortaya çıkmaktadır. İrademizi yönlendiren, bilgilerimizdir. Bu sebeple iradi hareket ve davranışlarımız, o hareket ve davranışlarımızın yöneldiği var olan hakkındaki bilgilerimize göre olmaktadır.¹⁹⁴ Şeytanı yoldan çıkararak, ona yaratıcının emrine karşı aykırı bir tutum sergilemeye zorlayan, bilgisizliği değil; bildiğiyle amel etmeyişi ve bilgiyi hazm edemeyişidir. Yine bir insanı mümin yapan bilgisizliği değil, bilgisi doğrultusunda zihnî, felsefi, amelî bir tutum takınmasını sağlayan bilgisidir. Felsefi tutum kişinin bildiğini kalben, zihnen sindirip, benimsemesi ve davranışlarına yansımalarıdır. İnsan sürekli bilgi akımı içerisindedir. Bilgiyi ya doğrudan doğruya veya dolaylı yollarla elde eder. Bu bilgilerle etkiler ve etkilenir. Başka bir ifade ile insan sürekli iletişim halindedir. Elde ettiği bilgilerle, yeni şeyler ortaya koyar, davranışlar kazanır. Onun var oluşunun sebebi bilgidir.¹⁹⁵ Bilginin elde edilmesi ise, ancak iletişim ile gerçekleşir.

İletişim insanların davranışlarına temel olacak ortaklığı sağladığında belli bir dönemin egemen iletişim biçimi insan davranışlarını da belirlemektedir. Bu bizi insan

192 Öner, *a.g.e.*, s. 40.

193 Erdem, *a.g.e.*, s. 19.

194 Öner, *a.g.e.*, s. 213.

195 Öner, *a.g.e.*, s. 65.

toplumlarının evrimini iletişim biçimleriyle açıklamaya kadar götürebilir.¹⁹⁶ Sözlü iletişimin olduğu, iletişimin ancak yüz yüze gerçekleştirebildiği dönemler ile yazının bulunmasıyla birlikte elle yazılan kitapların, metinlerin, mektupların yazılıp bunların birer iletişim aracı olarak kullanılmaya başlandığı dönemlerde insan davranışlarının niteliği aynı şekilde ve aynı düzeyde olmamıştır. Daha sonraları ise, haber mektupların, belli periyodik zamanlarda basılan mecmuaların, dergilerin, gazetelerin birer basın yayın organı olduğu dönemler ile telefonun, radyonun, televizyonun, internetin birer iletişim aracı olduğu dönemlerde yaşayan insanların davranış modelleri aynı olmamaktadır. Her devirde kullanılan basın yayın organlarının farklılığı insan davranışları ve toplum üzerinde farklı etkiler bırakmıştır. Meselâ, Hz. Muhammed (sav) kendi kavmi içerisinde tebliğini daha çok yüz yüze gerçekleştirmiştir. Çeşitli ülke meliklerine, krallarına tebliğini ise, davet mektupları göndererek gerçekleştirmiştir. Yeni bir dine davet edilen ülke melikleri de yeni din ve yeni peygamber hakkında doğrudan doğruya bilgi edinmekten ziyade ikinci, üçüncü derecede kaynaklardan edindikleri duyular ile bir tutum içine girmişlerdir. Zamanla İslam coğrafyasının sınırları genişlemesi ve kimi müslümanların yeni dini tebliğ için, kimileri de ticaret, seyahat vb. başka nedenlerden dolayı başka diyarlara hicret etmeleriyle farklı dinlerin müntesipleri ile temasa geçilmiş ve bu temasların sonucunda da karşılıklı etkileşimler yaşanmıştır. Müslümanların farklı din müntesipleriyle doğrudan doğruya iletişim halinde bulunmaları yeni din hakkında bilgi ve izlenimlerin, bir duyum ve aktarımdan ziyade bizzat müşahedeye yolu ile gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu durum birbirleriyle iletişim halinde bulunan farklı dinlerdeki bireylerin zihni ve felsefî tutumları üzerinde bir etki oluşturmuştur. Bu etkileşim sonucunda da İslam'ın temel kaynağı olan Kuran ve Sünnetin yanı sıra bu iki kaynağı açıklayacak, yorumlayacak, zaman zaman diğer düşünce ve akımlara karşı koruyacak, savunacak bazı düşüncelerin, ekollerin, bilimlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Hz. Peygamber döneminde gerçekleştirilen iletişim ile daha sonralarında gerçekleşen iletişim arasındaki farklılıklar kişilerin zihni ve amelî farklı bir tutum içerisine girmesine sebebiyet vermiştir.

Hegel'in burjuvanın İncil'i¹⁹⁷ olarak tanımladığı, bilhassa XIX. yüzyılda başlayan ve halen günümüzün temel iletişim araçlarında biri olan gazetelerin birey ve toplumların zihnî ve amelî, ahlakî tutumları üzerine etkisi, kitap, dergi vb. diğer yazılı

196Yengin, *a.g.e.*, s. 28.

197 Talu, *a.g.e.*, s.8.

iletişim araçlarına göre daha farklı olmaktadır. Bir düşüncenin, fikrin aktarılmasında, iletilmesinde, yayılmasında kitap daha ciddi bulunup bireye güven verirken, gazeteler okura kitap ve dergi kadar ciddi olmamakta, insana güven vermemektedir. Gazeteler güne birlik ve tüketim eksenli olması cihetiyle insanoğlunu bir olay ve konu hakkında bilgi sahibi kılmaktan ziyade yüzeysel bilgi vermekte, okuru haberdar etmektedirler. Bu durum kişilerin davranışları üzerine farklı etki etmektedir.

Yoğun haber ve ileti bombardımanı altında kalan bireyin tutum ve davranışlarında bir değişimin zamanla olmaması kaçınılmazdır. Basının amaçlarından biri de bireylerin ve toplumların zihni, fikri ve ameli davranışlarına etki etmek ve kendi isteği doğrultusunda bir felsefi tutum oluşturmasını sağlamaktır. Basın yayın organları hedefleri doğrultusunda yayın politikaları belirlerler. Basının olaylara ilgisi çoğu zaman olayın bizzatı kendisinden ziyade sağlayacağı reyten veya kendi yayın politikasına olan uygunluğu ile doğru orantılıdır. Böyle olunca da birçok olayda doğru analiz ve yorum yapılmamaktadır. İşlenen bir cinayete ilgili cinayeti işleyen zanlının yaşı, rengi, ırkı, memleketi gibi ayrıntılar yazılsa da onu cinayete sevk eden etkenler üzerinde fazla durulmamaktadır.¹⁹⁸ Bu durumda insan basının aktardığı kadar bilgiye sahip olmakta ve sözde ayrıntı olarak aktarılan bilgiler doğrultusunda birey basının ideolojisi, yayın politikası doğrultusunda zihni, duygusal, felsefi ve ameli bir tutum içine girmektedir. Sözde ayrıntı olarak verilen haberde dikkat çekilen bir ırka, bölgeye veya başka bir şeye karşı okurda olumlu / olumsuz bir tepki kendiliğinden oluşmaktadır. Yine basında bilhassa şehit, kaza, cinayet vs. gibi haberlerde daha çok kazazedelerin, şehitlerin geride bırakmış oldukları eşinin, çocuklarının veya ailesine ait güzel bir fotoğrafı; duygu yüklü bir şiiri, bir sözü veya hüznün, duygusal içerikli bir mesaja yer verilmektedir. Bu şekilde sunulan haberlerin karşısında okur veya dinleyicinin kendisine iletilen haber veya bilgiyi sağlıklı bir şekilde analiz ve değerlendirmede bulunması her zaman mümkün olmamakta ve çoğu zaman duyguların etkisiyle hareket edilmektedir.

Basın bireyi haberdar etmekle, bilgilendirmekle kalmaz, çoğu zaman okur adına düşünerek okura, dinleyiciye düşünmeye imkânı tanımaz. Talu, basının nasıl düşüneceğimizi belirleyemese dahi, neler üstüne düşüneceğimizin çerçevesini çizdiğini, zihnimizi rehin aldığı¹⁹⁹ fikrindedir. Olaylara ayna olmak yerine, yorum ve varsayımlar,

198 Aydın, Nurullah, *İnsan Hakları Demokrasi ve Medya*, İstanbul 2008, s.222.

199 Talu, a.g.e., s. 37.

niyet okumalar; düşüncenin yerini ise daha çok magazin; görsellik almaktadır. XX. yüzyılın siyaset felsefecilerinde olan Hanna Arendt (ö. 1975) düşünmeme halinin zamanımızın en bariz özelliklerinden²⁰⁰ olduğunu ifade etmektedir. Basının etkisi sadece yetişkin bireylerin zihinlerini teslim almak, kişinin düşünceleri üzerine etki yapmakla sınırlı değildir. Meselâ reklâmların etkisiyle, birey ve toplumlarda, bilhassa çocuklarda oluşan bilinçsizce ve sağlıksız tüketim geleceğimizi, çocukların sağlığını tehdit etmektedir. Basının sağlımıza yönelik olan bu istenmeyen tutumu, basının genelde bireylerin, özel de ise çocukların zihinlerinde oluşturduğu tutumun bir sonucudur.

İbni Rüşd (v. 1198) ve ondan önceki birçok filozof felsefeyi “gerçeği bilmek ve gerçeğe uygun davranışta bulunmak” olarak tanımlamışlardır.. Basın yayın organlarının en önemli misyonu hitap ettiği kitleyi doğru bilgilendirmek ve bu doğrultuda bir tutum sergilemesini sağlamaktır. Basın yayın organlarının edinmiş oldukları prensip ve yayın politikalarına göre haberin okura sunulması, değişkenlik arz edebilir. A gazetesi X bilgisini Y diye sunarken, B gazetesi X bilgisini tam zıttı bir şekilde Z diye sunabilir. Meselâ bir basın yayın organı nefsin hoşuna giden şeyleri, okurun hayatını yaşaması için olmazsa olmazlardan sunup onlara sahip olması yönünde gayret etmelerini isterken, bir diğer gazete nefsanî duyguları kişinin ebedi hayatı kazanma adına birer imtihan unsuru olduğunu, bundan dolayı da şiddetle kendisinde kaçınması gerekli unsurlar olarak haber yapıp okuru bunlardan sakınması gerektiği doğrultusunda haber yapabilmektedir. Kimi basın yayın organı okuruna “büyük adam” olmayı öğütlerken, kimisi “insan-ı kâmil” olmayı öğütleyebilir, böyle bir tutum sergilemesi yönünde politikasını belirleyebilir. Bu farklı bilgilendirme sonucunda her basın yayın organının muhatap kitlelerinin davranış ve tutumlarından farklılıkların olması kaçınılmazdır. İnsanın aldığı gıdalardaki vitaminler insanoğlunun sağlıklı bir şekilde yetişmesine, kalmasına yardımcı olduğu gibi insanın zihni ve amelî bakımda olumlu bir tutum sergilemesi de kişinin öğrendiği bilgilere ve bu bilgiler ışığında takındığı fikri ve felsefi bir tutuma göre değişkenlik arz edeceği bir hakikattir.

Gazali “El munkızu mine’d Dalal” adlı eserinde akli melekesi, bilgisi az olan, düşünmeyen, tahkiki değil, taklidi bir hayat yaşayanlar üzerinde basın yayın organların nasıl bir etki ettiğini ve onları nasıl bir felsefi tutum edindiğini açıklamaktadır. Gazali insanların çoğu hakkı batıldan, doğru yolu eğri yoldan ayırt etmek hususunda

200 Yengin, *a.g.e.*, s. 59.

kendilerini maharetli ve çok akıllı sandıklarını ama bunun böyle olmadığını, bundan dolayı da mümkün olduğu kadar bu tür insanları sapıtmış olanların eserlerini okumaktan men etmek gerektiğinin vacip olduğunu söyler.²⁰¹ Gazali kültür itibariyle belli ilimlerin mahiyetini kavrayamayacak seviyede olanların, kalp gözleri mezheplerin yüksek gayelerine doğru açılmamış olanların kendilerinin din ilimlerin sırlarına dair yazdıklarının daha önceki bazı felsefecilerin sözlerinden alıntı olduklarını iddia ederek inkâra kalkıştıklarını söyler. Bu durum karşısında Gazali şöyle der:

“Bazen bir at evvelce geçen bir atın izine basar” atasözünde anlatıldığı veçhile bizim hatırımıza gelmiş olan bir şey önce başkasının da hatırına gelmiş olabilir. İtiraz olunan sözlerin bazısı da şer’i kitaplarda, birçoklarının manası da tasavvuf kitaplarında mevcuttur. Farz ederim ki o sözlerin hepsi ancak felsefecilerin kitaplarında vardır. Bundan ne çıkar? O sözler haddi zatında makul ve bürhan ile sabit ise, Kur’an ve sünnete muhalif değilse niçin terk ve inkâr edilmek icap etsin? Bu kapıyı açarsak, bir hakikati evvelce bir ehli batılın hatırına gelmiş diye reddetmeğe kalkışırsak birçok hakikatleri reddetmemiz lazım gelir. Hatta Kur’anın ayetlerinden, Peygamberlerin hadislerinden, geçmişteki büyüklerin hikâyelerinden, hükema ve mutasavvıfların sözlerinden bazılarını reddetmek iktiza eder. Böyle bir kanaat, ehl-i batılın hakikatleri, kitaplarında kendi sözlerine karıştırmak suretiyle elimizden almalarına sebep olur. Bir âlimin en aşağı derecesi koyu cahil halktan farklı olmaktır. Baldan - hacamat şişesinde görse bile,- tiksizmez. Düşünür ki şişe balın kendisini bozmaz. Nefsin ondan iğrenmesi cehilden ileri geliyor. Esasen şişe pis kan için yapılmıştır. Cahil zanneder ki kan şişe de olduğu için pis olmuştur. Bilmiyor ki kan kendinde mevcut bir sıfattan dolayı pistir, Baldan bu sıfat olmayınca mücerret o şişede olması ona o hali vermez ve pis olmasına sebep olmaz. Bu, batıl bir vehimdir, halkın birçoğuna galip gelmiştir. Bir sözü onların büyük tanıdığı bir adama isnat etsen batıl dahi olsa hemen kabul ederler. Fena, değersiz bildikleri bir kimseye isnat etsen doğru da olsa reddederler. Daima hakkı adamlarla ölçerler. Adamı haktan tanımazlar. Bu çok büyük bir delalettir.²⁰²

Birey basında gündelik bilgi, haber alırken farkında olmadan onun dayattığı hayat felsefesini de edinmektedir. Zamanla farkında olmadan edindiği felsefe onun hayat felsefesi olmaktadır. Çünkü kişi ne yerse o olur. Günümüzde basın daha insanın aceleciliği, haz duygusu, nefsanî duygularının tatmini, merak gibi duygularını göz

²⁰¹ Gazali, *El-Munkızu Min Ad Dalâl*, Çev: Hilmi Güngör, İstanbul 1989, s. 39.

²⁰² Gazali, *a.g.e.*, s. 39.

önünde bulundurarak yayın politikalarını belirlemektedir. İbni Hazm (v. 1064), insanlarda kaygıyı artıran ve nefsi hastalandırıp kaygının daha da derinleşmesine sebep olan nedenler üzerinde dururken, “dünyevi arzular peşinden koşmak bunlardan biridir” der. Düşünür dünyevi arzuların anlamsızlığıyla ilgili olarak şöyle bir açıklama getirir: İnsanın gerçek hissesi, yalnızca şu an veya hali hazırdaki zamandır. Fakat “şimdi” (an) gerçek anlamda var olmayıp, geçmiş ile gelecek arasında ayırım çizgisinden başka bir şey değildir. Öyleyse “ebedi ve baki olan ahireti, göz açıp kapamadan daha az olan bir şeye satandan daha aptal/şaşkın kim olabilir? Hâlbuki günümüz basını daha çok insanların dikkatlerini hali hazırdaki pembe hayatlara çevirmektedir. İnsana lâyemut olduğunun düşüncesi vermektedir. Sonsuz istekler karşısında insanoğlunun elinde mevcut olanla yetinmeyip onu daha çoğa sahip olması için bir yarışa sokmaktadır. İnsanların önem verdiği, peşinden gittiği, modayı hep canlı tutmakta ve böylece kendi olarak değil “başkası” olarak yaşaması teşvik etmektedir.

Basının önemli görevlerinden biri de kişileri sosyalleştirmektir. Kitle ve kalabalıklar içinde yalnızlaşan insanın sosyalleşmesini sağlayan en önemli araç basındır. Basının sosyalleşme aracı olması bireye sunduğu haber, bilgi, popüler kültür, eğlence kültürü, kullandığı dil ile yakın alakalıdır. Burada bireye rehberlik, yönlendirme, etkileme söz konusudur. Birey yolda, evde, okulda, çarşı pazarda vs. bireysel ve toplumsal karşılaştığı birçok problemi ve bu problemlerin hallini basın yoluyla öğrenmektedir. Böylece bireyde basın aracılığıyla felsefi bir tutum, davranış zamanla oluşmaktadır. İnsanların çoğu, hiç karşılaşmadıkları ve karşılaşmayacakları, kendilerini alakadar etmeyen şeylere, insanların özel hayatlarına dair bilgilere, basın ile ulaşır. Birçok insan her sabah okuduğu gazetenin kendisine belirlediği bakış doğrultusunda hayatını tanzim etmektedir. Birey çoğu zaman basın ile nefretler, muhabbetler, üzüntüler, sevgiler, düşmanlıklar, dostluklar edinmektedir. Basının birey ve toplum üzerine etkisi bu kadar bariz bir şekilde ortada iken yine de çoğu okuyucu, gazetenin kendisinin kontrolünde olduğunu düşünür. Okur gazeteyle olan alış-verişini farklı bir kavramsal çerçevede anlamlandırır veya anlamlandırdığını zanneder. Kimileri gazeteyi, “dünyaya etkin bir biçimde katılmanın” icaplarından, kimileri “ezilivermemek için bazı şeylerden haberdar olmanın olmazsa olmazlarından”; kimileri bir “eğlence”,

kimileri de “eş dost toplantılarında, toplumda belli bir kullanım değeri taşıyan bilgiler edinmenin aracı²⁰³ olarak görürler.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Assamblesi’nde “Gazeteciliğin Etiği” başlıklı raporda “Medyanın, vatandaşlara ve topluma karşı ahlâkî sorumluluğu vardır, çünkü iletişim, vatandaşların kişisel davranışların oluşmasında, toplumun ve demokratik yaşamın gelişiminden büyük rol oynar”²⁰⁴ diyerek basının birey ve toplum üzerindeki felsefi tutum etkisine dikkatleri çeker. Doğu ile Batı toplum yapısını değerlendirirken, Batı toplumunun egoist ahlâk temeli üzerine kurulduğunu; buna karşılık Batı dışındaki toplumların, altruist (başkalarının iyiliğini; çıkar, karşılık, menfaat gözetmeden istemek, diğergâmlık) ahlâka dayandığını, egoist ahlâka dayalı toplumun teknoloji ile birlikte var olduğunu, Japonya dışında teknolojiye ileri gitmiş toplumların çıkar ahlâkına dayalı toplumlar olduğunu fakat altürist ahlâka dayalı toplumlarda kişi birinci plandakendisini, kendi çıkarlarını düşünmediğini; toplumun çıkarlarını düşündüğünü belirten Bozdağ, altürist ahlâk toplumlarında kişinin değil, toplumun önemli olduğunu Batıda bütün eğitim, toplum örgütlenmeleri, ferdiyetçilik üzerine düzenlenirken Batı dışındaki toplumlarda eğitimin ve toplum örgütlenmelerin, -genellikle- toplumculuk üstünde yoğunlaştığını²⁰⁵ belirtir. Gazetelerin altruist ahlâka dayalı iman toplumlarında değil de, egoist ahlâka dayalı akıl toplumlarında ortaya çıktığını belirten Bozdağ, ilk olarak Amerika, Fransa, İngiltere, İtalya... gibi Batı ülkelerinden gazetelerin ortaya çıktığını, çünkü aklın bencil olduğunu, kendi çıkarına çalıştığını oysa devletin iman toplumu günlerinden kaldığını²⁰⁶ belirtmektedir. Oysa iman toplumunda durum başkadır. Okuyucu, sabahleyin, eline aldığı gazete, eleştirici mantıkla yanaşmadığı; sadece olup biteni bilmek ve doğru bir şey öğrenmek için yaklaştığından, ne bulursa kabul etmekte, hatta kendi düşüncesine aykırı düşünce fikirleri karşısında da biraz direndikten sonra teslim olmaktadır. Çünkü bu güne dek eğitim, iman motifi üzerine oturmuştur. Gazeteyi çıkaranlar da, o toplumun eğitiminden geçtiği için, onlar da kendilerine belletilen fikirleri, toplumun fikirleri imiş gibi, sürekli yazıp çizmekte beis görmezler. İman toplumlarının entelektüelleri de rastladıkları ilk fikre gönül verirler; sonra bu fikrin,

203 Avcı, Nabi, *Kitle kültürü Enformatik Cehalet, Ankara 1990*, s. 97.

204 Talu, *a.g.e.*, s. 140.

205 Bozdağ, *a.g.e.*, s. 139.

206 Bozdağ, *a.g.e.*, s. 249.

gerçekleri yansıtmadığı anlaşılrsa da, eksikliği, gözden düştüğü bilinse de, onlar hiçbir şey değişmemiş gibi, iman tefekkürü içinde bildiklerini tekrarlamaktan bıkmazlar²⁰⁷

Batı, Ortaçağ'ın skolâstik düşüncesinden ve doğmalardan akli kendine rehber edinmeyle kurtulmuştur. Aklın ön plana çıkması ve skolastik düşünceden, doğmalardan kurtulan Batı böylece rönesansı gerçekleştirmiş ve reformlar yapmıştır. Reform ve rönesans, akli ön planda tutan liberal düşünce sayesinde olmuştur. Ortaçağ Avrupa'sında bu dönüşüm yaşanırken, İslam dünyasında böyle bir problem o zamanlar mevcut değildir. Çünkü İslam insanoğlunu aklını kullanmaya ve düşünmeye davet eden, "aklı olmayanın dini de yoktur" prensibini vazeden bir dindir. Liberal bir yaklaşım içine giren Batı'dan ortaya çıkan basın da bu düşünceden etkilenmemesi ve böyle bir felsefi tutum içine girmemesi elbette düşünülemez. Neticede basın da içinde bulunduğu felsefi düşünceye, zihniyete göre bir tutum sergiler. Liberalizm denilen düşünce biçiminde, insanın akıllı kararlar alabileceğine güvenilir ve doğrunun var olması, özgür bir toplumda özgürce çalışarak, yeterli bilgiyi üreten basının bulunması koşullarına bağlıdır. Liberalizmle ortaya konulan düşünceye göre, hükümet ya da bir başka kurum tarafından, habere sansür uygulanması ya da basın özgürlüğünün kısıtlanması kabul edilmez. Bu anlayışa göre, kamuya karşı olan sorumluluk da yok sayılmıştır. Liberal basın kendisi için kazanç elde ederken, siyasal ve ekonomik sisteme hizmet eden bilgi ve eğlence (daha sonraları reklâm da buna dâhil olmuştur) sağlayan bir araç olarak olmuştur.²⁰⁸ Basın alanında liberalizm akımı, basın ve diğer medya kurumlarının özel bir mülkiyet alanı olarak hükümetten olabildiğince bağımsız olması gerektiğini ve böylece doğruların ve hükümetin daha iyi izleyip denetlenebileceğini savunan, John Milton (ö. 1674), John Erskine (ö. 1743), Thomas Jefferson (ö. 1826). ve John Stuart Mill (ö. 1873) gibi düşünürlerin fikirlerinin birleşiminden ortaya çıkmıştır.²⁰⁹

Basının görevi toplumun sözcüsü olmaktır. Ancak bu çoğu zaman böyle olmaz. Genellikle basın kendi düşüncesini toplumun düşüncesi diye dillendirir; sonra da dillendirdiği bu düşünceye inanır. Maalesef çoğu basının bu şekildeki dayatmasına genellikle toplum teslim olur. Tarihteki birçok ihtilâlin, darbenin zihni yapısını oluşturan basın olmuştur. Basının takındığı zihni tutum zamanla toplumda bir tutum olarak görünür ve darbeler, ihtilâller gerçekleşir. Türk basının Avrupa'dan farklı olarak devlet eliyle çıkarılmış olması basının devletten yana ve devletin savunucusu olmasını

207 Bozdağ, *a.g.e.*, s. 251.

208 Özgen, *a.g.e.*, s. 94.

209 Özgen, *a.g.e.*, s. 91.

doğurmuştur. Paranın “devletten” kazanılması, gazetelerin vatandaşlara bütün gerçekleri dürüstçe aktarmasını önlemiştir. Vatandaşa değil, devlete önem verilmiştir. Halkın sorunlarını “devlete” taşımak yerine “devletin resmi propagandası” halka pompalanmıştır.²¹⁰ Meselâ, 4 Mart 1925’te çıkarılan Takrir-i Sükun Kanununun basın özgürlüğü açısından en önemli maddesi şu olmuştur. “İrtica, isyana ve memleketin nizam-ı içtimaisini ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve tahrikât ve teşvikat ve teşebbüsât ve neşriyatı hükümet, Reisicumhurun tasdiki ile re’sen ve idareten men’e mezundur. İşbu ef’al erbabını istiklal mahkemesine tevdi edebilir.”²¹¹ Bu madde hükümete doğrudan doğruya basın üzerindeki etkili olma yetkisini tanımıştır. Böylece Fikret Başkaya’nın “Paradigmanın iflâsı” adlı kitabında ifade ettiği gibi Takrir- i Sükun Kanunu ile tek parti ve tek lider iktidarının sağlamlaşması ve sürekli kılınmasının yolu açılmıştır.²¹² Tezcan’a göre Batı ülkelerinde gazeteler, devlet ve siyaseten bağımsız olarak tamamen sivil ve ticari bir ihtiyaçtan doğmuştur. Bizde ise gazetelerin ilk zuhuru siyasi amaçla devlet destekli olmuştur. Bu nedenle gazeteler devlet desteğini her zaman aramış, istemiş ve buna uygun yol ve yöntemleri geliştirip uygulamıştır. Dolayısıyla medya zemini batıda olduğu gibi ilkeler üzerine değil, ilişkiler üzerine oturtulmuştur.²¹³

3.4. Tarihsel Süreç İçinde Basın Meslek İlkeleri

Bu bölümde daha çok Osmanlı ve Cumhuriyet tarihinde basın yayın ahlâk ilkelerini konu edineceğiz.

Osmanlı’da basın ahlâk ilkeleri matbuat nizamnameleri ile yakından alakadardır. Matbaaların uyması gerekli olan ilkeler bir nevi matbuatın uyması gerekli ilkeler olarak da okunabilir.

7 Temmuz 1856 tarihli padişah iradesi ile özel matbaaların uymaları gereken koşullar belirtilmiştir. Ancak bununla yetinilmeyerek, 17 Şubat 1857 tarihli basın hukukunun çok önemli belgesi sayılan “Matbaalar Nizamnamesi” yürürlüğe konulmuştur. Bu nizamname, süreli ve süresiz yayınlar için zorunlu bir araç olan matbaaları ilk kez genel ve somut kurallara bağlamıştır. 1857’de yürürlüğe giren bu nizamnameyle (tüzük) basımevi sahibi, yeri, makine ve malzemesinin çeşitleri, ne iş yapacağı, çalışmaları, bunların kimlikleri, ikametgâhları bir bildiri ile kayıt altına

210 Özgen, *a.g.e.*, s. 137.

211 Özgen, *a.g.e.*, s. 154.

212 Özgen, *a.g.e.*, s. 155.

213 Tezcan, Ahmet, “*Kurban Medyası Yahut Medya Kurbanı*”, TDV. İstanbul Müftülüğü Dergisi, sayı: 11, Yıl 2010, s. 77.

alınmıştır. Bu nizamname hükümleri, daha sonraları basımevleri aleyhine kısıtlanarak 1908 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Daha sonraları 1864 tarihinde Matbuat Nizamnamesi düzenlenmiş ve bu nizamname ülkemizde basın alanında düzenlenmiş olan ilk yasal nitelikteki düzenleme olmuştur.

1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi, Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içinde basını doğrudan ilgilendiren ilk yasal düzenlemedir. Bununla birlikte, basını dolaylı yoldan da olsa etkileyen, 1857’de çıkartılan Matbaalar Nizamnamesi, 1853 tarihli Fransız Ceza Yasasından Osmanlıcaya çevrilerek 1858’de yürürlüğe konan Ceza Yasası gibi bir takım yasal metinler de bulunmaktadır.

188 Tarihli Ceza Kanunun basına kısıtlamalar getirerek, basın özgürlüğünü sınırlayan 3. maddesi şöyle düzenlenmiştir:²¹⁴

Madde 138: Devlet-i Aliye’nin emri ve ruhsatıyla açılmış olan matbaalarda saltanat-ı seniye ve erbabı hükümet ve tebai saltanat-ı seniyeden olan bir millet aleyhinde gazete ve kitap ve evrakı muzırta tab ve neşrine mütecasir olan kimselerin iptida bastırmış olduğu şeylerin zaptına, derece-i cürmüne göre matbaası muvakkaten bütün bütün kapatıldıktan sonra on Mecidiye altınından elli Mecidiye altınına kadar ceza ahz olunur.

Madde 139: Adab-ı umumiyeye muhalif olarak nazmen ve nesren hezel ve hicv’e dair şeyleri veyahut edebsizce resim ve tasviri basan ve bastıran ve neşreden kimselerden bir mecidiye altınından beş Mecidiye altınına kadar cezai nakdi alınır ve yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis olunur.

Madde 213: Basma kağıt talik ve neşriyle, yani afiş ve yayın yoluyla başkalarına asılsız suçlamalarda bulunma fiili yasaklanmıştır.²¹⁵ 1864 tarihli matbuat Nizamnamesi (Basın Tüzüğü) adıyla yayınlanan bu tüzük, III. Napolyon’un 1852 tarihli Fransız Basın Yasası’ndan çevrilmiştir.

Bu gelişim aynı zamanda, Osmanlı İmparatorluğundaki batılılaşma çabalarının, bu alana bir yansıması olarak da görülebilir. Bu nizamname 1909 tarihine kadar yürürlükte kalmış ve basını sıkı bir idari ve cezai rejime tabi tutmuştur.

Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye, basın tarihimizde, gazetecilerin kendi aralarında kurdukları ilk meslek kuruluşudur. 11 Temmuz 1908 tarihinde İstanbul gazetelerinin resmi tebliğ kısmında Meşrutiyet’in yeniden ilanı ile ilgili haberin çıktığı gün, Yeni

²¹⁴ Geniş bilgi için bkz: Özgen, *a.g.e.*, s.141-152.

²¹⁵ Özgen, *a.g.e.*, s. 221.

Gazete Sahibi Abdullah Zühtü Bey'in teşebbüsüyle elliye yakın gazeteci bu meslek örgütünün kurulmasını sağlamıştır.²¹⁶ Bu cemiyet günümüzdeki Gazeteciler Cemiyeti de dâhil olmak üzere ülkemizde kurulan birçok basın meslek kuruluşunun çekirdeğini oluşturmaktadır.²¹⁷

Matbuat Nizamnamesi'nin, basın ahlâkı ile ilgili olarak dikkate alınması gereken maddeleri ise, bu tüzüğün ikinci bölümünde, "Mevadî Cezaiye" (ceza maddeleri) başlığı altında toplanmış olan, 14 ve 26 sayılı maddeleridir. Bu maddeler şu hükümlere yer vermektedir.

Madde 14: Her hangi gazeteci adabı umumiyye ve mahasini ahlâkı milliyeye muğayir bir şey yazar ve edyan ve mezahibi cariyeden birine gazete vasıtasıyla hakaret ederse bir yüzlük altından yirmi beş yüzlük altına kadar cezayı nakdi alınır ve yahut bir haftadan üç maha kadar hapis olunur.

Diğer madde ise 26. Madde, yalan haberlerin cezalandırılmasına ilişkin hükümleri içermektedir. Bu madde ise şöyle kaleme alınmıştır.

Madde 26: Bir gazeteci taamüden ve bir su-i niyetle mebni kasden havadisi kazibe veyahut evrak ve senedatı musannaa tabeder veya bu makule havadis ve evrakı diğer bir gazeteden naklen derceyleyler ise bir aydan bir seneye kadar hapis veyahut on altından elli altına kadar cezayı nakdi ahizle mücazat edilir.²¹⁸

27 Mart 1867'de kararname-i Ali adıyla anılan kararname, basın özgürlüğünü kısıtlayan bazı maddeler ihtiva etmiştir. Bu kararname şöyledir:

"Dersaadette elsine-i muhtelifede tabı ve neşrolunmakta olan gazetelerin bir takımının bir müddetten beri ittihaz etmiş oldukları lisan ve meslek cümle vazifelerinden olan tahzib ve ıslahı ahlâk merkezinden çıkarak menafii umumiyyeyi memlekette mugayereti asliyesi derkar olan ifrat ve tefrit vadilerine girip ve çok kerre esası devlet hakkında bile zebandırızlık etmek derecesine kadar mütecasir olup yaşadıkları ve servet ve saman tahsil ettikleri memleket hakkında sairlerinin vukubulan itirazatının def'ine çalışmaları lazım gelir iken husamaya aleti fesat olarak bir takım efkârı muzır ve havadisi kazibe neşretmektedirler.

Bu makule matbuat ve evrakın ıslahat ve terakkiyatı umumiyye medarı küllisi ve hükümetin harekâtı hakkında bile faidesi olabileceği mülahazası ile devleti aliye bunların inanı efkarını bir mertebeye kadar ıtlak etmek arzusunda bulunmakla beraber

216 Demir, Vedat, *Türkiye'de Medya ve Özdenetimi*, İstanbul 1998, s.38.

217 Demir, *a.g.e.*, s.40.

218 Geniş bilgi için bkz: Özgen, *a.g.e.*, s. 142-144.

gazetelerin illeti gaye ve memuriyeti hayriyeleri telifi efkar ve menafie hizmet olduğu halde bir çok eracif ve ekazip ve tahdişi ezhanı ve nihayetülemir beynelah ali muhasamayı müstelzim olacak bir yola getirmelerine nazarı bikaydi ile bakılması münafii vazifei hükümet olacağından ve şu halin tarafı hükümeti seniyyeden ıslahı ahvali tebea ve memleket ve istihsali esbabı terakki ve mamuriyet zımnında her vakitten ziyade bezli himmet buyurulmakta olduğu esnada zuhur ve cereyanı bir kat daha baisı teessüf bulunduğundan vikayei asayiş ve nizam kaziyeyi mültezimesine binaen bu kaide hilafında bulunan gazeteler ve risalelerin bütün devlet ve umum millete raci olan mazarratlarının meni zımnında matbuat nizamatı mevzuasının ahkamı haricinde olarak hükümetçe icrayı muamelei tedibiye ve ittihazı tedabiri maniaya karar verilmiştir.”²¹⁹

II. Abdulhamit zamanında ilan edilen Kanunu Esasi’yenin 12 maddesinde ise matbuatın kanun dairesinde serbest olduğu belirtirmiştir. Böylece kısmen de olsa basın hürriyeti, yürütme gücüne karşı teminat altına alınmıştır.²²⁰

1909 yılında 1881 tarihli Fransız Basın yasasında esinlenerek hazırlanan Basın Kanununun, basın etiğini ilgilendiren maddeleri işe şunlardır.

Madde 11: Gazetelerle resaili yevmiye ve mevkutenin münderecatından dolayı terettüp edecek mücazati kanuniye evvela müdiri mesul ve mümessile, saniyen makale zirinde imzası bulunan sahibi makaleye, salisen matbaacıya, rabian bayi ve müvezzilere aittir. Ancak bu muhtelif derecattaki eşhastan her derecedekiler hakkında takibi dava imkânsız kalmadıkça andan sonraki derecedekiler hakkında ikamei dava edilemezler. Yalnız sahibi makale ve bir de (müdiri mesulden gayri bir şahıs olduğu halde) mümessil haklarında daima faili müşterek muamelesi ifa olunur. Zarar ve ziyan mahkûmiyetlerinden gazete ve risale sahibi mesuldür.

Madde 16: Memaliki Osmaniyede tanınmış olan edyan ve mezahipten ve anasırdan birini tazyif ve tahkir yolunda neşriyat vaki olursa 11. Madde mucibince mesul olan kimse bir aydan bir seneye kadar hapis ve yirmi Osmanlı altınından yüz altına kadar cezayı nakidi ahzolunur veyahut bu iki cezalardan yalnız biri ile duçarı mücazat edilir. Edyan ve mezahip hakkında delaile müstenit mübahesatı ilmiye ve felsefiye tahkir addolunmaz.

Madde 17: Kanunu cezanın 2. faslında beyan olunan cinayetleri işlemeğe doğrudan doğruya tahriki havi neşriyat vukuunda 11. madde ahkamına tevfikan mesul

²¹⁹ Özgen, *a.g.e.*, s. 222.

²²⁰ Özgen, *a.g.e.*, s.146.

olacak şahıs o cinayetlerin filen mürtekibi gibi mücazat olunur. Fakat zikrolunan tahrikatın bir guna eseri fiilisi zuhur etmezse nefyi edeb cezası ile mücazat kılınır.

Madde 18: Bir kimsenin ihlali namusunu ya kesri itibarını mucip bir maddeyi matbua vasıtasile ifşa eylemek veyahut bu yolda azviyatta bulunmak tehdidi ile kendisinden para alanlar veyahut başka türlü menafî istihsal edenler yahut para almağa ve istihsali menafîle tasaddi eyliyenler üç aydan üç seneye kadar hapis ve on liradan yüz liraya kadar cezayı nakdi ile mücazat edilirler.²²¹

Cumhuriyet tarihinde ilk Basın Kongresi 25 Mayıs 1935'te o günkü adıyla Matbuat Umum Müdürlüğü (Basın Yayın Genel Müdürlüğü) 2444 numaralı teşkilat Kanununun I. Maddesinin E fıkrası gereğince Matbuat Kongreleri (Basın Kongreleri) Atatürk'ün direktifi ile toplanmıştır.²²² İlerleyen zaman diliminde bilhassa tek parti döneminde bu basın birliği daha çok iktidarın sözcüsü ve işçileri olarak çalışır hale gelmiş ve siyasi bir hüviyete bürünmüştür.

24 Temmuz 1960 yılında İsveç Basın Konseyi örnek alınarak İstanbul Gazeteciler Cemiyetinde tarafından Basın Ahlâk Yasası hazırlanır. Bu yasanın maddeleri şunlardır:

- 1- Bir amme müessesesi olan gazetecilik mesleği, bu mesleğin dışında kalan özel veya ahlâka aykırı maksat ve menfaatlere alet edilemez ve amme menfaatlerine zarar verici bir şekilde kullanılmaz.
- 2- Yazı haber, fotoğraf vesair şekillerde yapılacak yayınlarda şu hususlara riayet edilir:
 - a) Ahlâka aykırı veya müstehcen yayında bulunulamaz.
 - b) Şahıs, müessese ve zümreleri hedef tutan yazılarda galiz kelimeler kullanılamaz; şeref ve haysiyetlere karşı haksız yayın yapılamaz.
 - c) Amme menfaatlerini ilgilendirmeyen hallerde fertlerin hususi hayatları küçük düşürücü şekilde teşhis edilemez.
 - d) Şahıslar, müesseseler veya zümreler aleyhinde iftira ve isnatta bulunulamaz.
 - e) Din İstismar edilemez.
- 3- Haberlerde ve olayların yorumunda hakikatlerden, tahrif veya kısaltma yoluyla maksatlı olarak ayrılamaz, doğruluğu şüphe uyandırabilen ve

²²¹ Özgen, *a.g.e.*, s. 223.

²²² Özgen, *a.g.e.*, s. 157.

tahkiki gazetecilik imkânları içinde bulunan haberler, tahkik edilmeden ve doğruluğuna emin olunmadan yazılamaz.

- 4- Gazetenin veya gazetecinin şahsi veya taraf tutan kanaatlerine haberlerin metninde yer verilmez.
- 5- Haber başlıklarında haberin ihtiva ettiği hususlar tahrif edilemez.
- 6- Amme menfaati mutlak lüzum göstermedikçe, “mahrem” kaydı ile verilen malumat yayınlanamaz.
- 7- Gazeteci kaynaklarının mahremiyetini koruyacak ve kendisine verilen sırlara saygı gösterecektir.
- 8- Haber, yazı ve resim kaynaklarının, yayın tarihi için koydukları zaman kaydı ihlal edilemez.
- 9- İlan, reklam mahiyetindeki haber, resim veya yazıların ilan veya reklam olduğu tereddüde yer bırakmayacak şekilde belirtilir.
- 10- Mevzutelerin verdikleri yanlış bilgilerden dolayı yollanacak haklı cevap veya tekzipler, cevap veya tekzibe sebep olan yazının tesirini tamamıyla giderecek şekilde en kısa bir zamanda yayınlanır.”²²³

Daha etkili bir müeyyide uygulamak ve 195 sayılı kanununun 49. Maddesinde sözü edilen “Basın Ahlâk Esasları”nı da belirlemek için ilgili basın kuruluşlarının girişimiyle Basın İlan Kurumu Genel Kurulu 20.05.1964 gün ve 25 sayılı şu kararı almıştır:

Bir amme müessesesi olan gazetecilik mesleği, bu mesleğin dışında kalan özel ve ahlâka aykırı maksat ve menfaatlere alet edilemez ve amme menfaatine zarar verici bir şekilde kullanılamaz;

Yazı, haber, fotoğraf ve sair şekillerle yapılacak yayınlar ahlâka aykırı veya müstehcen olamaz; şahıs, müessese ve zümreleri hedef tutan yazılarda galiz kelimeler kullanılamaz; şeref ve haysiyetlere karşı haksız yayın yapılamaz, amme menfaatini ilgilendirmeyen hallerde fertlerin hususi hayatları küçük düşürücü şekilde teşhir edilemez; şahıslar, müesseseler veya zümreler aleyhine iftira ve isnadda bulunamazlar, din istismar edilemez;

Haberlerde veya olayların yorumunda hakikatlerden tahrif veya kısaltma yoluyla maksatlı olarak ayrılamaz, doğruluğu şüphe uyandırabilen ve tahkiki gazetecilik imkânları içinde bulunan haberler, tahkik edilmeden ve doğruluğundan emin olunmadan yazılamaz;

223 Özgen, *a.g.e.*, s. 226.

Haber başlıklarında, haberin ihtiva ettiği hususlar tahrif edilemez;

Amme menfaati mutlak lüzum göstermedikçe, “mahrem” kaydı ile verilen malumat yayınlanamaz,

Gazeteci, kaynaklarının mahremiyetini koruyacak ve kendisine verilen sırlara saygı gösterecektir,

Haber, yazı ve resim kaynaklarının, yayın tarihi için koydukları zaman kaydı ihlal edilemez,

İlan, reklam ve mahiyetindeki haber, resim ve yazıların, ilân veya reklâm olduğu tereddüde yer bırakmayacak şekilde belirtilir;

Mevkutelerin verdikleri yanlış bilgilerden dolayı, yollanacak haklı cevap ve tekzipler, cevap veya tekzibe sebep olan yazının tesirini tamamıyla giderecek şekilde en kısa zamanda yayınlanır;

Yazı, haber, fotoğraf ve sair şekillerde yapılacak yayınların kaynaklarıyla, kadro mensupları baskı veya fiili satış adedi okuyucuya açıklanmak istendiği takdirde yanlış veya yanıltıcı bilgi verilemez.²²⁴

Uluslararası Basın Enstitüsü tarafından hazırlanan ve Gazeteciler Cemiyeti'nin de 14 Şubat 1972 günü yapılan Genel Kurulunda kabul edilen “Gazetecilerin Basın Ahlâk Kuralları” başlıklı belge aşağıda verildiği şekildedir:

- 1- Gazeteci ve gazete yazarları halka kesin ve doğru haber vermeye dikkat etmeye mecburdurlar. Bunlar haberin ayrıntılarıyla doğru olduğunu kontrol etmekle mükelleftirler. Esaslı bir noktanın isteyerek değiştirilmesi veya unutulması yasaktır.
- 2- Gazetecilik halk yararına hizmet etmelidir. Halk yararı aleyhine şahsi bir çıkar aramak veya özel bir yarara üstünlük vermek gazetecilik mesleğiyle kabili telif değildir.
- 3- Basın yoluyla namus ve haysiyet kırıcı yazılar yazmak veya iftira ve isnatlarda bulunmak, hakaret etmek, hediyeler kabul etmek ve sahibin haberi olmadan aktarma yapmak, ağır mesleki suçlar teşkili eder.
- 4- Halk lehine iyi niyet taşımak ve göstermek mesleki vazifelerin temelini teşkil eder. Neşri sırasında doğru olmadığı açık suretle görülen yanlış haberlerin, onu neşredenler tarafından derhal hakikatin yayınlanması

224 Özgen, *a.g.e.*, s. 229.

suretiyle tashihi mecburidir. Doğruluğu teyid edilmemiş bütün rivayet ve haberler bu kayıtla neşredilmelidir.

- 5- Bir gazeteci ancak haysiyet vakarını, tarafsızlığını ispat edilebileceği bir vazifeyi kabul etmelidir.
- 6- Bir haber veya yorumun muharriri yazınının doğruluğunu garanti ettiğini belirtmedikçe onun mesuliyetini taşır.
- 7- Herkesin namus ve itibarına hürmet etmek icabeder. Bir kimsenin şeref ve şöhretini zedeleyecek şekilde hususi hayatıyla ilgili haber ve yorumlar yapmak yasaktır. Yalnız memleket ve amme menfaatine yapılan bu çeşit neşriyat bu yasağın dışındadır. Bir kimsenin itibarını zedeleyecek böyle bir haber yayınlandığı takdirde bu neşriyatta bahis konusu olan kimsenin, yapılan neşriyata cevap vermesine müsaade edilmelidir.
- 8- Yabancı bir memleketteki hadiselerin tasvir ve tahlilini ancak bu memleketler hakkında, bu hadiseleri ve yorumları sahih ve tarafsız bir yorum yapabilecek imkanı veren bilgilere sahip gazeteciler tarafından yapılmalıdır.
- 9- Gazeteci bir haberi veya fotoğrafı almak için namuskarane usullere başvurmalıdır.

Bu dokuz ana kural, gazetecilik mesleğini yapacak olanların bunları taahüt etmesi prensibi üzerine vazedilmiştir.”²²⁵

6 Şubat 1988 Basın Konseyi tarafından oluşturulan ve meslek çalışanlarının uymaları gereken “Basın İlkeleri” ise şöyledir:

“İletişim özgürlüğünü ülkemizde insanca yaşamının, saydam bir yönetime kavuşmanın ve demokratik sistemin temel koşulu sayan biz gazeteciler:

Kanunu koyucunun veya öteki kurum ve kişilerin, iletişim özgürlüğünü kısıtlamalarına her zaman ve her yerde karşı çıkacağımıza kendi özgür irademizle söz vererek,

İletişim özgürlüğünü, halkın gerçekleri öğrenme hakkının bir aracı sayarak;

Gazetecilikte temel işlevin gerçekleri bulup bozmadan, abartmadan kamuoyuna yansıtmak olduğunu göz önünde tutarak;

Basın Konseyi’nin kendi çalışmaları üzerinde hiçbir dış müdahaleye izin vermeme kararlığını vurgulayarak;

²²⁵ Özgen, *a.g.e.*, s. 237.

Yukarıdaki bölümü de içeren Basın Meslek İlkelerine uymayı, sözünü ettiğimiz temel inançlarımızın bir gereği saydığımız, kamuoyu önünde açıklarız.

- 1- Yayınlarda hiç kimse; ırkı, cinsiyeti, sosyal düzeni ve dini inançları nedeniyle kınanamaz, aşağılanamaz.
- 2- Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı, genel ahlâk anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı ya da incitici yayın yapamaz.
- 3- Kamusal bir görev olan gazetecilik, ahlâka aykırı özel amaç ve çıkarlara alet edilemez.
- 4- Kişileri ve kuruluşları, eleştiri sınırlarının ötesinde küçük düşüren, aşağılayan veya iftira niteliği taşıyan ifadelere yer verilemez.
- 5- Kişilerin özel yaşamı, kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında, yayın konusu olamaz.
- 6- Soruşturulması gazetecilik olanakları içinde olan haberler, soruşturulmaksızın veya doğruluğuna emin olunmaksızın yayınlanamaz.
- 7- Saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı ciddi bir biçimde gerektirmedikçe yayınlanamaz.
- 8- Bir basın organının dağıtım süreci tamamlanmadan o basın organının özel çabalarla gerçekleştirdiği ürün, bir başka basın organı tarafından kendi ürünüymüş gibi kamuoyuna sunulamaz. Ajanslardan alınan özel ürünlerin kaynağının belirtilmesine özen gösterilir.
- 9- Suçlu olduğu yargı kararıyla belirtilmedikçe hiç kimse “suçlu” ilan edilemez.
- 10- Yasaların suç saydığı eylemler, gerçek olduğuna inandırıcı makul nedenler bulunmadıkça kimseye atfedilemez.
- 11- Gazeteci kaynaklarının gizliliğini korur. Kaynağın, kamuoyunu kişisel, siyasal, ekonomik vb. nedenlerle yanıltmayı amaçladığı haller bunun dışındadır.
- 12- Gazeteci görevini, taşıdığı sıfatın saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumlarla yapmaktan sakınır.
- 13- Şiddet ve zorbalığı özendirici yayın yapmaktan kaçınır.
- 14- İlan ve reklam niteliğindeki yayınların bu nitelikleri, tereddüde yer bırakmayacak şekilde belirtilir.

15- Yayımların tarihi için konan zaman kaydına saygı gösterir.

16- Basın organları, yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve tekzip hakkına saygı duyarlar.²²⁶

Avrupa Konseyi Parlamenterler Assamblesi'nde "Gazeteciliğin Etiği" başlıklı raporda bütün Avrupa'da uygulanması gereken gazetecilik ilkeleri şöyle sıralanır.

- 1) Medyanın, vatandaşlara ve topluma karşı ahlâki sorumluluğu vardır, çünkü iletişim, vatandaşların kişisel davranışlarının oluşmasında, toplumun ve demokratik yaşamın gelişiminden büyük rol oynar.
- 2) Gazetecilik mesleği, haklarla görevlerden, özgürlüklerle sorumluluklardan oluşur.
- 3) Gazeteciliğin temel ilkesi, haberle yorum arasında, karıştırılmasını imkânsız kılacak şekilde ayırım yapılmasıdır. Haber, olgular ve verilerle ilgili bilgidir. Yorum ise, gazetecinin ya da yayın grubunun, fikirleri, düşünceleri, inançları ve değer yargılarından oluşur.
- 4) Haber yayını, uygun kanıtlarla garantilenmiş doğrulara dayanmalıdır. Başlıklar ve spotlar, haberin özünü olabildiğince yansıtmalıdır.
- 5) Yorumlar, sübjektif olmalarına rağmen, dürüst ve ahlâki olmalıdır, doğru bilgilere dayanmalıdır.
- 6) Medyanın işi, bilgi - haber hizmetidir. Haber alma özgürlüğüne bağlı olarak sahip olduğu haklar, vatandaşların haklarına bağımlıdır.
- 7) Haber alma özgürlüğünün sahibi vatandaşdır. Buna bağlı olarak, vatandaşın, gazeteciden doğru haber alma hakkı vardır ve bu hakka kamu güçleri ne de özel sektör tarafından müdahale edilebilir.
- 8) Kamu güçleri, "bilgi"nin tek sahibi oldukları anlayışını taşıyamaz. Bilginin topluma ulaşmasını garanti edecek yasal zemini hazırlamakla yükümlüdürler.
- 9) Medyanın özgürlüğünü korumak için, medya içi özgürlüğünün sağlanması da zorunludur.
- 10) Basın-yayın organları, sahip oldukları ve yönetimi konusunda da şeffaf olmalıdır.

²²⁶ Talu, *a.g.e.*, s.198; <http://www.medyaline.com/medya/etikiler.htm>; Demir, Vedat, *a.g.e.*, s. 85.; Özgen, *a.g.e.*, s. 241; Dumanlı, *a.g.e.*, s. 83.

- 11) Yayın kuruluşları, bilgi-haber mal olarak görmemeli, vatandaşın temel hakkı saymalıdır.
- 12) Bilgi-haberin hedefi, kitle değil, bireydir.
- 13) Yayın kuruluşları, vatandaşların ihtiyaç duyduğu kamusal bilgileri sunamazsa, demokrasi güdük kalır.
- 14) Yayınların kültür ve eğitim için önemi yadsınamaz. Ancak, bundan, medyanın, kamunun eğitim ve kültür görevlerini üstleneceği sonucu çıkmaz.
- 15) Medya ve gazeteci, vatandaşların oylarıyla seçilmediği ve kamu güçleri gibi demokratik denetime tabi olmadığı için, kamusal güç olarak görülemez.
- 16) Özel yaşama saygı duyulmalıdır. Bu kamu görevlileri için de geçerlidir; ama, kamu görevlisinin özel yaşamının, kamusal yaşamını da etkilediği durumlar hariç.
- 17) Gazetecilik mesleğinde, ama, araçları meşru kılmaz. Bilgi-haber, yasal ve ahlâki yollardan elde edilmelidir.
- 18) Yayın organları, yanlış yaptıklarında hızla düzeltilmelidir.
- 19) Gazetecili, bağımsızlığını zedeleyecek türden, özel ya da kamusal bağlantılara girmemelidir.
- 20) Gazeteci, mesleğini, kişisel itibar ve etki için kullanmamalıdır.
- 21) Mesleğin, teknoloji, hız, bilinç gibi unsurları dikkate alındığında, gazetecinin yeterli profesyonel eğitimden geçmesi zorunludur.²²⁷

Bütün bu evrensel ilkelerin yanı sıra her basın yayın organının kendi yayın politikalarına uygun ilkeleri vardır ve her basın organı bu ilkeler ekseninde hareket ederler, haber yaparlar. Meselâ bir “A” gazetesinde bir parti lideri veyahut bir haber geniş yer alırken, “B” gazetesinden bunlar haber konusu dahi olmayabilir. Bunu belirleyen unsur ise o basının kendi içinde belirlediği ilkeler ve çizgilerdir. Ancak her ne kadar basın yayın organlarının kendi politikaları doğrultusunda belirlemiş oldukları ilkeler biraz farklılık arz etse de, temel ahlâki değerler bakımında bir çok müşterek nokta vardır. Bu müşterek ilkeler tarihsel süreç içerisinde hep önemini korumuşlardır. Bütün toplumlarda ve dinlerde şiddet, başkalarını hor görme, yalan söyleme, haksızlık etme, aldatma, haksız kazanç elde etme, haksız yere başkasının canına ve malına zarar verme, sözünde durmama... gibi bir çok vasıf kötü görülmüş, bu vasıfları taşıyan insanlara karşı maddi-manevi müeyyideler, yaptırımlar uygulanmıştır.

²²⁷ Talu, *a.g.e.*, s. 141.

Basın-yayın ilkeleri bu gün her ne kadar evrensel ilkelere dönüşmüş olsa da, bu ilkeler farklı toplum ve milletlerin, dini ve ahlaki değerlerine, örf ve adetlerine göre, içtimai hayatın düzenine göre, sosyal ve kültürel yapılarına göre, medeni, fikri ve zihni gelişmelerine göre az da olsa farklılıklar arz eder. Meselâ; Fransız Katolik gazetesinin basın etiği adına olmazsa olmaz unsurlarından olan “Özgürlük”, “Saygınlık”, “Adalet”, “Barış”, “Sevgi”²²⁸ gibi maddeler İncil’den alınmadır. Bir başka millet de kendi din ve örfünün değerlerinden ilham alarak farklı ilkeler belirleyebilir. İşte gelecek bölümde tarihsel süreç içinde ülkemizde çeşitli basın yayın organlarınca belirlenen, bilhassa 6 Şubat 1988 tarihinde Basın Konseyi tarafından oluşturulan ve meslek çalışanlarının uymaları gerekli olduğu Basın İlkeleri, İslam düşüncesi ışığında değerlendirecektir.

228 Berrand, Claude-jean, <http://www.byegm.gov.tr/yayinlerimiz/kitaplar/medyaetiği/1-2.htm>, “a.g.m.”; Ayrıca söz konusu kavrmalar için bkz: İncil, istanbul 2007, s.10,12,15, 94, 95,125.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. İSLAM DÜŞÜNCESİ AÇISINDAN BASIN MESLEK İLKELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. İslam Düşüncesi Açısından Basın Ahlâkına Dair Temel İlkeler

Basın-yayın ahlâkına dair temel ilkeleri zikretmeden önce ele aldığımız konunun sınırlarını belirleme adına, “basın-yayın organları” derken dergi ve gazeteleri ifade etmek istediğimizi belirtmemiz gerekmektedir. Çünkü, kelime ve kavramlar üzerinde uzlaşmaya varılmadan söylenen her söz, verilmek istenen mesajı vermeyip, zihinlerde karışıklığa yol açar. Gerçi “A”nın kendi zihnindeki mesajı aynen, anlam kaybına uğramadan “B”ye aktarması mümkün değildir. X mesajını farklı bireylerin aynı şeyi anlaması, algılaması, anlamlandırması mümkün değildir. Anlama ve anlamlandırmada, algılamada, yorumlamada; yoğunluk, derinlik, keyfiyet gibi değişiklikler kaçınılmazdır.

İslâm düşüncesi ışığından 6 Şubat 1988 tarihinde basın Konseyi tarafından oluşturulan Meslek ilkelerininin değerlendirmesine geçmeden önce günümüz basınından hareketle İslam düşüncesi ışığında basının riayet etmesi gerekli olduğu temel ilkelere birkaç tanesini ele almak gerekmektedir.

4.1.1. Basının Dili ve Üslubu

Her bir basın yayın organı, bir bilgiyi farklı şekilde taşıyabilir, yansıtabilir. Meselâ “Allah” kavramı tasavvuf, kelam, felsefe gibi farklı bilim dallarınca ele alınabilir. Her farklı bilim dalı, her farklı bir bakış Allah kavramına çeşitli tanımlar ve yorumlar getirebilir. Yine herhangi bir olay farklı şekilde yorumlanabilir. Meselâ bir trafik kazasının görgü şahitlerinden kimileri kazayı aşırı hıza bağlarken, bir başka görgü tanığı başka bir aracın kaza yapan aracı sıkıştırmasına bağlayabilir, bir başkası kazayı yolun bozuk olmasına bağlayabilir. Belki de kaza zikredilen hiçbir nedenden değil de, aracın freninin patlamasında veya sürücünün o an geçirmiş olduğu kalp krizinden veya daha başka nedenlerden dolayı gerçekleşmiştir. Olay aynı olsa da olayı aktaran bireyin bakış açısı, bilgi dağarcığı, çevre faktörü, eğitimi, önyargıları vb. daha birçok nedenlerden dolayı farkı bireylerce farklı değerlendirmeler yapılabilmektedir. Bu değerlendirmelerin keyfiyeti çoğu zaman alıcıya göre değişebilir. Yüzde elli su dolu olan bir bardağa bakan birisi bardağın boş olduğunu söylerken, bir diğeri yarısı dolu

olduğunu söyleyebilir. Bireyin burada zihni ve felsefi tutumu önemlidir ve bu tutuma göre de ameli bir tutum sergiler.

Her birey ve toplumun, milletin kendine ait bir algılama ve yansıtma felsefesi vardır. Aslında eğitim felsefesinin temel fonksiyonlarından biri de aynı hedef kitleye ortak bir bakış ve algı kazandırmaktır. Basın yayın organların anavatanı batı ülkeleri olmasından dolayı basın ahlâk ilkeleri de daha çok batının değer ve algıları, düşünce tarzına göre oluşmuş ve genellikle de batı dünyasının algıları içerisinden değerlendirilmeye devam edilmektedir. Oysa toplumları, milletleri, medeniyetleri birbirinden ayıran önemli özellikler vardır. Basın yayın ilkeleri İslam düşüncesi ışığında değerlendirildiğinde basın ilkelerinin “cidal” değil “sulh”, “nefret” değil “sevgi” “ifşa” değil “örtme” “kınama” “ayıplama” değil, nasihat” üzerine bina edilmesi gerektiği görülmektedir. İslâm ahlâkında kötülükleri ifşa etmek, yaymak hoş görülmeyip güzelliklerin aktarılması, yayılması teşvik edilmektedir. Hz. Peygamber (sav) ahabından güzel rüya görenlerin rüyasını anlatmasını istemiş ve onların rüyasını hayra yorumlamıştır. Kötü rüyaların anlatılmasını istememiştir. Günümüz basın yayın organlarının haber anlayışı daha çok gizliliğin, kötülüğün ifşası, felaketlerin, anormal olmayan yayılması üzerine bina edilmektedir. Bir olayın haber olabilmesi için köpeğin adamı ısırması değil, adamın köpeği ısırması gerekmektedir. Ancak İslam düşüncesinde ise daha çok güzelliklerin haber olması esastır.

Batının olaylara bakış felsefesi ile doğunun olaylara ve hayata bakış felsefesi birbirinden çok farklıdır. Bu farklılıklar ister istemez basın ahlâk ilkelerine de yansımaktadır. Meselâ Batı’da her insan, kendi eseriyle övünür ve bu onun hakkıdır. Hatta kişi daha da ileriye giderek, enâniyet ve bencillige varan bir şekilde kendi reklâmını, propagandasını eder. Oysa Doğu toplumlarında kişinin kendisini övmesi ayıp sayılır. Meselâ bir sporcu, yarışçı rakibini yense, bu “Allah sayesinde”, “büyüklerin öğütleriyle” olmuştur. Bir Rambrant tablosu kadar değerli bir hat eserini ortaya koyan hattât; imzasını, adeta unutarak: “Allah günâhlarını bağışlasın filanca...” diye atar. XVIII. yüzyıl’ın yazarlarından biri olan Evliya Çelebi (v.-1682), adını geçirmek zorunda kaldığı zaman, “Fakir-i pürtâksir” diyerek adeta yerle bir olur. Çünkü doğuda her şey toplumdur. İnsanın şerefini de, haysiyetini de, yiğitlik ya da korkaklığını da değerlendiren, ifade eden, ihsan eden toplumdur.²²⁹ Yine her şeyi en iyi bilen Allah’tır. Bunun içindir ki kendi görüş ve kanaatlerini bildiren yazar, sözlerini, yazısını “yine de

229 Bozdağ, a.g.e., s.139.

her şeyin en iyisini, en doğrusunu Allah bilir” sözüyle noktalar. Batıdaki gibi “benlik” “ego” yoktur. Salt bir bireycilik anlayışı da yoktur ve her şeyin başı kişinin haddini bilmesidir. Onun içindir ki medreselerin, bilhassa tekke ve zaviyelerin duvarlarında “edeb yahu” sözü çokça görünür. Ancak Batı’da durum hiç de böyle değildir. Bireycilik önemlidir ve insan aklıyla, bilgisiyle her şeyi bilebilir.

Basında kullanılan kelime ve kavramlar olayların algılanmasında ve yorumlanmasında önem taşımaktadır. İnsanoğlu kendisini daha çok kelime ve kavramlarla ifade edebilmekte, fikir ve düşüncelerini, duygularını kelime ve kavramlarla aktarabilmektedir. Kavramların, yerinde ve doğru kullanıldığında “toplumsal dinamizmin itici gücü”, aksi halde ise “toplumsal dinamitlerin fünyesi” haline geldiğini belirten Tezcan, İlk hal bir “denge”yi, ikincisi hal ise “karmaşa”yı doğurduğunu, ülkemizdeki mevcut durumun ise, ne yazık ki ikinci hal olduğunu, kavram karmaşası, adeta kavram katliamı olarak sürüp gittiğini²³⁰ söyler. Tezcan’a göre insanlar arasında meydana gelen birçok problemin arkasında kelime ve kavramların yerli yerinde kullanılmaması bulunmaktadır. İnanç ve ideoloji, çabucak el ve dil yordamıyla birbirine dönüş(türü)ebilen kavramlardır. En temel problem bu durum olduğu görülmektedir. İdeolojilerin inanç derecesine yükseltilmesi, inançların ise ideoloji derekesine düşürülmesi soyut olarak karmaşa, somut olarak katliam manzarası resmetmektedir. Neticede somut ve gerçek anlamı itibariyle yeryüzünde yaşanmış ve yaşanmakta olan bütün katliamlar, bu iki kavramın birbirleriyle katledilmesi, birinin diğerine kurban edilmesinin sonucudur.”²³¹ Ülkenin idaresi kendisine bırakılmış olsa; dilden, kelimelerden, kelimelerin doğru, yerli yerinde kullanılmasından işe başlayacağını söyleyen Konfüçyüs (M.Ö. 479)²³² aslında iletişimsizlikten doğan uyuşmazlıkların, karmaşanın ortadan kaldırılmasıyla birçok hoşnutsuzluğun, ihtilafın, problemin kendiliğinden çözüleceğine işaret etmektedir. Mevlana da kelime ve kavramların yerli yerinde kullanılmamasından doğan karmaşaya, Bir Arab’ın, Acem’in, Türk’ün üzüm almak istemelerine rağmen her birinin kendi dili ile üzüm istemeleri karşısında ortaya çıkan ihtilafı, bununla meydana gelen hoşnutsuzluğu zikreder ve hepsi de ismin muhtelif oluşundan habersiz bu sözler üzerine kavga ettiğini, aralarında aptalca bir kavganın başladığını söyler.²³³

230 Tezcan, a.g.m., s.77.

231 Tezcan, a.g.m., s. 77.

232 Salmış, a.g.e., s.26.

233 Mevlânâ, a.g.e., s. 261; Kılıç, Cevdet, Bilgelik Hikâyeleri, İstanbul 2010, s. 117.

Basın yayın organların kullanacağı dil önemlidir. Her kelime ve kavram birer semboldür. Dil'in bizatihi kendisi amaç değil, araçtır. Hak bir yola batıl bir yolla gidilmez. Amacın ulviliği ve güzelliği kadar araç da güzel ve meşru olursa, bütünlük arz eder ve hüsnü kabul görür. Dil insan zihninin, insanın düşüncesinin, özünün dışı yansımaları sağlayan bir araçtır. İnsan zihninin, gönlünün güzelliği ölçüsünde dilde güzelleşir. İslam düşüncesinde dil sadece konuşmaya yarayan alet değildir. Meselâ gönül insanına “erbab-ı dil” denir. İnsanların hal ve hareketleri, davranışlarına da “lisân-ı hal” denir. “Lisân-ı hâl”, “lisân-ı kal”den daha etkilidir. İslam düşüncesinde de zaten kişi, zihninden geçenlerden, düşüncesinden sorumlu değildir. Zihnindeki niyet ve düşüncesinin bir davranış ve eyleme dönüşmesiyle sorumlu tutulur. Dil zihnin dışı açılan penceresidir. İnsan çoğu zaman dilinin ucunda saklıdır. İslam ahlâkçıları, başta Gazâlî olmak üzere dilin afetlerine dair birçok eserler yazmış bulunmaktalar. Gazalî, insanın dili ile gıybet edebileceğini, gıybetin ise bazen zinâdan daha büyük tehlikelere²³⁴ yol açtığını söyler.

Basın yayın organlarınca kelime ve kavramların yerli yerinde kullanılmaması okur ve toplumda rahatsızlık meydana getirebilir. Meselâ hırsızlık, cinayet, dolandırıcılık işlerine karışmış biri hakkında haber yapılırken “Yahudi asıllı hırsız” Hıristiyan asıllı dolandırıcı” “Müslüman asıllı bombacı”, “İran, Irak, Amerikan asıllı” veyahut “Alevî, İslamcı, Sunnî...” gibi ayrımcılık ifade eden kelimelere basında sık sık rastlanılmaktadır. Oysa habere, insanın bizatihi kendisi, ırkı, mensup olduğu milleti, kabilesi, ailesi değil, yaptığı kötü eylem konu olmalıdır. Kötü bir davranışı hangi ırk, dil, mezhepteki insan yapmış olursa olsun yapılan eylem kötüdür. Suç kişiden kişiye veya ırktan ırka, dinden dine değişmemelidir. Konu ile alakalı 18 Ağustos 2007 tarihli Hürriyet Gazetesinde Ertuğrul Özkök kendi köşesinde “Yahudi Asıllı Demek Gerekli miydi?” başlıklı yazısında şunlara söyler:

“Dün Jak Kamhi’ye verilen ‘devlet nişanı’ haberini birinci sayfadan veren tek gazete Hürriyet’ti... Ertesi sabah gazetenin birinci sayfasındaki spotları okurken bir şeye takıldım. Acaba onu tarif ederken ‘Musevi asıllı Türk İşadamı’ demeli miydik? Aslına bakarsanız, bu ifade onun kimliği tam olarak anlatıyor. Bunu açıp Yahudi cemaatinin önde gelen isimlerinden Bension Pinto’ya sordum. ‘Beni rahatsız eden bir şey yoktu. Ama bir kere de Jak Bey’e sorayım’ dedi. Daha sonra Jak Kamhi beni aradı. ‘Beni rahatsız etmez. Ama kullanmaya hiç gerek yok’ deyip devam etti. Bu tartışmayı

234 Gazalî, *Kalplerin Keşfi, (Mükâşefetu'l Kulüb)*, İstanbul 2005, s.139.

neden açtım. Çünkü yıllar önce aynı Bension Pinto bir haber üzerine bana telefon etmişti. Haber dolandırıcılık işine karışmış bir kişiyle ilgiliydi. O kişiyi tarif ederken, “Yahudi asıllı” ifadesini kullanmıştık. Pinto bana, ‘Herhangi bir hırsızdan söz ederken, ‘Türk asıllı’ diyor musunuz? Demiyorsanız bunu neden kullandınız’ demişti. Düşündüm haklıydı. Sonun da o hırsız da bir Türk vatandaşıydı ve Yahudi, Ermeni veya Rum asıllı olduğu zaman onun vurgulanması gereksizdi.”²³⁵ Dumanlı da, gazetecinin ana hedefinin doğru bilgiye ulaşmak ve ulaştığı doğru haberi olduğu gibi okura iletmek olması gerektiğini belirtir ve “önyargı veya peşin hüküm belirten, ‘din düşmanı’, ‘laiklik karşıtı insan’ gibi okuru da rahatsızlık veren bütün sıfat ve nitelermelerden kaçınmak gerekir”²³⁶ der. Basının bu tür “ötekileştirme” ve “hor görme” “küçük görme” dilinden ve tutumdan uzak durması gerekmektedir. Kur’an-ı Kerim’de Yüce Allah İnsanların ırkını, diline, dinini, rengini, inancını zikretmeden “İnsanları küçümseyip, onlardan yüz çevirme”²³⁷ diyerek tüm insanlara karşı takınılması gerekli olan zihni ve felsefi tutumu bize emretmektedir.

Basın yayın organları kullandıkları kelime ve kavramların semantiğini göz önünde bulunulmalıdır. Bir kelimenin aslî manasının yanı sıra izafî manası da olabilir. Bazen izafî mana aslî mananın önüne geçebilir. Farklı zaman ve mekânlarda, farklı toplumlarda kelimelerin çağrıştırdığı manalar menfi-müspet farklılık arz edebilirler. Meselâ, “ben biraz kestireyim” “şekerleme yapayım” diyen bir insanın biraz uyumak istediğini biliriz ancak yurt dışında Türkçe’yi öğrenmiş bir İngiliz, bir Arap, bir Çinli “kestirme” kelimesinin izafî, mecaz anlamda kullanıldığında habersiz ise bu onun için ecel terleri dökmesine sebebiyet verebilir. Yine Hz. Peygamber (sav)’in döneminde Yahudilerin arasında birbirlerine sövmek için kullandıkları meşhur bir kelime vardır: “Râinâ” Bu tabir Arapça’da “bizim çoban” demek olduğu gibi, İbrani ve süryanî dillerinde “dinle a dinlenmeyesi, dinle a sözü dinlenmez herif” gibi hakaret ve alaya alma manası ifade eden bir kelimedir.²³⁸ Ancak kelime aslî mana itibarıyla “bir kimsenin, başkasının işlerini çekip çevirmesi, yönetip tedbir etmesi, onun lehine olacak şeyleri tedarik edip, ona fayda sağlaması ve korunmasına özen göstermesi demektir ki, hayvanat hakkında gütmek, insanlar hakkında da siyaset adı verilen yönetmek anlamına

235Özök, Ertuğrul, “Yahudi Asıllı Demek Gerekli miydi?”, Hürriyet gazetesi, 18 Ağustos 2007.

236 Dumanlı, a.g.e., s.12.

237 Lokman, 31/18

238 Yazır, Elmalı Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul 1993, C.I., s.375.

gelir.²³⁹ Peygamber Efendimiz (sav)’e gelip iyi niyetle bize yönel, anlattıklarını iyi işitip anlayabilmemiz için teenni ile konuş, anlamamıza fırsat ver kastıyla “raina ya Resulullah” diyen sahabenin sözlerini Yahudiler dile dolayıp Hz. Peygamber ile alay etmeye ve “biz kendi aramızda ona gizlice sövüyorduk, Müslümanlar ise açıktan sövüyorlar”²⁴⁰ demeye başlarlar. Bu olay üzerine Kur’an-ı Kerim’deki “Ey iman edenler! “raine” demeyin, “unzurna” deyin ve iyi dinleyin”²⁴¹ âyeti nazil olduğu rivayet olunur. Böylece Cenab-ı Allah başkasının yanlış ve kötü yorumlayacağı bir dil kullanmaktan inanları sakındırır. Bu emirde aslında bir edeb dersi vardır. Bulunduğu toplumun ve cemiyetin örf ve adetlerinin göz önünde bulundurularak hareket edilmesini, kelimelerin doğru bir şekilde kullanılmasına, kelimelerin semantik yapılarının da göz önünde bulundurularak kullanılması gerektiğine dair bir ikaz vardır. Basın yayın organları kullandıkları kelime ve kavramların aslî manalarının yanı sıra onların izafi manalarını da göz önünde bulundurmalı ve kelimelerin semantik yapıları hakkında bilgi sahibi olmaları ve hitap ettiği okur ve toplum tarafından nasıl algılandığını göz önünde bulundurularak hareket etmeleri gerekmektedir.

Yine basın yayın organları bir dini, bir mezhebi, bir inancı, bir ekolü, topluluğu, görüşü doğrudan doğruya hedef alacak ve aşağılayacak bir dil kullanmaktan uzak durmaları gerekmektedir. Basın yayın ilkelerine aykırı bulunup yasaklanmasına rağmen yine de “ötekileştirme “nefret” “aşağılama” dili kimi basın yayın organlarıncı sıklıkla kullanılmaktadır. Menfaat ve tiraj söz konusu olduğunda ise kendilerine rağmen yayın yaparak bariz bir tezatlığa düşülebilmektedir. Meselâ “Kahrolsun şeriât, islâmıcı, yobaz, ...” gibi kavramları sıklıkla kullanan ve bu kavramlar ile insanların inançlarına saldıran bir kısım medya Ramazan ayında promosyon olarak Kur’an-ı Kerim verebilmekte, Ramazan’a özel sayfalar düzenlemekten geri durmadıkları görülmektedir. Bazılarının ise İslâmî kelime ve kavramları kullanarak hitap ettiği toplumların dini ve ahlâkî değerlerini, manevi değerlerini kendi şahsi ticaretlerine alet ettikleri görülmektedir. “Tevhit”, “Sadakat”, “Hicret”, “Medine”, “İhlas” “tekbir”... vb. kelime ve kavramlar çeşitli mülahazalar ile bir yerlere mesaj adına kullanılabilir. Kelime ve kavramların semantik yapılarından habersiz, toplum tarafında kutsal kabul edilen, kendisine bir değer yüklenen kimi kelimelerin gelişi güzel kullanılması toplumdaki huzursuzluğun, çatışmanın fûnyesine dönüşebilmektedir. Meselâ, bir Tv.

239 Yazır, *a.g.e.*, C.I., s. 374.

240 Duman, *a.g.e.*, s. 52.

241 Bakara, 2/104.

dizisinde bir köpeğe “Hüseyin” ismi verilmesi üzerine yayın yapan kanalın önünde toplanan kalabalık karşısında tv yöneticileri özür dilemek zorunda kalmışlardır. Basının, kullandığı kelime ve kavramların toplum tarafından nasıl algılanabileceği üzerinde önceden düşünmesi esastır.

Herhangi bir din, mezhep, topluluk, ilim hakkında değerlendirmede bulunurken yanlış anlaşılmalara ve yorumlara sebebiyet vermemek için o ilmin kendine has terminolojisi çok iyi bilinmelidir. Meselâ fârz, vâcib, sünnet, mübâh kavramları bilinmeden yapılan her bir değerlendirme yanlış anlamalara sebebiyet verir. Ayrıca konuyu ele alan basın bir dine, ideolojiye, düşünceye, kişiye karşı zihni ve felsefi, duygusal duruşu da konunun farklı algılanmasında önemli bir etkidir. Konunun daha iyi anlaşılması için somut örnekler verelim. İnsan Hakları Mahkeme’sinin (AİHM) Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersiyle ilgili kararı karşısında düşüncelerini açıklayan Diyanet İşleri Eski Başkanı Ali Bardakoğlu’na bazı basın yayın organlarının “İslam Cumhuriyeti’nin Uleması ya da Osmanlı’nın Şeyhülislam’ı gibi konuşuyor” diye basının dil ve zihniyet probleminin bir göstergesidir. Yine Kutlu Doğum Haftası münasebetiyle bir futbolcunun “Kutlu Doğuma yakışır bir derbi olsun. Taraftarlar stada güllerle gelsin, hoşgörü elden bırakılmasın” şeklinde verdiği mesaj üzerine bazı basın yayın organlarının futbolcuya neredeyse hakarete ve tehdite varır bir dil kullanması ve bundan yola koyularak Kutlu Doğum Haftası’na yönelik bir tavır içine girmeleri, basının zihni ve felsefi tutumlarındaki problemin bir göstergesi olmuştur. Basının görevleri arasında okurun inanç ve düşüncesine, zihni ve felsefi tutumuna hakaret etmek, okura, halkına rağmen inançlarına hareket etmek diye bir görevi yoktur. Basın hizmet verdiği kamuoyunun dininin ve kültürünü değerlerini gözünde bulundurmalı, okurun inanç ve değerlerine saygı göstermeli ve empâtide bulunabilmelidir. Hizmet verdiği halkın inanç ve geleneklerine, değerlerine sırtını çevirirken, zaman zaman da hakarete varacak ölçüde saldırıda bulunurken başka dinin, ideolojinin, kendi düşüncesinin müntesiplerine hoşgörüde bulunmaları basın etiği ile uzlaşmamaktadır. Bu husus basın mensubunun temel görev ve ilkeleri arasında şu şekilde yer ifade edilir. “Gazeteci başta barış demokrasi ve insan hakları olmak üzere, insanlığın evrensel değerlerini, çok sesliliği, farklılıklara saygıyı savunur. Irk, etnik, cinsiyet, dil, milliyet, din, sınıf ve felsefi inanç ve ayrımcılığı yapmadan tüm ulusların, tüm hakların ve tüm bireylerin haklarını ve saygınlığını tanır. İnsanlar topluluklar ve uluslar arasında nefreti, düşmanlığı körükleyici yayından kaçınır. Bir ulusun, bir topluluğun ver bireylerin

kültürel değerlerini ve inançlarını (veya inançsızlığını) doğrudan saldırı konusu yapamaz. Gazeteci, her türden şiddeti haklı gösterici, özendirici ve kışkırtıcı yayın yapmamaya özen gösterir.²⁴² Tahrif olmamış bütün ilahi dinlerin, bilhassa İslam dininin, insanlara huzur ve mutluluk, barış, kardeşlik getiren bütün oluşumların temelinde güzel ahlâklı olmak vardır ve bu ahlâkın herkese karşı gösterilmesi esastır.

Çoğu zaman kişinin ne söylediğinden ziyade, nasıl söylediğine bakılır ve buna göre muhatap, okur bir tutum içine girer. Kur'an-ı Kerim bu konuda şöyle buyurur. "Sen kullarıma söyle (herkesle) en güzel biçimde konuşsunlar. Çünkü şeytan insanların aralarını açmak için her zaman fırsat kollamaktadır"²⁴³ buyurur. Basının uyması gerekli en önemli ahlâkî kurallardan biri okurlarına karşı pozitif, müspet bir dil, uygun bir üslûb, öz-saygı geliştirici bir dil kullanıp; öz saygıyı zedeleyici bir dil kullanmaktan sakınmasıdır. Öz saygı geliştirici dil, diğer adıyla ego geliştirici dil, üçüncü kişiye ilişkin olumlu nitelendirmelerin, mesajı alana iletilmesidir. Kilolu bir insana şişman demek yerine, biraz topludur, oğlu yaramaz olan bir anneye, "oğlunuz yaramaz" demek yerine "oğlunuz biraz hareketli" demek; eli sıkı olan bir adama "cimri" demek yerine "idaresini bilir" demek gibi...²⁴⁴ Kaynağın "Sen" dilinin yerine "ben" dilini kullanılması da mesajın alıcı tarafında doğru algılanmasına ve mesajın hüsnü kabul görmesinde önemli bir etkidir. "Sen" dilinde, bir mesajı alan bir de "veren" vardır. "Sen" dilinde "öz-saygı" zedeleyici dilde olduğu gibi üçüncü kişilere ilişkin konuşulmaz. Mesajı veren kişi, mesajı alan kişiye ilişkin konuşur. Mesajı veren kişi, mesajı alan kişiyi değersiz kılacak, aşağılayıcı sözler kullanır.²⁴⁵ Oysa kim olursa olsun muhatapın konumuna, makamına ve toplum içindeki itibar ve şöhretine uygun bir dil kullanmak genel ahlâk kurallarındandır. Bu ahlâki tutuma Kuran-ı Kerim'de Hz. Musa firavuna gönderirken "Sen ve kardeşin, ayetlerimle gidin; beni anmakta gevşek davranmayın. Firavuna gidin doğrusu o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyiniz. Belki öğüt dinler veya korkar"²⁴⁶ âyeti ile dikkat çekilir. Dumanlı, haberin buyurgan bir edayla okura bir yargıyı dikte etmenin meslek ahlakına aykırı olduğunu belirtir²⁴⁷ Gurur kırıcı, tahrik edici, küçük düşürücü, alaycı bir dil kullanarak muhatabının hata ve kusurlarını yüzüne vurarak hareket etmek iletişim kurallarına aykırı olduğu gibi İslam

242 <http://www.medyaline.com/medya/etikilkeler.htm>

243 İsra, 17/53.

244 Voltan Acar, Nilüfer, *İnsan İlişkileri İletişim*, Ankara 2010, s. 52.

245 Voltan Acar, *a.g.e.*, s.77.

246 Taha, 20/42-44.

247 Dumanlı, *a.g.e.*, s. 15

ahlâkına da aykırıdır. Ayrıca “Sen dili” karşıdaki kişiyi savunmaya ittiği gibi, kişinin kendini değersiz hissetmesine neden olur. Sen dilinde yollanan mesajlar bir davranışa ve o davranışın yarattığı duygulara yönelik olmadığı için mesajı alan kişi, kişiliğine yönelik bir tehdit olarak algılar.²⁴⁸ Hz. Muhammed (sav) hoşla gitmeyen bir tavır gördüğünde kişinin hatasını yüzüne vurmaz, minbere çıkar cemaatin geneline konuşur, sen dilini kullanmaz. Kimseye karşı kaba ve sert konuşmaz. Yüce Allah insanların dikkatini kendisinin bizzat terbiye ettiği Hz. Peygamberin iletişim ahlâkına çekmek için olsa gerek şöyle buyurur. “Allah’ın rahmeti sebebiyledir ki sen onlar yumuşak davrandı. Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır, giderlerdi.” Kendisine gelen elçilerle meşgul iken “beni irşad et” diye gelen âmâ İbnu Mektum ile ilgilenmeyip yüzünü ekşitmesi sebebiyle nazil olan “âmâ geldiği için yüzünü buruşturup çevirdi”²⁴⁹ ayet-i celilesi ile bir nevi itab edilen (azarlanan) Resulullah (sav)’ın bu davranışı Allah (c.c) tarafından hoş karşılanmamış, bilhassa özür ve ihtiyaç ehline yüzünü ekşitip çevirmenin layık olmadığı²⁵⁰ beyan edilmiştir. Bu durumda kim olursa olsun insana karşı saygıdan kusur edilmemesi gerektiği, kimseyi bir özünden dolayı hor görmemek gerektiği de insanlara öğütlenmektedir.

Farâbi “El- medinetü’l-Fâzıla” adlı eserinde toplumun huru ve mutluluğu için uyulması gerekli olan iletişim ahlâkına dikkatleri çeker. Farâbi “Fazıl Şehrin Reisinin” sahip olması gerekli olan meziyetlerden bahsederken “güzel konuşmasını bilmeli ki, zamirindeki her şeyi açıkça izah etsin”²⁵¹ der. Güzel konuşma ve güzel kalem erbabı olma hakikatleri daha çok kabullenilmesine vesile olur. Önyargılara, ideolojik ve fanatikliğe kapılmadan, herkesi olduğu konumda kabul esasına dayalı hoş görülme bir tutum içinde olunmak esastır. Kişilerle muhatap olunurken “Cedel”leşmeden “diyalog” kurulması; kişiye akıl verir, nasihat edici bir va’z dili değil de “ben dili” nin kullanılması iletişimin temel esaslarındandır.

Halkın, haklının yanında yer alması gerekli olan bir basın, malesef çoğu zaman totaliter sistemlerde, devletlerin ve kendi ideolojilerini, rejimi halka dayatanların yanında yer alır onların birer aracı olurlar. Bu durum basının halkı eğitme ve bilgilendirme, farklı pencereler açıp alternatif düşünmeye sevk etme, halkın, toplumun dili, vicdanı, avukatı, sözcüsü olma misyonuyla taban tabana zıttır. Basının misyon ve

248 Voltan Acar, *a.g.e.*, s.79.

249 Abese,80/1

250 Duman, *a.g.e.*, s.397.

251 Farabi, *El- medinetü’l Fâzıla*, İstanbul 1989, s. 88.

görevi halkı bilgilendirme ve doğru bilgi ışığında okurun iradelerini kullanarak doğru karar vermesini sağlamaktır. Basın; halkın sesi, vicdanı, temsilcisi olmalıdır. Basın, halkın duygu ve düşüncelerini yöneticilere ileterek yöneticilerin tebası hakkında fikir sahibi olmasını sağlaması için yönetenle yönetilenler arasında bir köprü, bir araç, bir elçi olmalıdır.

Basınla ilgilenen gazeteci, muhabir de insandır. Basının tarafsızlığından, objektifliğinden her ne kadar bahsedilirse de basının büsbütün tarafsız olması, objektif olması düşünülemez. İhtimai hayatta yaşayan ve her gün etrafındaki olaylara birinci derecede müşahade eden yer yer olaylara müdahil olan bir insanın olup bitenlerden etkilenmemesi düşünülemez. İnsan içinde yaşadığı çevreden olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilenir. Ancak basınla iştigal eden insanlar kendi bilgi dağarcığı ölçüsünde, olup biten olaylardan haberdar olduğu ölçüde kendince bazı çıkarmalarda bulunur. Elindeki verilerden yola koyularak değerlendirmelerde bulunurken şahsi çıkarlarını düşünmeden ve elindeki verileri çarpıtmadan olabildiğince doğru bir şekilde yansıtmaya çalışmaları meslek etiğinin temel ilkelerindedir. Bu ise elbette büsbütün objektif ve tarafsız olmak anlamına gelmez. İşte bu noktada demokrasinin olmazsa olmazı olan çok seslilik, farklılıklar önem kazanmaktadır. Her basın organının ele aldığı konuyu kendi penceresinde gerçekleri çarpıtmadan, bilgi ve delilleri karartmadan, yanıltmadan, yönlendirmelerde bulunmadan elindeki bilgiyi olduğu gibi okura aktarması, okurun doğru bir sonuca varması ve sağlıklı bir karar alması adına önemlidir.

Basın yayın organları hitap ettiği okurun kültür seviyesini, algılama düzeyini, içinde yaşadıkları çevreyi her zaman göz önünde bulundurması esastır. Kişilerin seviyelerine göre, onların algılama düzeylerine göre hitap etmek, yazmak her zaman temel bir kuraldır. Hz. Muhammed (sav)'in konuşması herkesin anlayacağı şekilde açık seçiktir.²⁵² Açık seçik olarak konuşmayı, her kesin anlayacağı bir dil kullanması olarak algılamaktan ziyade her kesin seviyesine uygun bir dil kullandığı olarak anlamak daha doğru olur. Bir olayı, bir hakikatı farklı farklı ifade etmek ve farklı şekilde aktarmak mümkündür. Meselâ kader meselesini aktarırken bir çocuk için, bir ümmi için, bir astronot için, bir ehl-i tarikat, bir felsefeci için kullanılan dil farklılık arz eder. Her konunun herkese, her yerde aktarılmaması da önemlidir. Gazali “Cevahir al-Kuran”da herkese açmadığı görüşlerini bir eserine dercettiğini haber verir. Bu kitabı ele geçirenlerin onu herkese göstermekten sakınmasını, ancak yetişkin kimselere vermesini

252 İmam-ı Nevevi, *a.g.e.*, C.IV., s. 118.

tenbih eder. Gazali görüşlerini hitap ettiği zümreye göre açmıştır. Bu durumda da farkı eserleri arasında çelişmelerin bulunduğu gibi bir düşüncenin doğması kadar tabii bir şey olamaz. Bunda güttüğü amaç da bilgisi az yahut kültürsüz olanların, kavrayamayacağı bazı görüşlerinden dolayı sapıklığa düşmelerini sağlamaktır.²⁵³ Yine Gazali'nin kelâm hakkında görüşleri zaman zaman farklılık arz eder. Onun bu farklı görüşlerine toplumsal hadiseler ve kendi şüphesi de sebep olabilir. Bazen de kendilerine soru soranların kültür derecelerine göre görüşlerini açıkladığı için çelişkiye düştüğü vakidir.²⁵⁴ Esas olan kişinin aktarmak istediği mesajını alıcıya doğru bir şekilde aktarmasını başarmasıdır. Ancak bu her zaman sanıldığı kadar kolay olmamaktadır. Çünkü iletişimin keyfiyetini, niteliğini etkileyen birçok etken vardır.

4.1.2. İyi ve Güzelin Yayılmasını Sağlamak

İyi ve güzel kavramı görecelidir, sınırlarını çizmek, kesin kategorilere ayırmak mümkün olmayıp kişiden kişiye, toplumdaki topluma hatta zamandan zamana değişebilir. Bir insanın güzel gördüğünü bir başkası güzel görmeyebilir. Biri için iyi olan bir şey bir başkası için iyi olmayabilir. Bir zamanlar yapılması kişi ve toplum lehine olan ve bundan dolayı da iyi görülen bir eylem, başka zamanlarda fert ve toplum aleyhine olup kötü sayılabilir. Ancak genel itibarıyla kişilere ve toplumlara fayda sağlayan, onların lehine olan ve yaratıcının, bir başkasının hukukuna tecavüz içermeyen, vicdanı rahatsız etmeyen şeyler iyi ve güzel sayılmaktadır. Meselâ yoldaki bir tehlikeyi, çukuru görüp sürücülerin dikkatini çekmek için koyduğu bir engele bir âmanın takılıp düşmesi onun için bir kötülük olabilir. Ancak burada kötü niyet olmadığından ve genel itibarıyla birçok insanı bir tehlikeden korumaya vesile olduğundan böyle bir eylem kötüdür denilemez. Ancak o engele takılıp düşen için ise bu durum iyi olmayıp, hatta kötü olabilir. Zaten İslam hukukunun temel prensiplerden biri de halkı şer şer değildir, kesb-i şer şerdir, düsturudur. Meselâ yağmurdan zarar gören için yağmur kötü olabilir, ancak yağmurun bizi kendisi rahmettir.

Hz. Peygamber iyilik kavramını için şöyle der. “İyilik, güzel ahlâktır; kötülük ise, vicdanını tırmalayan ve halkın duymasını istemediğin şeydir.”²⁵⁵ Kur'an-ı Kerim bütün insanlığa toplumsal bir görev olarak iyi ve güzel davranışta bulunmayı emreder. Bunun içinde “içinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü yasaklayan bir topluluk

253 Çubukçu, İbrahim Agâh, *Gazzali ve Şüphelilik*, Ankara 1983, s. 79.

254 Çubukçu, a.g.e., s. 64.

255 Armağan, Servet, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, Ankara 2004, s.111.

olsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.”²⁵⁶ buyurur. Toplumsal bir görev olarak iyiliği emredip kötülükten men etmenin yolu ve metotları, araçları ise zamandan zamana, toplumdan topluma değişkenlik arz eder. Bugün irşat ve tebliğin yerine getirilmesinin yollarından biri de iletişim araçlarıdır. Basın-yayın organları olan kitap, dergi, gazeteler ve medya organları internet, Radyo, Tv.’ler aracılığı ile bir anda binlerce, milyonlarca kişiye güzellikler iletilebilmektedir, bu araçlar birer tebliğ aracı olabilmektedir. Elbette tebliğ aracı olarak kullanılan bu organların kullanacağı dil de İslam ahlâkının esaslarına uygun olmalıdır.

Basın yayın organlarının temel esaslarından biri, topluma güzel örnekleri aktararak güzelliklerin başka kişilerce örnek alınıp yayılmasını sağlamak olmalıdır. İnsanların çoğu okuyup araştırarak bir şeyler öğrenme ve güzel ahlâk sahibi olmaktan ziyade, yetiştiği cemiyet ve toplumun, ailenin, çevrenin etkisinden kalır, davranışları ona göre şekillenir. Hz. Muhammed (sav), her doğan çocuğun İslâm fitratı üzerine doğduğunu, sonra annesi babası veya çevresinin etkisiyle Hıristiyan, Mecusi, Yahudi, putperest veya Müslüman olabileceğine²⁵⁷ dikkatleri çeker. Dolayısıyla insanoğlunun çevresinin ve ailesinin tutum ve davranışlarından etkilenmemesi düşünülemez. Güzel örnek teşkil etmek ve güzel bir söz söz söylemek İslâm ahlâkının temel esaslarındanıdır. Kur’an-ı Kerim’de geçmiş toplumların, peygamberlerin hayatında güzel kıssalar aktararak bizlerin ibret almasını istenmekte ve zikredilen örneklerden ilham alarak nasıl bir davranış modeli sergilememiz gerektiği bizlere bildirilmektedir. Kur’an’daki güzel örnek ve kıssaların yanı sıra ahenkli, güzel, veciz kelimelerin kullanılması, belagâtlı bir dil kullanılması, insanların gönlüne ve aklına hitap edilmesi ve müjdeleyici, kuşatıcı bir dil kullanılması bir müminin konuşurken nasıl bir dil kullanmasına dair edebi öğrettiği gibi, basın-yayın organlarının da takınması gereken edebe dair esasları içermektedir.

İslam ahlâkının temel iki kaynağı olan Kur’an-ı Kerim’de ve Hz. Peygamber (sav)’in hayatında güzel konuşma ve güzel davranışta bulunmaya dair birçok ahlâki düsturlar vardır. Kur’an-ı Kerim’de “birbirine hakkı ve sabrı tavsiye edenlerin zararda olmadıkları”²⁵⁸ ifade edilirken fert ve toplumun huzuru için önemli olan iki önemli noktaya dikkat çekilmiştir: Felaket, belâ, musibet karşısında fert ve toplumları teskin edecek, onların akl-ı selim hareket etmesini sağlayacak, her türlü azgın düşünce ve

256 Al-i İmran, 3/104.

257 Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte, İstanbul 1993*, C.I, s.164.

258 Asr, 103/1-3

davranışlardan uzak kalmalarını sağlayan bir itikad ve bu inanç doğrultusunda kişiyi düşünmeye sevk edecek güzel bir söz söylemeyi ve ardında itikadının gereğine uygun bir tutum sergilenmesi hususunda sabrı tavsiye eder. “İyilik ve güzel işlerde birbirinizle yarışın”²⁵⁹ “Onlar Allah’a ve ahiret gününe inanırlar; iyiliği/doğru olanı emrederler, kötülükten/yanlış olandan alıkorlar ve iyilikte yarışır. İşte bunlar dürüst erdemli kişilerdir.”²⁶⁰ gibi birçok ayette kişinin güzel şeyleri örnek alması ve hayır üzerinde yarışması istenmektedir. Hayır ve güzellikteki yarış ise daha çok her bir kişinin yapmış olduğu güzellikten bir başkasının haberdar olmasına bağlıdır. Basın-yayın organlarının görevlerinden biri de güzellikleri yaymak ile hayırdaki yarışın devamını sağlamak olmalıdır.

Allahu Teâla Kur’an-ı Kerim’de biz insanlara “Sen kullarıma söyle. (herkesle) en güzel biçimde konuşsunlar. Çünkü şeytan insanların aralarını açmak için her zaman fırsat kollamaktadır.”²⁶¹ buyurarak insanlar arasında din, dil, mezhep, inanç vb. hiçbir ayırımın yapılmadan herkese karşı gönül alıcı bir dil kullanılmasının esas olduğunu belirtmiştir. Nahl süresinde ise “ Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et, onlarla en güzel şekilde tartış”²⁶² diye buyrulmaktadır. Başka bir ayeti kerimede ise “Rahman’ın has kulları ki, onlar yeryüzünde tevazu ve vakar içinde yürürler ve ne zaman kötü niyetli, dar kafalı (cahil) kimseler kendilerine laf atacak olsa, sadece ‘selam’ derler”²⁶³ buyurarak kişinin kötü söze, aynen cevap vermemesi gerektiğini, herkes söyledikleriyle karakterini sergilediğini; yaratıcısı ve çevresi ile pozitif bir iletişim halinde olmayan, haddini bilmez cahillere karşı müminin takınması gerektiği edebe dikkatleri çeker

“Güzel bir söz ve bağışlama, arkasından eziyet gelen sadakadan daha hayırlıdır.”²⁶⁴ âyet-i kerimesinde ise başa kalkan bir hayır yapmaktansa kişinin gönül alıcı bir iki söz söylemesi daha hayırlı olacağını söyler. “Eğer rabbinden umduğun bir rahmeti istemek için onlardan yüz çevirecek olursan, o zaman onlara yumuşak bir söz söyle”²⁶⁵ bu âyet-i kerime ise kendisinden bir şey isteyen talebine cevap verilemediğinden üzüntüden ne yapacağını bilmeyen samimi müminlerin takınması

259 Bakara, 2/148.

260 Al-i İmran, 3/114.

261 İsra, 17/53.

262 Nahl, 16/125.

263 Furkan, 25/63.

264 Bakara, 2/263.

265 İsra, 17/28.

gerekli olan davranışı öğretmektedir. “İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel bit tutumla karşıla. O zaman göreceksin ki, seninle aranızda düşmanlık bulunan kimse candan bir dost olacaktır”²⁶⁶ ayet-i kerimesi ile her insanın, hatta her canlının, güzel bir sözden, tutum ve davranıştan etkilendiğini; küfür ve inat ile büsbütün katılaşmamış gönüllerin güzel bir söz karşısında er-geç, yumuşayabileceğini haber vermektedir. Bunun içindir ki Allahu Teâla Hz. Musa’yı Firavuna gönderirken dahi “Sen ve kardeşin, ayetlerimle gidin; beni anmakta gevşek davranmayın. Firavuna gidin doğrusu o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyiniz. Belki öğüt dinler veya korkar”²⁶⁷ diye buyurmuştur. Hz. Muhammed (sav) islâm’ı yaymak için Taife gittiğinde oranın ileri gelen Amr. B. Umeyr’in oğulları Hz. Peygamber (sav) ile alay ederler. Biri: “Allah, Peygamber olarak gönderecek senden başka birini bulamadı mı?” derken, bir diğeri “Vallahi ben seninle kesinlikle konuşmam. Çünkü sen gerçekten peygambersen, sana hitap edemeyecek kadar benden yücesin. Eğer, Allah adına yalan söylüyorsan, yani olmadığın halde peygamber olduğunu söylüyorsan, seninle konuşmayı kendime yakıştırmam.”²⁶⁸ derler. Hz. Peygamber (sav) Taif’te taşlanır ve nihayet Cenab-ı Allah peygamberine Cebrail’i gönderir ve Cebrail “Ey Allah’ın Resulü, beni rabbın gönderdi, emrindeyim. İstersen şunları şehirleriyle birlikte tarumar edeyim” der. Bunun üzerine Allah Resulü “Hayır ey Cebrail! Ben insanları helak etmek için değil, helâktan kurtarmak için geldim. Olur ki bunların neslinden zamanla bir tek de olsa Müslüman çıkar” cevabını verir ve Rabbine ellerini açar “Ey Rabbim, sen bunlara hidayet ver. Onlar bilmiyorlar, onun için böyle yapıyorlar” diye dua eder. Hz. Peygamber “onlar bilmiyorlar” diyerek insanların yanlış, eksik bilgilerinden dolayı hemen kınanmaması, cezalandırılmaması gerektiğini ve aktif sabırla, pozitif düşünme, olumlu hareket ile doğru bilgilendirme ile nelerin olabileceğini kendi 23 yıllık peygamberlik hayatında, bilhassa Mekke’nin fethinde göstermiştir.

“(Güzel bir söz) kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyve verir. Kötü bir sözün durumu da, yerden koparılmış, ayakta durma imkânı olmayan kötü bir ağacın durumu gibidir.”²⁶⁹ “Af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden uzak dur”²⁷⁰ ayet-i kerimeleri iyilik ve güzellikte ısrarcı, sabırlı ve kararlı olmayı tavsiye eder. “Onlar yalana şahitlik etmeyen, faydasız boş bir şeyle

266 Fussilat, 41/34.

267 Tâhâ, 20/42-43.

268 Cebeci, Lütfullah, “Hz. Peygamberin Örnek Ahlakı Çerçevesinde İslam ve Müslüman İmajı”, s. 248.

269 İbrahim, 14/24-25.

270 A’raf, 7/199.

karşılaştıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir.”²⁷¹ âyet-i kerimesi boş sözlerden sakınmak gerektiğini öğütler. “O takva sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah rızası için mal harcarlar, öfkelerini yenerler ve insanları affederler. Allah da (böyle) güzel davranışta bulunanları sever.”²⁷² “Allah Resulü de “Güzel söz sadakadır”²⁷³ derken kişinin her konum ve durumda yapabileceği güzelliklerin olduğunu ve imkânları ölçüsünde iyilik ve güzelliği yapmak gerektiğini belirtir. Yunus Emre,

“Söz ola kese savaşı / Söz ola kestire başı.

Söz ola ağulu aş/ Bal ile yağ ide bir söz”²⁷⁴

“Bir gez gönül yıktın ise, kıldığın namaz değil / Yetmiş iki millet dahi, elin yüzün yumaz değil

Bir gönül yaptın ise, er eteğin tuttun ise / Bir gez hayr ettin ise, birine bin az değil”²⁷⁵

Ve

“Ben gelmedim dâva için, benim işim sevi için / Dost'un evi gönüllerdir, gönüller yapmağa geldi”²⁷⁶ diyerek gönüllere girecek güzel bir tutum ve davranış içinde bulunmanın kişinin aslî görevi olduğuna işaret eder.

4.1.3. Kötü Örneklerin Meşrulaştırılmaması

Fert ve toplumu bilgilendirme, olaylardan haber etme, onların merak ettikleri şeyleri onlara iletmek, hitap ettiği kişileri eğlendirmek gibi birçok husus basın-yayın organlarının görevleri arasındadır. Basın bu görevini yerine getirirken gelişi güzel hareket edemez. Toplumda herkesin uyması gerekli yasa ve ahlâki değerlerin yanında bazı mesleklerin, gurupların uyması gereken kendilerine has yaptırımı olan ilkeler ve ahlâki değerler vardır. Bunlara riâyet edildiği müddetçe fert ve toplum huzuru sağlanır, karşılıklı güven sağlanır; uyulmadığı zamanlarda toplumda huzursuzluk ve güvensizlik doğabileceği gibi itibar kaybına da uğranırır. Fert ve toplumun huzurunu, psikolojisi bozacak, ahlâki değerlerde zafiyet oluşturacak görsel ve yazılı haberlere yer verilmesi yasa ve kanunlarla yasaklanmaktadır. Çünkü kötülük sadece ferdin kendisiyle sınırlı

271 Furkan Süresi, 25/72.

272 Ali İmran, 3/133.

273 Buhari, cihad, 128.

274 Kılıç, *a.g.e.*, s.189.

275 Toprak, *a.g.e.*, s. 176.; Ünal, İ. Hakkı, *40 Hadis Yorumu, Ankara2011*, s.137.

276 Toprak, *a.g.e.*, s. 150.

kalmayıp, toplumun psikolojisini, ahlâkını, zihni ve felsefi tutumlarını, eylemlerini etkiler.

Basın Ahlâk ilkelerinden biri “Şiddet ve zorbalığı özendirici yayın yapmaktan kaçınmaktır.” Yine 15.07.1950 tarih ve 5680 sayılı basın yasamızın ceza hükümlerini içeren, altıncı bölümünde yer alan 31. Maddenin bendindeki hüküm şöyledir:

“Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, milli egemenliğe Cumhuriyetin varlığına, milli güvenliğe, kamu düzenine, genel asayişe, kamu yararına, genel ahlâk ve genel sağlığa aykırı olup yabancı memleketlerde çıkan basılmış eserlerin Türkiye’ye sokulması veya dağıtılması Bakanlar kurulu kararıyla yasaklanabilir.”²⁷⁷ 29.11.1960 tarih ve 143 sayılı yasayla değişik 32. Madde ise; “İntihar vakaları hakkında haber çerçevesini aşan ve okuyanları tesir altında bırakacak mahiyette olan tafsirat ve vakaya müteallik resimlerin yayınlanması yasaktır.”²⁷⁸ Aynı yasanın, 11.05.1988 tarih ve 3445 sayılı yasayla değişik 33. maddesinin birinci bendinde ise: “Kanunen evlenmeleri men edilmiş kimseler arasındaki cinsi münasebetlere dair haber ve yazıların neşri yasaktır.”²⁷⁹ Her ne kadar yasalarda bu tür maddeler olsa da her geçen gün hızla gelişen iletişim teknolojisi ile birçok gayr-i ahlâki tutum ve davranışlar traj ve daha çok tıklama kaygısıyla haber diye okura iletilmektedir. Yine kanun ve yasaların boşluğundan istifade ederek şahsi menfaatler, ideolojiler adına toplumun ahlâk değerlerine aykırı yayın yapılabilmektedir. Fert ve toplumların huzur ve emniyetini sadece kanun ve yasalar ile sağlamanın mümkün olmadığı da bir gerçektir. Bu gerçeği fark eden XIX. asrın Fransız Filozofu Renouvier, değerlerin yıkılmasının yani manevi çevre kirliliğinin en önemli sebebi Allah’sız bir hürriyet anlayışında aranması gerektiğine işaret ederek şöyle der: “Dünya, aşkın (transcendant) bir hakikat imanının yokluğundan muzdariptir. Aşkın ve mutlak olan bir otorite insanda iç denetimi sağlar. Beşeri otorite ise dış denetimle etkisini gösterir. İnsanın zekâsı dış denetimden kaçma yollarını kolayca bulabilir ama iç denetimden kaçamaz. Bu sebeple manevi çevre temizliği için, fertlere iç denetimi sağlayacak olan Allah inancının kazandırılması lazımdır.”²⁸⁰ der. Birçok sahada olduğu gibi basın yayın sahasında da sağlıklı bir hizmetin olması gerekli yasa ve kanunların yanı sıra bu alanda çalışan bireylere iç denetimini sağlayacak dini ve ahlâki değerlerin kazanılmasıyla mümkün olur. Ülkemizde maalesef bu alanda yılların

277 Özgen, *a.g.e.*, s. 64

278 Özgen, *a.g.e.*, s.64

279 Özgen, *a.g.e.*, s. 64.

280 Öner, *a.g.e.*, s. 229.

ihmalkârlığı söz konusudur. Ülkemizde basın toplumun aynası olamamasının nedenlerinden biri de birçok basın-yayın organlarının hareket noktasının kendi kültürel ve dini değerlerinden ziyade Batının değer ve yargıları, bakışı esas alınmasıdır. Çoğu zaman basın, toplumu istediği şekilde yönlendirmek için belli kriterler doğrultusunda okuru bilgilendirmekte, kendi zihin ve felsefî tutumunu toplumla özdeşleştirip kendisinin aynasını oluşturmaktadır. Meselâ basın denilince daha çok olumsuz, negatif olayların yer aldığı; şiddet, nefret, saygı ve sevgiden uzak, merhametten uzak, kötü davranışta bulunan kişilerin haberler diye sayfalarda boy boy yer aldığı gazeteler akla gelmektedir. Hareket noktasını “negatif” “olumsuz” “cidal” ve “şiddet” üzerine bina eden basında güzelliklerin yer alması düşünülemez. Haber anlayışı ve hayat felsefesi bu tür olumsuz zihni ve felsefî tutum üzerine kuran basının “hayırda yarışınız” düsturuna ters hareket etmesi kaçınılmazdır. Basında bilhassa gazetelerin üçüncü, dördüncü, arka sayfaları; görsel medyada ve internet haberlerinde genişçe “şehvet” “fiziki güzellik” “kadının cinselliğine vurgu” “müstehcen” “şiddet” “öfke” “kin” “intikam” gibi haberlere yer verilmesi basının haber adı altın fert toplumun ahlâkî değerlerini, psikolojisini olumsuz yönde etkilemekte; fert ve toplumun “kin” “nefret”, “şiddet” “kendi şahsi menfaati için her yolu mübah görme anlayışına sahip olmasına sebebiyet vermektedir. Beslenme kaynağı olarak bu tür olaylardan beslenen ferdin bu doğrultuda zihni ve felsefî bir tutum içine girmenin yolu açılmaktadır. Böylece fert ve toplumda var olan “şefkat”, “merhamet” “isar”, “empati” “güven” “ümit” vs. gibi ruhî ve ahlâkî güzellikler yok edilmektedir. Su-i zan”, “günah”, “ruhi ve manevi kirlenme”, “nefret” bombardımanı altında kalan bir zihin ve gönlün sağlıklı kalması düşünülemez. Oysaki İslam ahlâkında, “şiddet” “gıybet” her türlü “hayâsızlık ve fuhşiyât” “edepsizlik” “iffetsizlik” “su-i zan” “malâyânî şeyler” yasaklanmıştır.

Her ne kadar bazı filozoflarca insan, düşünen bir hayvan olarak tanımlansa da insan sadece akıldan, düşünmeden ibaret değildir. İnsanın nefsi, hisleri, hayelleri, duyguları da vardır. Basın-yayın organları insanın bu yönünü göz önünde bulundurarak onların nefis ve duygularına hitap edecek dili kullanmaktan geri durmazlar. İnsan zihninin bilgiye ihtiyacı olduğu gibi duygularının da sevgiye, aşka, edebiyata, şiire, her şeyden öte etrafında olup bitenleri hissetmeye ihtiyacı vardır. Bunun farkında olan bazı basın organları daha çok üçüncü sayfa veya arka sayfalarda magazin, popüler kültür, cinsel ve şehvet içerikli bol resimli haberlere yer vererek daha çok okur edinmeye çalışırlar. Ancak bu sayfaların bilinçsiz bir şekilde, sadece haz, eğlence, şehvet eksenli

olması birçok zihni kirlenmelere ve ardından da istenmeyen tutumlara sebebiyet vermektedir. Bu tür yoğun bir haber bombardımanının ardında kalan kişi zamanla günahı dahi günah görmeme gibi bir zihni tutum içine girer ve ardında da bu tür haberi ve yaşamı içselleştirip zamanla da bu tür eylemleri sıradan bir vakıa olarak görür. Oysaki İslâm ahlâkında hiçbir günah içselleştirilemez. Her bir günah bir başka bir günaha yol açar. Küçük günahlara yerinde ve zamanında müdahale edilmediğinde her bir küçük günahın, zamanla büyük bir günaha dönüşme tehlikesi vardır.

İslâm düşüncesinin ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim kötü davranışların anlatılmasını, ifşa edilmesini yasaklar. Yüce yaratıcının “inanamlar içinde fuhşiyatın yayılmasını isteyenler için çetin bir azap vardır.”²⁸¹ buyruğu basın yayın organlarının da her türlü fuhşiyatı sayfalarına taşıyamayacağına dair bir emir olarak okunabilir. Gazali'nin “el-munkız” adlı eserinde zararlı felsefe kitaplarını mütalaa etmenin kişide ve toplumda oluşturduğu felaket, bu gün basın için de geçerlidir. Gazali bu eserinde kendince zararlı gördüğü bazı felsefî ekol ve eserleri okumanın felaketine işaret eder ve şöyle der:

“Zararlı felsefî ekol ve eserleri okuyan kimse, içinde Peygamberin sözlerinden alınmış hikmetleri, mutasavvıfların fikirlerini görür, ekseriyeti o kitapları beğenir ve kabul eder. Onlara karşı sevgi besler. Okuduğu ve beğendiği sözlerin verdiği iyi zan sebebiyle ona karıştırılmış olan batıl fikirleri de hemen kabul eder. İşte bu, bir nevi batıl fikirleri telkin demektir. Bu afetten dolayı o kitapları okumayı men etmek lazımdır. Çünkü onları okumakta büyük mahzur vardır. İyi yüzmeyi bilmeyen kimseleri nehir kenarlarında dolaşmaktan korumak iktiza ettiği gibi halkı bu kitapları okumaktan korumak da iktiza eder. Çocukları yılanlara ilişmekten menetmek lazım olduğu gibi halkı, batıl fikirlerle dolu bu sözleri dinletmekten de menetmek lazım gelir. Efsunlu kimse, küçük çocuğun kendini taklit edeceğini, “Ben de babam gibi yapabilirim” diyeceğini anlarsa onun yanında yılanla el sürmemelidir. Bu suretle, çocuğu böyle bir harekette bulunmaktan sakındırmak lazım gelir. Hakiki bir alime böyle yapmak düşer.”²⁸²

İslam düşüncesinde velev ki zararlarını, tehlikelerini, anlatmak, kötülüğü def edip güzelliği ikame etme adına da olsa kötülüklerden uzun uzun bahsetmek, kötülüğü tasvir etmek uygun görülmemektedir. Çünkü kişiyi bir kötülüğe karşı bilgilendirelim

281 Nur, 24/19.

282 Gazali, *a.g.e.*, s. 42.

derken farkında olmadan onun reklamı yapılmış olur. Ayet-i Kerime’de işaret edildiği gibi nefis daima kötülüğü emrettiğinden²⁸³ dolayı, iradesi zayıf olanların merak edip “bir defa yapmakla bir şey olmaz” “bir tatmakla bir şey olmaz” “nasıl bir şey acaba” diyerek kötülüğü işleme yoluna koyulabilir. Bu gün tüketim ve pazarlama sektörünün vazgeçemediği reklâm için “reklâmın kötüsü yoktur” denilerek sıklıkla ve teferruatlı bir şekilde anlatılan, yapılan reklamın, yayının bir şekilde geri dönüşümü olduğu bilinen bir gerçektir. Bu konuda Gazali yine “el Munkız” adlı eserinde Talimiye diye zuhur eden bir mezhebe karşı kitap yazmak için hilafet makamında kendisine görev verildiğini ve onların iddialarına reddiye yazmak için de onların düşüncelerini araştırdığını, haklarında yazılan, söylenenleri bir araya getirip sıraladığı, arşivlediğini, sorularını sıraladığını ve cevaplarını verdiğini söyler. Bütün bu çalışmaları yapmış iken ehl-i sünnetten bir zatın kendisine, buna karşılık onların delillerini anlatmakta fazla gayret göstermiş olmasını doğru bulmadığını söyler.

“Bu onlara bir hizmettir. Sizin bu tahkikleriniz, sıralamalarınız olmasaydı onlar bu gibi karışıklılar, şüpheler dolayısıyla mezheplerinizi müdafaadan aciz kalırlardı,” dedi. Bu sözler bir cihetten doğrudur. Ahmet ibni Hambel mutezileyi red hakkında bir kitap yazan “Haris-i Muhasibi’ye iyi yapmadığını söyledi. Hâris:

“-Bidayeti reddetmek farzdır” dedi. Ahmet:

-Evet, fakat sen ilkin şüpheleri anlattın, sonra cevap verdin. Mütâlaa edenlerin bu şüphelere zihni takılıp verdiği cevaba iltifat etmemesi yahut verdiği cevabın hakiki manasını anlamaması varittir” cevabını verdi. Ahmed’in dediği doğrudur, eğer bahsedilen şüphe yayılmamış ve şöret bulmamışsa. Fakat şüphe yayılmışsa ona cevap vermek vaciptir. Cevap vermek için de evvela şüpheyi anlatmak lazımdır. Evet onların ehemmiyet vermedikleri şüphelere fazla ehemmiyet verilmemelidir.”²⁸⁴

Öyleyse ne zaman olumsuzluklar haber olabilir? Kur’an-ı Kerim bu konuda bize rehberlik etmektedir. Kişinin ve toplumun hakkını korumak ve onları kötülüğe karşı uyarmak ve ikaz etmek için kötülük ifşa edilebilir. Allah (c.c) “kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez, ancak zulmedilen hariç (zulme uğrayan kimse feryad edip zalimin kötülüğünü söyleyebilir, ona beddua edebilir.)²⁸⁵ buyurmaktadır. Burada kişinin kötülüğü, çirkinliği, fuşşiyatı tasvir etme ve özendirme söz konusu değil; bilakis uğradığı zulmü yine haddi aşmadan iletme ve hakkını arama söz konusudur. Yine

283 Yusuf, 12/53.

284Gazali, *a.g.e.*, s. 44.

285 Nisa, 148.

geçmiş kavimlerden Firavunların, Nemrutların, Ebu Cehil, Ebu Lehebin, İsrailoğullarının hayatlarında kıssalara yer vererek hitap ettiği toplumu uyarmakta ve onları düşünmeye sevk etmektedir. Ancak Kuran bu ikazı yaparken dahi onların yaptıkları fuhşiyatı genişçe tasvir etmediği gibi, kişilerin şahsına düşmanlık beslemekten ve onları hedef olarak göstermekten ziyade onların şahsında batıl bir düşünceyi, bu düşüncenin ürünü olan felsefi tutumları, eylemleri hedef göstermektedir. Günah işlemek şöyle dursun, günaha giden her türlü yolun önceden engellenmesi gerektiği hususunda “Sakın zinaya yaklaşmayın, çünkü bu son derece yüz kızartıcı, azgınca bir davranış ve çok kötü bir yoldur”²⁸⁶ buyurmaktadır. Bu gün bazı basın yayın organlarında yayınlanan birçok haber, resimler kişiyi günaha bir davet mahiyetinde olmaktadır. Her ne kadar basın yayın organları okuruna/izleyicisine eylem cihetiyle bilfiil günah işletmese de zihni ve duygu yönüyle günaha giden yolu cazip bir şekilde göstermekte, sunmakta “Ey iman etmiş olanlar! Kötülüğü ve düşmanlığı artırmada değil iyilikte ve erdemde (el-birr ve’t takva) yarışın”²⁸⁷ ilahi fermanına aykırı hareket etmiş bulunmaktadırlar.

Basının başvurduğu sakıncalı yollardan biri de, daha çok toplumda tanınan işin ehl-i olmayan medyatik popüler kişilerin “uzman” diye görüşlerine başvurmalarıdır. Bir konu da uzmanlaşmış veya bir alanda rüştünü ispatlamış, kendini topluma sevdirmiş bir insan, başka bir konuda, alanda başarılı olmayabilir hatta o konuda, alanda cahil dahi olabilir. Tıp konusunda uzman olan bir insan din konusunda cahil olabilir. Ancak basın, şöhreti yakalamış bu kişileri, kendi alanında olmayan konular hakkında da düşüncelerine sıklıkla başvurmaktadır. Alınan cevaplar birer mûhkem, hakikat imiş gibi sunulmaktadır. Bu durum enformatik cehaletin doğmasına, bilgi kirliliğine sebebiyet verdiği gibi insanları aldatılmaktadır. Gazali’nin de işaret ettiği gibi dini konularda bilgisi olmayan, Allah’ı inkâr eden ancak matematik, tıp, felsefe... gibi pozitif ilimlerinin birinden veya birkaçından rüştünü ispat etmiş birisine karşı hayranlık duyan kişi, onların dine karşı olan tutumlarından dolayı inançsız olabilir Pozitif ilimlerin bir veya bir kaçına sahip olmak bütün ilimlere sahip olmak olarak görebilir. Gazali, felsefecilerin Allah’ı inkâr ettiklerini, maneviyata kıymet vermediklerini şundan bundan işitenin sırf onları taklit etmek sebebiyle kâfir olabileceğini ifade eder. Onlar “kendi kendilerine “Din hak olsaydı riyaziyeyi bu kadar incelmış olan bu büyük adamlarca

286 İsrâ, 17/32.

287 Maide, 5/2.

malum olurdu, gizli kalmazdı” der, onların küfrünü, inkârını işitince dini inkâr etmenin doğru olduğuna kanaat getirir”²⁸⁸ der. Gazali’nin kendi dönemine dair işaret ettiği tehlike bu gün birçok medya organı tarafından yapılmaktadır. Şöhret sahibi kimselerin hayatları ve düşünceleri sayfalara, ekranlara taşınıp cazip gösterilmekte ve her konudaki fikirleri mutlak doğru ve güzelmiş gibi sunulmakta, taklit edilmeleri sağlanılmaktadır. Bilhassa günlük tüketime dayalı basın-yayın organları, bilgi vermektense ziyade haberdar eden, tahkîkî bir düşünce ve bilinçli bir tutum içinde olmayı tavsiye etmekten ziyade; taklidi, sloganları, ideolojiyi, modayı, popüler kültürü özendiren gazeteler Gazali’nin kendi döneminde işaret ettiği yanlış metot ve tutumları maalesef günümüze uyarlanmış bir şekilde devam ettirmektedirler.

4.2. Basın Meslek İlkelerinin İslam Düşüncesi Açısından Değerlendirilmesi

Bu bölümde basın yayın organları kamu oyununa karşı görevlerini yerine getirirken uyması gerekli olduğu ilkelerin (6 Şubat 1988 Basın Konseyi tarafından oluşturulan ve meslek çalışanlarının uymaları gereken “Basın İlkeleri) İslam düşüncesi açısından tahlilini yapacağız.

4.2.1. İnsanları Hor Görmeme Ve Ötekileştirmeme

Basın yayın ilkelerinin birinci maddesi “Yayınlarda hiç kimse; ırkı, cinsiyeti, sosyal düzeni ve dini inançları nedeniyle kınanamaz, aşağılanamaz” Dördüncü maddesi ise “Kişileri ve kuruluşları, eleştiri sınırlarının ötesinde küçük düşüren, aşağılayan veya iftira niteliği taşıyan ifadelerle yer verilemez” ilkeleridir.

Bu iki madde herkesin kişinin doğuştan sahip olduğu en temel haklarını güvence altına almış bulunmaktadır. Kişinin zikri, fikri, düşüncesi, sosyal statüsü, rengi, dili, ırkı ne olursa olsun kendisine saygı duyulması gerektiğini ve kimsenin hor ve hakir görünmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca bu maddeler kişinin maddeden ibaret olmadığını, manevi yönünün de olduğunu bundan dolayı kişinin onur ve haysiyeti, şerefının kutsal olduğunu, hiç bir zaman bu değerlere hakaret ederek, alaya alarak kişinin rencide edilemeyeceğini de kapsamaktadır. Böyle bir söz ve teminat verilmekle birlikte maalesef en çok çiğnenen ilkelerden biri bu ilke olmuştur, olmaktadır.

288 Gazali, *a.g.e.*, s.30.

İslam Düşüncesinde bütün insanlar, Allah katında eşittir. Çünkü Allah insanoğlunu bizzat kendi ruhundan üfleyerek yaratmıştır. Ayet-i Kerime’de “Sonra onu şekillendirip ona ruhundan üfledi”²⁸⁹ “Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman onun için saygı ile eğilin”²⁹⁰ buyurulmaktadır. Bu durum tüm insanların Allah tarafından yaratıldığı ve Allah’ın yaratmış olduğu bir sanat itibarıyla her yaratılmışın aynı değere sahip olduğunun göstergesidir. Bundan dolayı herhangi bir ırk, dil, renk, din, sosyo-ekonomik durum farklılığı insanı hor ve hakir görmek için geçerli bir mazeret değildir. Allah katında insanın değeri ise insanın O’na olan yakınlığı ve samimiyetine göre değişkenlik arz eder. İslam düşüncesine göre insana saygı, insanların hakkını gözetmek ilk insan Hz Adem ile başlar. Hz. Adem’e yaratıcı bütün isimleri öğretmiştir. Hz Adem’e öğretilen isimler arasında hiç şüphesiz hukuk, cana, mala saygı gibi konular, yani insan hakları vardır. Bunu Adem’in oğlu olan Kabil’in Habil’i öldüreceği zaman aralarında geçen şu konuşmalarından anlıyoruz. Çünkü Habil, “Ben seni öldürmek için elimi uzatmam, ben âlemlerin rabbi olan Allah’tan korkarım” der. Bu cümle insanların canlarının dokunulmaz olup, saygı duyulmasını gerektiğinin²⁹¹ bir ifadesidir.

İnsanların dinlerinin dillerinin, ırklarının farklı farklı olması Allah’ın varlığının ve kudretinin delillerindedir. İnsanı tek bir fitrat, tek bir cinsiyet, tek bir dil ve din üzerinde yaratması O’na zor gelmez aksine bu daha kolay olur. Kişilerin farklı farklı yaratılması bir imtihan unsuru olmasının yanısıra dünya dengesini sağlamak ve hayatı yaşanır hale gelmesini sağlamaktadır. Bütün insanların maddi ve sosyal statüsünün eşit olduğu, farklılıkların olmadığı, kimsenin kimseye muhtaç olmadığı bir dünyada bir arada yaşamak mümkün olamayacaktır. Ayet-i Kerime’de “Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katından en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır”²⁹² buyurarak farklılıkların bir çatışma unsuru değil; tanışma, kaynaşma, birbirini sevmeye, bir arada yaşama unsuru olması gerektiğini göstermektedir.

Hz. Peygamber (sav)’in gerek Mekke’de gerekse Medine’de üzerinde en çok durduğu konulardan biri ashabı arasındaki kardeşlik bağını güçlendirme, sevgi ve

289 Secde, 32/9

290 Sâd, 38/72.

291 Eskicioğlu, Osman, *İslam Hukuku Açısında Hukuk ve İnsan hakları*, İzmir 1996, s. 134.

292 Hucurat, 49/13.

saygıya dayalı bir toplum oluşturmasını sağlamak olmuştur. Medine'ye hicret ettikten sonra Mekkeli Müslümanlar ile Medinelî Müslümanları birbirine kardeş ederek, kardeşlik bağına tesis etmiştir. Ayrıca Medine'deki bütün insanlara, müslüman olsun olmasın, herkese aynı toplumun bir parçası ve aynı siyasi otoriterin vatandaşı oldukları bilincini vermiştir.²⁹³ Günümüzde de her bir bireyin, bağılı olduğu milletin bir ferdi, bir vatandaşı olduğu bilincine sahip olması ve bireyde aidiyet duygusunun gelişmesinde basının rolü büyüktür. Allah Resulü (sav) sahabelerden bazıları ile otururken orada geçen bir cenazeden dolayı ayağa kalktığında kendisine “Ey Allahın Resulü bu Yahudi cenazesiydi” denildiğinde Allah Resulü “O da bir insan değil mi?”²⁹⁴ diye buyurarak insanlar arasında din, dil ayrımının yapılmaması gerektiğini öğretmiş ve böylece, değil yaşayan insana, bir ceset dahi olsa saygı gösterilmesi ve yaratılan her şeyin yaratının bir eseri olması cihetiyle saygıyı hak ettiğini göstermiştir. Savaşta dahi Allah Resulü karşı cephede ölenlerin cenazelerini yerde bırakmayıp güzel bir şekilde gömmüştür. Böylece Allah Resulü kimsenin dinine, diline, ırkına, düşüncesine bakılmaksızın kendilerine saygı gösterilmesi, değer verilmesi gerektiğini göstermiştir.

Bedir savaşı dönüşünde Hz. Peygamber ve arkadaşlarının zaferini kutlamak için gelen müslümanlara Seleme b. Selâme'nin “Bizi ne için kutluyorsunuz? Allah'a and olsun ki biz, bağlanmış develer gibi saçları dökülmüş ihtiyarlarla karşılaştık ve onları boğazladık” şeklindeki uygunsuz sözleri karşısında Hz. Peygamber tebessüm eder, “Kardeşim! Onlar eşraf ve reislerdir.”²⁹⁵ diyerek müslümanların başarısını küçümsenmemesinin gerektiğine²⁹⁶ belirtmiş olmakla birlikte velev ki düşman da olsa kişiye gerekli saygıyı, kişinin konumuna göre değeri vermek gerektiğine işaret etmiştir. Yunus Emre İslâm'ın bu buyruğunu “Yaratılanı severiz, yaratandan ötürü” diye ifade etmiştir.

Müminleri ve bütün insanları kardeş bilmek ve başkalarının hayatlarını, haklarını kendi hayat hakkı gibi muhterem olduğunu bilmek müslüman ahlâkındandır. İslam ahlâkı, kimse ile alay etmemeyi, kimseye lakap takmamayı, kimsenin gıybetini etmemeyi, başkalarına iftira etmekten sakınmayı, yalan söylemekten uzak durmayı, her türlü kaba ve çirkin davranışlardan uzak durmayı gerektirir.

293 Macit, Yusuf, *İletişimde Model Olarak Hz. Muhammed*, İzmir 2006, s. 74.

294 Yigit, Yaşar, *Peygamberimiz ve Hoşgörü*, Ankara 2010, s.133.

295 Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesaj*, Ankara 2007, s.268.

296 Sarıçam, a.g.e., s.268.

İslam dininde zorlama yoktur ve herkesin dini inanç ve değerleri kendisi için kutsaldır. Kur'an-ı Kerim bu hakikati "sizin dininiz size, benim dinim de banadır"²⁹⁷ buyurarak herkesin inancına saygı duyulması gerektiğini bizlere tavsiye etmektedir.

Gazeteci habere yaklaşırken insan merkezli yaklaşmalı, empati yapmalıdır. Gazeteciyi "olay"ın faili değil, bizatihi olayın kendisi ilgilendirmelidir. Gazeteci olayı haber ederken olaya karışmış veya olayın müsebbibinin kimliği, dini, inancı, ideolojisiyle ilgilenmemelidir. Bir yerde vuku bulmuş bir haksızlığı, problemi, güzelliği aktaracaksa, olayın failinin şahsiyetini, ırkına, diline, dinine, sahip olduğu siyasi kimliğine bakmadan olayı olduğu gibi aktarması esastır. Maalesef "Yahudi asıllı iş adamı", "Hıristiyan asıllı" "Alevi" "Kürt kökenli" "Başörtülü" "Kara çarşafli" ... gibi insanların inancına, ırkına, diline, etnik kimliğine vurgu yapan haberler basında çokça yer almaktadır. Bu tür haber dili negatif bir yaklaşım olmakta ve dolayısıyla insanlar arasında kamplaşmanın, nefretin, ötekileşmenin doğmasına sebebiyet vermektedir. İslam düşüncesinde kişilerin bizatihi kendileri kötü değildir; işlediği ameller kötüdür. Bundan dolayı şayet bir kötülük veya hatayı ifşa etmek, düşmanlık edilmesi gerekirse, bizatihi kişinin kendisine değil; kötülüğe, kötü vasa, davranışa, düşmanlık yapılmalıdır. İnsanları daha önceleri işlemiş oldukları günahlarından, suçlardan dolayı potansiyel suçlu kabul etmek etik bir davranış olmadığı gibi insani ve hukuki bir tutum da değildir. İslam hukukunda "insanda asl olan dokunulmazlık; eşyada asıl olan ise mubahlıktır"²⁹⁸ prensibi vardır. Mecelle'de "Beraet-i zimmet asıldır" denilmektedir. Yani insanlar aslında suçsuz ve borçsuz kabul edilirler. Onun için İslam'da su-i zan ve kötü şüphe, günah ve kötü bir ahlâk sayılır.²⁹⁹

Basın ahlâk ilkelerinde her ne kadar "ötekileştirme", "aşağılama", "hor görme" yasaklansa da yine de sıklıkla ihlal edilmektedir. Kişiler ve toplumlar inançlarından, ideolojilerinden, düşüncelerinden, dillerinden, ırklarından, manevi değerlerinden dolayı kınanmaktalar. Basının "İrtica" "Ateist" "Mürteci" "Müslüman terörist" "İslami terör" "Başörtülü" "kara çarşafli" "Gericî" "Dinsiz" "Yobaz" "Batıl" "Sapık" "Yahudi" "Ermeni" vb. günün moda, popüler olan kelimeleriyle yakıştırmalarıyla, unvanlarıyla kişileri yaftaladığı, aşağıladığı, hakir gördüğü bilinen bir gerçektir. Oysa Cenab-ı Allah kitabında insanlara hitap ederken insanların işlemiş oldukları günah ve hatalardan dolayı meselâ "Ey hırsızlar", "Ey nankörler" "Ey dinsizler"... vb. aşağılayıcı bir hitap

297 Kafirun, 109/6.

298 Eskicioğlu, *a.g.e.*, s. 120.

299 Eskicioğlu, *a.g.e.*, s. 119.

kullanmayıp bir çok yerde genelde “Ey İnsanlar!”³⁰⁰, “Ey inkâr edenler!”³⁰¹ özel hitaplarda ise “Ey İman edenler”³⁰² “Ey İsrail oğulları”³⁰³ “Ey Ehl-i Kitap”³⁰⁴ “Ey Muhammed”³⁰⁵ “Ey Musa”³⁰⁶ diye hitap etmektedir.

İnsanoğlu toplum içinde yaşadığından dolayı başkasına karşı sorumlulukları vardır. Bu sorumluluklara riayet edilmediği zaman toplumsal problemler ortaya çıkar. Her devirde ve her toplumda kişinin hak ve hukukuna yapılan tecavüzlerin başında bireyin veya bir grubun, bir başka birey ve grup hakkında su-i zanda bulunması ve gıybet etme, alaya alması gelir. Kur’an-ı Kerim’de bu hususa şöyle değinir. “Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidir. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın”³⁰⁷ diyerek lakap takılmaması, alay ve gıybet edilmemesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Kişinin bir diğerinin yanında yaptığı gıybetin etki alanı ile basın yoluyla yapılan gıybet, iftiranın etki alanı, kapsamı elbette aynı değildir. İnsanın elindeki gücün bir başkasına verdiği zarar veya fayda ölçüsü ne kadar genişse günah ve sevap boyutu da doğru orantılı bir şekilde büyür. Günümüzde basın yayın araçlarıyla her bir günahın virüs gibi yayılıp binlerce milyonlarca insanı etkilediği bir gerçektir. Durum böyle olunca basın-yayın organlarını elinde bulunanların ve basın yayın yoluyla düşüncelerini ifade edenlerin, çalışanların daha dikkatli olmaları gerekmektedir.

Bir kişi, kurum, topluluk hakkındaki bir haberin araştırılmadan, tahkik edilmeden, konu ile ilgili mercilerin, taraftarların görüş ve kanaati alınmadan haberin tek taraflı yayınlanması ahlâki değildir. Basının bir olay hakkında olayla ilgisi olan tüm birey ve kurumların görüşünü alması ve kendi şahsi düşünce ve tezi var ise onu da kendi yorumu olduğunu açık seçik bir şekilde belirterek yayınlaması gerekmektedir. Kişilerin arkasında hoşça gitmeyecek sözleri söylemek, yazmak gıybet olur. Dini bir kavram olarak gıybet, bir kimseden, gıyabından hoşlanmadığı sözlerle bahsetmektir. Kur’an-ı Kerim’de gıybet ölü kardeşinin etini yemek olarak³⁰⁸ tasvir edilmekte ve insanlardan

300 Bakara, 2/168; Nisâ, 4/170; Hac, 22/1.

301 Tahrîm, 66/7.

302 Bakara, 2/104, 183

303 Bakara, 2/40, 47, 122.

304 Mâide, 5/68.

305 Nahl, 16/89, 102, Enbiyâ 21/107.

306 Ar’âf, 7/144.

307 Hucurat, 49/11.

308 Hucurat, 49/12.

bundan sakınılması istenilmektedir. Gıybet, sözle olabileceği gibi yazı, ima, işaretle ve taklit gibi davranışlarla da olabilir. Bu tür söz ve davranışlar gerçeği ifade ediyorsa gıybet, etmiyorsa iftira sayılır.³⁰⁹ Yüce Allah “Mümin erkeklerle mümin kadınlar yapmadıkları bir şeyden dolayı eziyet verenler, şüphesiz bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.”³¹⁰ buyurmaktadır.

“Gazetecinin temel görev ve ilkelerinden biri “intihal, iftira, hakaret, lekeleme, saptırma, manipülasyon, söylenti, dedikodu ve mesnetsiz suçlamalardan kesinlikle uzak durmasıdır.”³¹¹ Basın-yayın ahlâk ilkelerinden önemli maddelerinden biri “Suçlu olduğu yargı kararıyla belirtilmedikçe hiç kimse “suçlu” ilan edilemez.” diğeri ise “Yasaların suç saydığı eylemler, gerçek olduğuna inandırıcı makul nedenler bulunmadıkça kimseye atfedilemez” ilkesidir. Bundan dolayı da kişilere atfedilen suçlardan dolayı kimse peşinen suçlu ilan edilmemeli, hedef gösterilmemelidir. İşlemiş olduğu suçun cezasını çekmiş bir kişi ise geçmişte yapmış olduğu suçundan dolayı yaftalanmamalı, etiketlenmemelidir.

4.2.2. Ahlâkî Sorumluluk

Basın-yayın Ahlâk ilkelerinin ikinci ilkesi “Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı, genel ahlâk anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı ya da incitici yayın yapılamaz.” On ikinci ilkesi “Gazeteci görevini, taşıdığı sıfatın saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumlarla yapmaktan sakınır.” On üçüncü ilkesi ise “Şiddet ve zorbalığı özendirici yayın yapmaktan kaçınılır.” Her üç ilke de basının ahlâki sorumluluğuna dikkatlerimizi çekmektedir.

Peki, basının görevi ve misyonu nedir? Okuru eğitmek, bilgilendirmek, yönlendirmek mi? Kamuoyu oluşturmak mı, muhalefet etmek mi? Yönetimi halk adına denetlemek mi yoksa yönetimin ideoloji ve buyruklarını halka dayatmak mı? Basın, sorumluluğunu nereden alır? Basının kendine biçtiği paye, kendine edindiği görev ve misyona göre basının ahlâkî sorumluluğu da değişir. Basının misyon ve görevi belirtilmeden sorumluluğunun tespit edilmesi mümkün olmayacaktır.

Bize göre basının meşrutiyeti, her zaman halkı temsil etmesiyle doğru orantılıdır. Basının görevi, halkın, toplumun sesi, vicdanı aynası olmaktır. Basın,

309 Canbulat, *a.g.e.*, “gıybet”, s. 202.

310 Ahzab, 33/58.

311 <http://www.medyaline.com/medya/etikilkeler.htm>

huzurlu ve mutlu bir toplum olmak için yöneten ile yönetilenler arasında bir elçi olmalıdır. Elçi “A”dan aldığı bir haberi “B”ye olduğu gibi aktarmakla görevlidir. Basının bu elçilik görevinin yanı sıra devleti halk adına denetlemesi de onun aslı görevleri arasındadır.

Basın hitap ettiği topluma karşı sorumludur. Bundan dolayı basın toplumun değerlerine karşı saygılı olmak zorundadır. Basının halkın değerlerine karşı saygılı olması toplumda uzlaşmayı, barışı, saygıyı, güveni ve birlikte yaşama kültürünün oluşmasına da katkı sağlar. İnsanın değerlere bağlılığı, ya onlara doğrudan doğruya inanması ile veya onların getirdiği müeyyidelerden korkması ile olur. Değerler asıl gücünü inanmada gösterir. En sağlam değerler, hem inanç, hem korku bakımından dini değerlerdir. Çünkü bu değerler arkasında, ahiret fikri, ebedi hayat bulunur.³¹²

Hak ve sorumluluklar birbirinden ayrılamaz. Bir hakka sahip olmak için öncelikle sorumlulukların yerine getirilmesi lazımdır. Günümüz dünyasında genellikle haklar sıklıkla dillendirilirken, ödev ve sorumluluklar pek zikredilmemektedir. İnsanlara görev ve sorumluluklarına riayet edildiği ölçüde haklara sahip olunacağı bilinci verilmeden, sorumlulukları ve görevleri göz ardı edilerek, toplumda dengenin ve huzurun sağlanması mümkün değildir

Aynı durum basın için de geçerlidir. Basın ahlâkı bir nevi basın sektöründen çalışanların görev ve sorumluluklarından ibarettir. Meselâ basının özgürlüğü ile basının halka topluma karşı sorumluluğu birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Basının, özgürlüğünü istemesi topluma, okuruna karşı sorumluluğunun farkında olmasından geçmektedir.

Türkiye Gazeteciler Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi basınının sorumluluklarını şu şekilde hatırlatır. “Her gazeteci ve basın-yayın organı, gazetecinin haklarını savunmalı ve meslek ilkelerine uymalı ve uyulması gözetilmelidir. Basın-yayın organları yöneticileri; genel yayın yönetmeni yahut müdürü, yazı işleri müdürleri yahut sorumlu müdürler, sıfatları ne olursa olsun, kuruluşlarında görevli gazetecilerin meslek ilkelerine uygun hareket etmelerinden sorumludurlar. Gazetecilerin hakları, halkın haber alma hakkının ve ifade özgürlüğünün, meslek ilkeleri ise dürüst ve doğru iletişimin temelidir. Meslek ilkeleri gazetecinin ve basın yayın organlarının özenetimini öngörür ve değerlendirme mercii öncelikle vicdanlardır.”³¹³

312 Öner, *a.g.e.*, s. 400.

313 <http://www.medyaline.com/medya/etikilkeler.htm>

Aristoteles'e göre ise irade özgürlüğü ahlâki davranışın temelidir. Erdemin mahiyetini de insanın iradesiyle yaptığı seçme belirler. Ahlâksal davranışta bulunan kişinin irade özgürlüğü, davranışın temelini oluşturan ve etik açıdan değer kazanmasını sağlayan en önemli öğedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde bir gazetecinin görevini yapmasını engelleyecek veya en azından görevinin gereklerini yerine getirmesini zorlaştıracak olan dış etkenlerden olabildiğince uzak olması gerekmektedir. Onu etkileyecek olan dış etkenler arasında, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel nedenler yer alabileceği gibi, yapacağı haberin belirli güç odaklarını olumsuz olarak etkilemesi sonucunda ortaya çıkacak, rahatsızlıklar da olabilir.³¹⁴ Basın, gerçeklerin ortaya çıkması için hareket etmelidir. Bunun için de basın, özgür bir şekilde bırakılmalıdır. J. C. Merrill ahlâklık gazetecilikle anlatmaya çalıştığının, sorumlu gazetecilik olduğunu belirterek "sorumluluk içinde hareket etmek etik ölçülere uymaktır"³¹⁵ der.

Gerek hukuk, gerek ahlâk, insan fiil ve davranışlarını düzenleyici kuralları koyar. Ahlâk kural ve ilkeleri, belirli bir şeyin yapılması veya yapılmaması hakkında insan vicdanının emrettiği görevlerdir. Ahlâk hükmü de, insan içi bir görüşe dayanır. Etik kurallarının yasalar gibi zorlayıcı bir yaptırım bulunmamaktadır. Ancak, toplumsal yaşamda genel gören etik ilkelerin hukuk yasalarına temel oluşturdukları görülmektedir. Etik; yönetmenlikler, yasa değildirler; yalnızca, yaptırım gücünden yoksun bir rehberlik hizmetidir. Bu nedenle etik, emretmekten ziyade öneridir.³¹⁶

Halk ile devlet, yöneten ile yönetilen arasında iletişimi sağlayanların misyon ve görevi, sorumlulukları üzerine her devirde çok şeyler söylenmiştir. Platon kendi döneminin iletişimcilerine yönelik olarak şunları söylemiştir:

"Devlet ve onun yurttaşlarına karşı yaklaşımımız, yurttaşlar için elimizden gelenin en iyisini yapabilmek düşüncesinden yoksun olabilir mi? Benim çok önceden farkına vardığım gibi, böyle bir ilkedan yoksun olanlar, diğer insanlara göre zenginliğe ve onların üzerinde otorite kurma erkini ele geçirseler bile, iyi niyet taşımadıkları için ne iyi eylemde bulunabilirler ne de devlete karşı en ufak bir yararlık gösterebilirler."³¹⁷ Platon böyle diyerek basının, iletişim organlarının vatandaşa tercüman olması gerektiğini ve devlete karşı, güçlü otoriteye karşı vatandaşın yanında yer alması gerektiğini ifade etmiştir.

314 Özgen, *a.g.e.*, s. 68.

315 Özgen, *a.g.e.*, s. 58.

316 Özgen, *a.g.e.*, s. 54.

317 Özgen, *a.g.e.*, s. 28.

Basının halkın inanç ve değerlerine karşı takınması gerekli olan tutumu ve basın bu konudaki özgürlük sınırını Dumanlı, yazısında şöyle ifade etmektedir. “Basının herkesin dindar olmasına bir araç ve bir dini inancın savunucusu, sözcüsü olması elbette beklenemez. Çünkü basın mensuplarında her düşünce ve inançtaki insanların olması elbette normaldir. Ancak “dinsiz” olmakla “din düşmanı” olmak “dindar olmakla” “din polisi” olmak arasında dağlar kadar fark bulunmaktadır. İlki, ferdin tercihidir; diğeri karşı tarafı rahatsız etmeye sebep olan saldırgan bir tutumdur. Gazeteciliğe zarar veren tercih bu ikinci tercihtir.”³¹⁸ Basın ahlâkı basın özgürlüğünü koruyabilmek ve sürdürebilmek için var olması gerekli bir ahlâk anlayışıdır. Hiç kuşkusuz, özgürlüğe ihtiyaç duymayanların ahlâka da ihtiyaçları yoktur. Kısacası, basın için özgürlük ilk ve kaçınılmaz koşuldur. Özgürlük gerekli olduğu için de belli bir basın ahlâkı anlayışı korunmalı ve bu konuda bir ortak anlayış bulunmalıdır.³¹⁹ Ancak otoriter rejimlerin felsefî kaynaklarını oluşturan en önemli temsilcilerinden biri olan Niccollo Mechiavelli (ö. 1527) “amaca ulaşmak için her araç meşrudur” diyerek bir sistemin, otoriterin, devletin kendi isteklerini halka dayatma doğrultusunda her şeyin yapabileceğini söyler. Böyle bir felsefe ile hareket eden basının kendisi için sınırsız özgürlük talep etmesi kaçınılmazdır. Sınırsız bir özgürlüğe sahip ve bir otoritenin propagandacısı, bekçisi olan basının kendi ahlâkî sorumluluğunun farkında olması düşünülemez. Böyle bir basının olduğu yerde ise okur, toplum hak ve hukukunun, değerlerinin, mukaddesatının, menfaatlerinin korunması mümkün olmayacaktır. Tarihte ve günümüzde daha çok ekonomik gücü elinde tutan erklerin bekçisi, gönüllü savunuculuğunu yapan basın, halkın değer ve yargılarını değil; bekçiliğini yaptığı kişi, kurum, zümre, siyasi otoritenin menfaatlerini korumanın bir aracı olmaktan öteye gitmemişlerdir. Böyle bir durumda okurun değer ve menfaatlerini gözeten, okurun ve toplumun hakkına saygılı, kendi sorumluluğunun farkında olan bir basından da, basının saygınlığından da söz edilemez. Basının kendi saygınlığı kazanmasının en önemli yolunu ise Nezih Demirkent şöyle ifade eder. “Medya iyi gazete çıkarmak yerine çok satmayı tercih ettiği günden bu yana bir dizi yanlışlık yapmaktadır. Bizim görevimiz toplumu bilgilendirmek gibi basit ama sorumluluk isteyen önemli bir iştir. Bunu fark edemediğimiz sürece yanlışlık yapacak ve birbirimizi suçlayacağız, bu olaylar yaşanırken de medya teröründen söz edilecek ve toplumun dördüncü güç olarak

318 Dumanlı, Ekrem, “*Medya Din Düşmanı mı?*” Zaman Gazetesi, 28.04.2008.

319 Demir, *a.g.e.*, s.14.

tanımladığı iletişim, saygınlığını tüketecektir.³²⁰ Her meslek grubu gibi basın-yayın sektöründe çalışan gazetecilerin mesleklerinin itibarını koruması her davranışında dost doğru olmalarına bağlıdır. “Ya Resûlallah! İslam hakkında bana öyle bir söz söyle ki, onu senden sonra hiç kimseye sormayayım” diyen kişiye Allah Resûlü “Allah’a inandım de, sonra dosdoğru ol”³²¹ demiştir.

Bozdağ, basın tarihine bakıldığında bütün basının her zaman sorumsuz bir tavır takınmadığını, söyleyecek fikri olan, idealist kimselerin elinde olan basının topluma güzel hizmetler verdiğini, ancak çıkarıcıların eline düşen basının, onu rüşvet ve şantaj kurumu haline dönüştürdüklerini³²² söyler. Aristo’dan beri mantıkçıların insanı, “akıllı bir hayvandır” diye onu diğer hayvanlardan ayırmaları kanaâtimizce büsbütün yanlış olmazsa de eksik bir hükümdür. İnsan, diğer hayvanlardan yalnız akıl ile değil; bir değere bağlanması, değer koyması ile de ayrılır. Belli insanî ve ahlâki değerlere sahip bireyler her zaman ellerindeki imkân ve gücü toplumun faydasına sunmuşlardır. Millî, dinî, ahlâki değerlerden yoksun, insanı sadece maddeden ibaret gören, kendinden başka kimseyi düşünmeyen bencil ruhlu insanların elinde imkân ve güç her zaman topluma zarar vermiştir.

Hızla gelişen ve yayılan iletişim teknolojisi ile birlikte basın-yayının, geniş kitlelere ulaşabilme olasılığı artmıştır. Bu bakımdan medya millî ve manevî değerlerin gerek benimsenip yayılmasında ve gerek bu değerlerin tahrip edilmesinde önemli rol oynamaktadır. Sorumluluk duygusu güçlü, millî, dinî, ahlâki değerlere saygılı, kültür seviyesi yüksek, farklılıkları zenginlik gören kişilerin elinde bulunan basın bir toplumun ruh, kültür ve eğitimine büyük katkılar sağlayacağı gibi toplumun güven, huzur ve kardeşliğine, birlikte yaşama sanatının sergilenmesine, millet bilincinin canlı tutulmasına yardımcı olur. Ahlâki değerlerden yoksun sınırsız basın-yayın hürriyeti anlayışı içinde olan bir kimsenin elindeki basın birçok kötülüğün faili, sebebi olur. Her basın-yayın organının mutlaka hitap ettiği bir kitlesi vardır ve bu kitlenin zihni ve ameli tutumunun oluşmasında o basının etkisi vardır. Bundan dolayı basını elinde bulunduran, bu sektörde çalışan her birey sorumluluğunun bilincinden olmalıdır.

320 Özgen, *a.g.e.*, s. 66.

321 Sarıçam, *a.g.e.*, s.264.

322 Bozdağ, *a.g.e.*, s. 26.

4.2.3. Bencillikten Sakınmak ve Emeğe Saygılı Olmak

Basın yayın ilkelerinin üçüncü maddesi “Kamusal bir görev olan gazetecilik, ahlâka aykırı özel amaç ve çıkarlara alet edilemez.” Bir diğer madde ise “Bir basın organının dağıtım süreci tamamlanmadan o basın organının özel çabalarla gerçekleştirdiği ürün, bir başka basın organı tarafından kendi ürünüymüş gibi kamuoyuna sunulamaz. Ajanslardan alınan özel ürünlerin kaynağının belirtilmesine özen gösterilir.”

Burada ilk zikrettiğimiz maddede basının “kamusal bir görevi” yerine getirdiğine işaret edilmekte ve bu çerçevede de sorumluluklar yüklenmektedir. Gerçekten basın-yayın faaliyetleri kamusal bir hizmet mi, yoksa ticari bir sektör müdür? Daha çok tiraj, daha çok reklâm, dolayısıyla daha çok kazanç düşüncesiyle bu sektöre girenler neden kendilerini kamu hizmetini yapmakla mükellef olarak görsünler. Basının kamuya karşı sorumluluğu, diğer meslek gruplarının topluma karşı sorumluluğundan ne farkı var? Basını ayrıcalıklı kılan nedir? Meselâ hafta sonu, yaz-kış demeden halkın en zaruri ihtiyacını karşılayan fırınının, mahalle bakkalının, manavının... verdiği hizmet kamusal bir görev olmuyor da neden herkesi hayati ölçüde bağlamayan, ilgilendirmeyen basın-yayın organlarının faaliyetleri kamusal bir görev olarak görülüyor? Yoksa basın devletin, belli güç merkezlerin, otoriter sistemin kendi ideoloji ve düşüncelerini, çıkarlarını, buyruklarını elinin altındaki kişilere duyurma ve bu yolla kendi varlığını devam ettirme olarak görüldüğünden dolayı mı gazetecilik bir kamusal görev olarak kabul ediliyor? Yoksa insanoğlunun hayatında iletişimin önemine binaen kamusal bir görev midir? Demokrasinin olmazsa olmaz ögesi kabul edildiğinden, devletin, otoritenin, egemen gücün hak adına denetleme aracı olmasından dolayı mı kamusal bir görev olarak algılanmaktadır? Kanaatimce iletişim imkânlarının ve iletişim teknolojisinin hızla yayılması ve iletişim ağlarının gelişmesi ile birlikte bilgiye ulaşmanın birçok alternatifin olduğu ve bilgiye ulaşmanın çok kolay olduğu bu zamanda basın yayın organları kamu hizmeti olmaktan çıkmıştır. Çünkü diğer sektörler gibi basın yayın organları da ticari mülahazalarla bilgi üretiyor, işliyor, yorumluyor ve bir an önce tüketici konumunda olan müşterilerine ürettiği malı/bilgiyi satmak için zamanla yarışmaktadır. Basın bütün bunları halka, kamuoyuna karşılıksız bir hizmet olarak sunmayıp bir ücret karşılığında yapmaktadır. Dolayısıyla basın günümüzde bir kamu hizmeti olmaktan çıkmıştır. Daha önceleri basının kamu hizmeti olarak görülmesinin nedeni basının devlet eliyle çıkmasından kaynaklanmış olabilir. Bizdeki ilk basın

organları devlet eliyle ortaya çıkmıştır. Gazetenin devlet eliyle çıkmasındaki temel gaye ise, vatandaşın devletten ne beklediği; vatandaşın, halkın beklentilerini, taleplerini yöneticilere iletme aracı olmasından ziyade; devletin buyruklarını, icraatlarını, sesini, gücünü vatandaşa iletme ve duyurmak gayesiyle ortaya çıkmıştır. Sonralarda özel sektör ve şahsi gayretler sonucu çıkartılmaya başlayan basın gayesi ise bir kamu hizmeti olarak halkı bilgilendirmekten ziyade kimileri için kendini, ideolojisini, düşüncesini halka aktarmak; kimileri için taraftar toplamak, kimileri için reklâmını yapmak, kimileri için çıkarlarını korumada beçilik yaptırmak, kimileri için “bir gün lazım olur” felsefesiyle zarara rağmen beklettirilen, ancak hepsinde topluma karşı kamu hizmetinden ziyade kendi emelleri için çıkartılan bir yayın organı olmaktan öteye gitmiyor. Sadık Yalsızuçanlar, medyanın, bilhassa televizyonun, çoğulcu, eşitlikçi demokrasinin vazgeçilmez bir aracı olduğu söylendiği ancak bu, ülkemizdeki yaygın iletişim organları söz konusu olduğundan masaldan ibaret olduğunu, ülkemizdeki medyanın, siyasi ve ekonomik çıkarlara hizmet eden bir ‘silah’tan başka bir şey³²³ olmadığını söyler. Peki, bunun böyle olması problem midir? Kanaatimizce fert ve toplum hak ve hukukuna riayet edildiği müddetçe tehlike ve problem değildir? Bilakis işin fitratına uygun olan da budur. Çünkü her bir iş maddi ve manevi kâr, kazanç sağlamak için yapılmaktadır. Kişiye, kuruma zarar veren iş -velev ki başkasına fayda verse de- ne kadar uzun süre devam edebilir ki? Hem sahibine huzur vermeyen bir iş, eylem, hizmet başkasına ne ölçü de huzur verebilir? Burada problem olan, kişinin bencil davranması, tamamen kendi menfaatlerini koruma ve kollamaya çalışmasıdır. Halkın kendisine verdiği desteği kötüye kullanmasıdır. Halkın lehine olacak bilgiyi, bulguyu halkın lehine değil de kamuyu zarara uğratma pahasına da olsa kendi şahsi çıkarına kullanması, bilgiyi bir şantaj olarak kullanmasıdır. Ancak kendi sorumluluğun farkında olmayan, halka, okura karşı ukala bir tavır içinde olan basının cezalandırılması da ancak özdenetimi sağlayan sivil toplum örgütlerinin, cemiyetlerin, derneklerin ve halkın eliyle olabilir.

Gazetecinin temel görev ve ilkelerinin 11. Maddesi “Gazeteci, bir bilginin, haberin yayınlanması yahut yayınlanmaması karşılığı hiçbir maddi ve manevi avantaj peşinden olamaz. Gazeteci, devlet başkanından milletvekiline, iş adamından bürokratına

323 Yalsızuçanlar, Sadık, “Medya ve Ahlâk”, Zaman Gazetesi, 27.09.2008.

kadar haber kaynağı olarak da kabul edilen kişi ve kurumlarla iletişimini meslek ilkelerini gözeterek yürütür.”³²⁴

“Basının bir kamu hizmeti” olduğu prensibinde hareket edilecek olunursa –ki bizce bir kamu hizmeti değildir- kamu hizmetini ifa eden birinin bu hizmetten dolayı hediye veyahut bu imkânı şahsına kullanılması doğru değildir. Hz. Peygamber (sav) Esed kabilesinden Abdullah İbn Lutbiyye adında birisini Beni Süleym’in vergilerini toplamak üzere memur tayin etmiştir. Adam kabilenin zekâtlarını toplayıp Medine’ye gelince, “Bu mallar, devletin zekât gelirleri, şu mallar da bana verilen hediyelerdir” demesi üzerine Allah Resülü minbere çıkar, Allah’a hamd ve sena ettikten sonra şöyle buyurur:

“Benim gönderdiğim bu memura ne oluyor ki, “Bu sizindir, bu da bana hediye edilmiştir” diyor. Acaba o, babasının ve anasının evinde otursaydı, ona bu mallar hediye edilir miydi? Hayatım kudreti elinde bulunan Allah’a yemin ederim ki, eğer o kimse zekât mallarında bir şey alırsa, kıyâmet gününde omuzlarında kükreyen bir deve, veya böğüren bir öküz yahut meleyen bir koyun taşır olduğu halde Allah’ın huzuruna gelir. Buhari Şarihi Bedrüddin el-ayni, bu hadisin açıklamasında bu günkü terim ile kamu görevi yapanların, hediye almalarının mekruh”³²⁵ olduğunu söyler. Allah Resülü, hem bir peygamber, hem bir devlet başkanı, hem bir komutan olmasına rağmen bu makamları “peygamberliği” kişisel bir menfaat için kullandığı görülmüş değildir.³²⁶ Basın, kamu hizmeti olarak görülmeyip ticari bir sektör olarak görülse de basının bir haberin yayınlanıp yayınlanmaması hususunda, kamu kurum ve kuruluşların yöneticilerinden, siyasi ve bürokrasi kimliği olan, ticari faaliyetler içinde olan kişi ve kurumlardan hediye alması etik değildir. Çünkü bu durum basının özgürlüğünü kısıtlayan ve tarafsızlığına gölge düşüren en önemli unsurdur. Basın kendi itibar ve saygınlığını, tarafsızlığını ancak kendisi oluşturabilir ve koruyabilir.

İslam düşüncesinde mal ve emek kutsaldır. Bir insanı şahsi gayretiyle, helâl yolda çalışmasıyla elde ettiği malı kendi hür iradesi doğrultusunda tasarruf etme hakkına sahiptir. Yine İslam’ın kutsal saydığı en temel haklardan biri de kişinin mal edinmesidir. Hz. Peygamber (sav) bir hadisinde malını, dinini, canını ve ailesini müdafa ederken öldürülenlerin şehit olacağını ifade etmiştir.³²⁷ Basın–yayın organlarının

324 <http://www.medyaline.com/medya/etikilkeler.htm>

325 Eskicioğlu, *a.g.e.*, s. 198.

326 Sarıçam, *a.g.e.*, s. 270.

327 Macit, *a.g.e.*, s. 173.

sermayesi, malı, edindikleri bilgidir. Edinmiş oldukları bir bilginin satımı ile varlıklarını sürdürmektedirler. Gazeteci bu bilgiyi satışı çıkarırken bir başkasının sahiplenmesi veya alıcı ile satıcının arasına bir başkasının girip pazarlığı bozması ticaret ahlâkına aykırıdır. Ayrıca kaynak gösterilmeden herhangi bir basın yayın organından alıntı yapmak haber hırsızlığı, intihal olur. Yine basın-yayın organlarında ifade edilen yeni, orijinal bir görüşün, bir başkası tarafından sanki kendi görüşüymüş gibi ve ilk dillendiren kendisiymiş gibi göstermesi de fikir hırsızlığına girer ki hepsi basın etiğine aykırıdır.

İslam her türlü maddi ve manevi hakların ihlalini ve her türlü haksızlığı zulüm saymaktadır. Kur'an-ı Kerim bu hususta "Birbirinizin mallarını haksız şekilde yiyip tüketmeyin ve başkalarına ait meşru mallardan hiçbirini bilerek haksızlıkla tüketmek için hukuki hilelere başvurmayınız."³²⁸ diye buyurmaktadır.

4.2.4. Özel Hayata Saygı Duymak

Basın-yayın organların sorumluluğu sadece okur / izleyici ve haber kaynaklarına karşı değildir. Habere konu olan, olayların birinci derecede merkezinde yer alan insanlara karşı da sorumlulukları vardır. Habere konu olan insanların da hak ve hukukuna riayet etmek, onların maddi ve manevi haklarını gözetmek, onlara karşı saygılı olmak da basın yayın organlarının uyması gerekli olduğu ahlâki kurallardandır. Habere konu olan kişileri güvence altına alan basın-yayın ahlâk ilkesi "Kişilerin özel yaşamı, kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında, yayın konusu olamaz." ilkesidir. Gazetecilik, kişiye özel hayatı ihlal etme hakkını tanımamaktadır. Gazetecinin temel görev ve ilkelerinin yedinci maddesi ise "Gazeteci, kamuya mal olmuş bir şahsiyet bile olsa, halkın haber alma, bilgilenme hakkıyla doğrudan bağlantısı olmayan hiçbir amaç için izin verilmedikçe özel yaşamın gizliliği ilkesini ihlal edemez"³²⁹ şeklindedir.

Her ne suretle olursa olsun her hangi bir habere konu olan kişi kamuoyunun lehine olmadığı müddetçe başka kimlik ve etiketlerle zikredilmesi basın yayın etiğine aykırıdır. Herhangi bir habere konu olan kişilerin kamuoyunu bilgilendirme adına, habercilik adına daha çok inançları, yaşantısı, aile mahremiyeti, sırları, yakın akrabaları ile olan ilişkisi, geçmişte işlemiş olduğu ve buna karşılık cezasını çektiği, ödediği bir

328 Bakara, 2/188.

329 <http://www.medyaline.com/medya/etikilkeler.htm>

suçtan dolayı zan altında bırakacak şekilde kişilerin özel hayatının ihlal edilmesi basın yayın organlarınca en çok işlenen ahlâki problemlerdir. Meselâ, 25 Temmuz 2005 tarihli Hürriyet Gazetesi'nde "Öğretmeniyle aşkını CD Yapıp Piyasaya Sürdü" başlıklı haberde yer alan bilgilerin ve fotoğrafların tamamen iki kişinin özel yaşamına ilişkin olduğu gerekçesiyle Yeni Şafak Gazetesi Yazarı Kürşat Bumin gazeteyi Basın Konseyi'ne şikâyet etmiştir. Basın Konseyi yaptığı değerlendirmede, haberin ve fotoğrafların yayınlanmasında kamu yararı olmadığı, haber ve fotoğrafın yayınlanmasının söz konusu kişilerin özel hayatına müdahale anlamı taşıdığı gerekçesiyle Hürriyet'in uyarılmasına oybirliği ile karar vermiştir.³³⁰

"Kişilerin özel yaşamı, kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında, yayın konusu olamaz" maddesi Basın Konseyi Meslek İlklerinin beşinci maddesi olsa da kişilerin özel yaşamıyla ilgili haber bazen de kamu yararı gerekçesiyle savunulmaktadır. TGC Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'nin Gazetecinin Temel Görev ve İlkeleri bölümünün yedinci maddesi "Gazeteci, kamuya mal olmuş bir şahsiyet bile olsa, halkın haber alma, bilgilenme hakkıyla doğrudan bağlantılı olmayan hiçbir amaç için, izin verilmedikçe, özel yaşamın gizliliği ilkesini ihlal edemez" ifadesi yer almaktadır. Asıl olan kamu yararı olduğu belirtildikten sonra, özel hayatın gizliliğinin geçersiz sayılabileceği başlıca durumlar şöyle sıralanmaktadır:

- a) Büyük bir suç yahut yolsuzluk üstüne araştırma ve yayın
- b) Toplumun kötü etkileyici bir tutumla ilgili araştırma ve yayın
- c) Toplumun güvenliğinin veya sağlığının korunması
- d) İlgili kişinin sözleri yahut eylemleri sonucu halkın yanılmasının, yanıltılmasının veya yanlış yapmanın engellenmesi.³³¹ Bu durumlarda kamu hakkının gözetilmesi önceliklidir. Kamunun hakkı, çıkarı, kişinin çıkarına feda edilemez.

İslam düşüncesinde aslolan günahı ifşa etmek değil, örtmektir. Bir gazeteci bir başkasının dolaylı veya dolaysız olarak özel hayatını ilgilendiren bir haber karşısında empâti yapmalıdır. "Acaba aynı şey benim için söz konusu olsa bunun bir başkası tarafından ifşa edilmesini ister miyim?" Hz. Muhammed (sav) "Sizden biriniz kendisi için arzu edip istediği şeyi kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz"³³² buyurarak bizleri her konuda empati yapmaya davet etmektedir. Hz. Peygamber (sav) bir kötülük,

330 Uzun, *a.g.e.*, s. 117.

331 Uzun, *a.g.e.*, s. 118.

332 Ünal, *a.g.e.*, s.106.

hata gördüğünde o kusur ve ayıbı muhatabın yüzüne vurmaz minbere çıkar “Ey cemaat size ne oluyor ki...” diye isim vermeden herkese konuşur yapılan hata ve kötülüğe işaret ederdi. Hz peygamber (sav) “kim bir Müslüman’ın ayıbını örter, gizlerse Allah da kıyamet günü onun bir ayıbını, kusurunu örter, gizler”³³³ buyurmaktadır.

Her ne suretle olursa olsun kişinin aile hayatının, mahremiyetini ihlal etmek kul hakkına girmektedir. İslam başkasının evlerine girerken izin alarak girmesini emreder. Ev, hane kişinin özel hayatının, mahremiyetin yeridir. İnsanın namusu, şerefi, onuru, ailesi, malı, çoğu zaman evi, hanesi ile muhafaza altına alınır, güvenli olunur. Kur’an-ı Kerim’de “Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selam vermeden girmeyin. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriyor. Eğer evde kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, “Geri dönün” denirde, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilir”³³⁴ diye buyrulmaktadır. Bu emir bir başkasının özel hayatının emniyet ve güven altına alınması gerektiğini bizlere öğretmektedir. Yine Allahu Teâlâ “Ey iman edenler! Birbirinizin ayıbını araştırmayınız”³³⁵ buyurarak tecessüsü yasaklamaktadır. Tecessüs, “cesse” filindedir. Casusluk yapmak, bir şeyi derinliğine araştırmak, anlamak için üzerine düşmek; ister kendi merakını gidermek için olsun, ister başkalarının adına çalışsın kötü niyetli işlerin iç yüzünü araştırmak, ayıpları ortaya koymak için teftiş etmek gibi manalara gelmektedir.³³⁶ Armağan, tecessüsü sadece bu manada anlamının eksik bir algılama olduğunu belirtmekte ve ayıp olmayan durumların da araştırılmasının tecessüs sayıldığını ve yasak olduğunu söylemektedir. O’na göre başkasının aile hayatına dair bilgiler edinmeye çalışmak, günlük yeme içmeleri, ekonomik durumları, serveti, harcamaları, bir başkasına ait özel bir hatıra defterini, mektubu, telefonuna gelen bir mesajı vb. normal günlük hayata dair bilgileri tecessüs ile öğrenmeye çalışmak da yasaktır.³³⁷ Zikrettiğimiz günlük hayata dair bu işlerden ve bilgilerden hiçbiri günah ve yasak, ayıp, gizli, mahrem olmamakla birlikte bu bilgileri gizliden gizliye elde etmeye çalışmak ve araştırmak tecessüs sayılır ve yasaklanır. Kuran-ı Kerim’de Cenab-ı Hak, “iyice bilmediğin bir şeyin arkasına düşme, çünkü kulak, göz, kalp bunların hepsi

333 Karagöz, İsmail, *Ayet ve Hadislerin Işığında Esmâ-i Hüsnâ*, Ankara 2007, s.340.

334 Nur, 24/27–28.

335 Hucurat, 49/12.

336 Duman, Zeki, *.a.g.e.*, s. 417.

337 Armağan, *a.g.e.*, s.107

yaptıklarından mes'uldür."³³⁸ diye buyurmuştur. Hz. Peygamber (sav) gerçek bir Müslüman portresini çizerken "Gerçek mü'min halkın kendisinden malı ve canı hususunda emin olduğu kimsedir"³³⁹ buyurmakta ve kendisine yöneltilen "hangi Müslüman daha üstündür?" sorusuna Allah Resulü "Dilinden ve elinden müslümanların emniyette olduğu kimse"³⁴⁰ diye cevap vermiştir.

Hz. Muhammed (sav) veda hutbesinde " Ey İnsanlar! Bu günleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınızı nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz Mekke, nasıl mübarek bir şehir ise, canlarınız, mallarınız, ırzlarınız da öyle mukaddestir; her türlü müdahaleden korunmuştur."³⁴¹ buyurarak islâm'ın kişinin kişisel maddi ve manevi hak ve hukukunu güvence altına aldığını, özel hayatını, mahremiyetini koruduğunu göstermektedir. İnsanın maddi hayatı mukaddes olduğu gibi manevi hayatı alanına giren ırzı, namusu, şeref ve haysiyeti de muhterem ve mukaddestir. Bir insanın namus ve şerefine tecavüz etmek, ahlak kanunlarına aykırı bir harekettir.³⁴²

Yalsızuçanlar "Medya ve Ahlâk" başlıklı bir makalesinde basın-yayın organlarında yer alan kişilerin özel hayatı, mahremiyeti ile ilgili haberlerin açtığı felaketlere işaret eder ve şöyle der: "Bir 'araştırmacı-gazeteci' nin neden olduğu bir intiharı hatırlıyorum. Merhum Şerafettin Yardımedici, ahir ömründe şeytana uymuş ve genç bir kadını tacize yeltenmişti. Hoca, ömrünü diyanet bünyesinde imam-hatiplik ve vaizlik ile geçirmiş biriydi. Kendine ve ötekine zararı olmayan bir mütedeyyindi. Ne var ki hatasız kul olmazdı, Hoca bir gün şeytanın iğvasıyla bir hata yapmıştı. Gayb perdesi açılrsa, kim bilir Hoca'nın haberini yapan gazeteci başta olmak üzere, herkesin utanacağı, yargılanacağı nice günah, nice hata vardır. Gizli kamera ile, psişik sorunlar yaşayan bir genç kadının Hoca'ya gidişi ve tacize maruz kalışı çektirildi, prime time'da uzun uzun yayımlandı. Ertesi gün Hoca, seccadesinde şakağına kurşun sıkılmış bir halde bulundu. Oğlunun çığlığını ana haber bülteninde dinledim, hiç unutmuyorum. "Babamı, bu haber yapanlar öldürdü!" Dediğim gibi, bu haberi yapanlar, Allah'ın settar adıyla örtülen günahları böylesine röntgenlense ve teşhir edilse, acaba ne düşünecekler neler hissedeceklerdir?³⁴³ Allah'ın "Settar" ismi var iken, kişilerin bir başkasının hata ve kusurunu bulmada ve ifşada yarışması gazetecilik adına dahi olsa İslam ahlâkında

338 İsra, 17/36.

339 Canan, *a.g.e.*, C. XVII, s.539.

340 Canan, *a.g.e.*, C. VI, s.436.

341 Macit *a.g.e.*, s.79.

342 Akseki, a. Hamdi, *İslam Dini*, Ankara 1983, s.270.

343 Yalsızuçanlar, *a.g.m.*,s.24.

yeri yoktur. Çünkü İslam ahlâkında asl olan affetmek, günahları yüze vurmamak, birisinin hata ve kusurlarından dolayı lanet, beddua etmemektir. Zina eden Mâiz Allah Resulüne gelip zina ettiğini ve kendisini temizlemesini istediğinde Allah Resulü onu red eder, geri gönderir. Ancak Mâiz ertesi gün yine Allah Resulü'ne gelir kendisini temizlemesini ister. Allah Resulü onu tekrar geri gönderir ve kabilesine bir adam göndererek Mâiz'in durumunu araştırmasını ister. Akli dengesi yerinde mi, acaba sarhoş verici şeyler kullanır mı? Mâiz'in salih bir insan olarak bilindiği, akli dengesi yerinde olduğu kendisine haber edilir. Dördüncü kez Mâiz Allah Resulü'ne başvurunca Allah Resulü cezayı uygular. Bunun ardında Gâmidiye adında bir kadın gelir ve kendisinin hamile olduğunu ve Mâiz gibi kendisinin de temizlenmesini ister ve kendisinin de Mâiz'in geri çevirmesi gibi geri çevrilmemesini Hz. Peygamber (sav)'den ister. Allah Resulü kadına gidip çocuğu süttten kesip ondan sonra gelmesini ister. Kadın, öyle yapar. Kadına ceza verilirken Halid İbni Velid (ra) küfrederek elindeki, taşı kadının başına atar. Allah Resulü onun kadına küfrederek taşı attığını görünce "Ey Halid ağır ol! Nefsimi kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelale kasek olsun, bu kadın öyle bir tövbe yaptı ki, şayet alış-verişte sahtekârlık yapanlar aynı tövbe ile tövbe yapsalardı, onların bile mağfiretine yeterdi" der ve kadının namazını kendisi kıldırır. Allah Resulü zina yaptığını itiraf eden kimseye, kiminle yaptığını sormaması, diğerk suçluyu bulma peşinde olmaması³⁴⁴ müslümanın bir başkasının günah ve kusurlarına karşı takınması gerekli olan tavır hususunda önemli dersler vermektedir. Yine Hz. Ömer bir gece Medine'de karakol gezerken, bir evde şarkı söyleyen bir erkek sesi işittiğinde duvardan atlayıp içeriye girdiğinde bir erkek ile kadını yanında şarap olduğu halde görür. Bunun üzerine Hz. Ömer:

"Ey Allah'ın düşmanı, sen günâh işleyeceksin de, Allah seni gizleyecek mi sandın?" der. Buna karşılık adam:

"Ey Emir-el Mümin'in acele etme! Ben bir günâh işledim, sen ise üç hususta Allah'a karşı günâh işledin. 'Allah başkalarının gizli ve ayıp hallerini merak edip araştırmayınız'³⁴⁵ diyor, sen tecessüs ettin. Allah 'evlere kapılardan giriniz'³⁴⁶ diyor, sen duvardan atlayıp girdin. Allah 'kendi evlerinizden başka evlere, sahipleri sizi bilmeden, selâm verip izin almadan girmeyiniz'³⁴⁷ diyor, sen benim evime izinsiz girdin" der.

344 Canan, *a.g.e.*, C. V, s. 184.

345 Hucurat, 49/12.

346 Bakara, 2/189.

347 Nur, 24/27.

Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a) “Ben seni affedersem, sen de beni affeder misin?” der ve birbirlerini affederler.³⁴⁸ İslam tecessüsü yasaklamış, mutlaka bir kusur ve hata aranacaksa kişinin kendi nefsinin ayıbını araştırması gerektiği belirtilmiştir. Hz Peygamber (sav) “Ey dili ile iman edip kalben inanmayanlar, Müslümanlara eziyet etmeyiniz, onların gizli taraflarını araştırmayınız. Allah müslüman kardeşinin gizli tarafını araştıranının gizliliklerini araştırır. Ve Allah (c.c) kimin ayıbının peşine düşerse, evinin içinde bile olsa, onu herkese karşı mahcup eder”³⁴⁹ buyurmuştur.

4.2.5. Gerçek Haber Doğru Bilgi

Bir diğer basın ahlâk ilkesi de “Soruşturulması gazetecilik olanakları içinde olan haberler, soruşturulmaksızın veya doğruluğuna emin olunmaksızın yayınlanamaz” ilkesidir.

Kitle iletişim araçlarının gelişmesi, yaygınlaşması, etkisinin artmasından dolayı iletişimin önemi her geçen gün daha da artmakta ve asrımıza iletişim çağı denilmektedir. Bu gün insanoğlunun istediği bilgiye anında ulaşması, çok fazla bilgiye anında sahip olması çok daha kolaydır. Ancak bir şeylerden haberdar olmakla, o şeyi bilmenin aynı şey olmadığı da bir gerçektir.

İnsanlar arası iletişim sağlanırken bilginin doğru bir şekilde aktarılması mümkün müdür? Hangi bilgi, kime göre doğrudur? Gerçek nedir? Bir bilginin, haberin, doğru ve gerçek, hakikat olması ne demektir? Bütün bu sorular cevap bekleyen sorulardır. İletişim araçları, bilhassa basın yayın yolu ile elde edilen her bilgi doğru olmayabilir. Bilgi doğru dahi olsa, doğru bir şekilde aktarılamayabilir, anlamlandırılmayabilir. Çünkü bir olayı, bilgiyi, ileten kaynak ile, iletiyi alan hedef aldığı iletiyi aynı şekilde anlamlandırmayabilir. Çoğu zaman basının aktardığı bilginin bizatihi kendisinden ziyade, basının o bilgiyi nasıl aktardığı, işlediği, sunduğu önemlidir. Çünkü bir iletinin ne anlama geldiği daha çok nasıl sunulduğuyla sıkı ilişki halindedir. Temel mesaj aynı olsa da değişik şekilde sunumlar, anlam farklılığını ortaya çıkarabilir. Basın bunu daha çok zihin, niyet okuma şeklinde okura aktarır ve böyle bir yönlendirme ile okur öyle anlamlandırabilir. Burada Konfüçyüs’ün bilgiye yaklaşımı önem arz eder. Ona göre bilgi kişinin ne diyeceğini ve onu nasıl diyeceğini bilmektir.³⁵⁰

348 Armağan, *a.g.e.*, s.115.; yigit, *a.g.e.*, s.55.

349 Duman, Zeki, *a.g.e.*, s.418.

350 Yeyen, *a.g.e.*, s. 54.

Kitle haberleşme araçlarının bireyleri bir dünyadan haberdar ettiği bir hakikattir. Ancak, bu dünya kişinin yaşadığı dünya değil; haberdâr olduğu bir dünyadır. Her gün haberdar olunduğu bilgilerin gerçekten kişilerin dünyasında olup olmadığını, kişinin yaşadığı gerçek hayat ile kendisine sunulan haber arasında müşterek noktaların varlığını bulmak, kişinin kendisine sunulan haberlerin kişiyi ilgilendirip-ilgilendirmediğini anlamak kolaydır. Haberi ileten gazetenin herhangi bir nüshası kabaca tarandığında verilen haberlerden “haberdar olunup olunmamasının” yaşanan hayatta, dolaylı ya da dolaysız hemen hiç bir ilişkisi olmadığı görülür.³⁵¹ Kişiyi birince derecede veya dolaylı yolda kendisini ilgilendirmeyen konular hakkında haber bombardımanına tabi tutmak, enformatik cehalete sebebiyet verdiği gibi, zamanla kişinin duyarsızlaşmasına da sebep olabilir. Bu gün birçok şiddet, trafik kazası, tabii ve doğal afet, savaş, açlık ve sefalet gibi haber ve görüntüler okur/izleyici tarafından sıradan bir haber olarak algılanmasının sebeplerinden biri okurun/izleyicinin yoğun haber bombardımanına maruz kalmalarıdır. Kişiyi ilgilendirmeyen haberler ayrıca zihin kirliliğine sebebiyet verir ve zamanla okur/izleyici kendisine sunulan bilginin kendisini ilgilendirip, ilgilendirmediğini dahi fark edemez hale gelir. Bu da kişinin psikoloji, ruhi yapısı, zihni ve ameli tutumu, hayatı üzerinde olumlu-olumsuz büyük etki yapar. Meselâ, uzun süre şiddet haberlerinin bombardımanı altında kalan kişi zamanla şiddeti içselleştirebilir ve artık bu tür olay ve vakalar onun için haber olmaktan çıkabilir.

Basındaki bilgi, haber kişiden kişiye farklı algılanabilir. Kişinin zihnî, ruhî durumu, geçmiş tecrübeleri, ön yargıları, içinde bulunduğu şartlar vb. birçok neden bilginin farklı etkilenmesine sebebiyet verir. Sofistler bilginin insandan insana değiştiğini söyleyerek, mesajın kişiden kişiye farklı algılanabileceğini ifade etmek isterler. Meselâ, “sıcak bir yaz günü” derken kime göre sıcak? Bir çocuk, bir bebek, bir yetişkin veyahut bir sağlıklı insan ile hasta insan; bir susamış insan ile su ihtiyacı olmayan bir insan arasında “bu gün hava çok sıcak” değerlendirmesinde bir aynı tonda anlama, algılama çıkarmak mümkün müdür? Bu durumda herkes kendince hissettiği sıcaklığın çokluğu, azlığı, normalliğini ifade ederken kendilerinde, içinde bulunduğu fiziki, psikoloji, tabii, sıhhi açıdan farklı değerlendirmede bulunurlar. Septikler ise işte bu sıcaklık kavramından yola çıkarak derler ki “her zaman kesin konuşmaktan sakınmak lazımdır. Çünkü, ‘Bu gün çok sıcaktır’ kesin bir yargıdır. Kesin yargılardan ise kaçınmak lazımdır. Herkesin bilgi, kültür, his, duygu... vb. durumları farklı olduğu

351 Avcı, *a.g.e.*, s. 98.

için, aldığı iletiyi farklı ifade etmesinden daha doğal bir şey olamaz diye düşünürler. Nihilist filozof Gorgias “Hiçbir şey yoktur, olsa da bilemeyiz, bilsek de anlatamayız”³⁵² derken bilginin olduğu gibi aktarılmasının mümkün olmadığını da aktarır. Meselâ bir kaza anına şahit olan her birey kendisinin içinde bulunduğu fiziki, psikolojik duruma veya kazayı geçirenlere olan yakınlığı, akrabalık bağı gibi farklı sebeplerden dolayı farklı değerlendirmelerde bulunabilir. Kimisi teknik bilgilerden yola koyularak şoförün haklılığı veya haksızlığına, kimisi yolun fiziki durumuna, kimisi güneşin durumuna, kimisi şoförün hızına vs. çeşitli faktörlerden yola koyularak kendince şoförün canavarlığına veya masumluğuna, kimisi ölenlerin eceli geldiğine dair bir hükümde bulunabilirler. Olay aynı olsa da, kaynak ile alıcının zihninde de aynı şeylerin oluşmadığı bir gerçektir. Öyleyse bu durum da iletişim her zaman sorunlu ve göreceli olacaktır. Bir konuda farklı fikirlerin ortaya çıkışı ve bunların birbirini yok edememeleri, insanı değişmez, mutlak bilgiyi elde edemeyeceğinin bir delilidir.³⁵³ Bu mutlak bilginin olmadığı anlamına gelmez; bilâkis insanoğlu kesin bir şekilde mutlak bilgiye ulaşamaz. Meselâ, islâm düşüncesinde mutlak bilgisin kaynağı Allah’tır. Allah’ın ilmi ezeli ve ebedidir. Geçmişte ve gelecekte olan her şeyi bilir. Allah’ın mesajlarını insanoğluna iletmek için peygamberler aracılığıyla göndermiş olduğu tahrif olmamış ilahi kitaplar, ki İslâm inancına göre bu gün sadece Kur’an-ı Kerim tahrif olmadan kalmıştır.- mutlak bilginin kaynağıdır. Kur’an-ı Kerim ilk zamanlar Hz. Peygamber tarafından ve daha sonraları ise birçok kişi tarafından yorumlanmış, tefsir edilmiş durumdadır. Her müfessir bazen aynı ayeti farklı farklı şekilde yorumlamışlardır. Burada kaynak bir olmasına rağmen alıcıların farklılığı anlama ve anlamlandırmada farklılıklara sebebiyet vermiştir. Peki, hangisi kesin doğru bilgidir. Bundan dolayı birçok İslâm düşünürü bir konu hakkında kendi şerh ve izahını yaptıktan sonra “yine de en doğrusunu Allah bilir” notunu ilave ederek, mutlak bilginin Allah’tan başka kimsenin kesin olarak bilmeyeceklerine işaret etmişlerdir. Bu da insanlar var olduğu müddetçe farklı anlamaların, anlamlandırmaların, iletişim kazalarının olacağı; ayrıca hiçbir şeyin anlam kaymasına uğramadan aktarılmasının söz konusu olamayacağı, insanlar arasında her zaman farklılıkların ve ihtilâfların olacağı demektir. Zaten iletişimin varlığı da farklılıklara bağlıdır. Nasıl ki rüzgâr, farklı yoğunluktaki hava akımının doğal bir sonucu ise; iletişim olgusu da farklı yoğunluktaki düşünce, duyguların, hislerin doğal

352 Korat, Gürsel, *Dil, Edebiyat ve İletişim*, İstanbul 2008, s. 149.

353 Öner, *a.g.e.*, s. 22.

bir sonucudur. Basın yayın organları; kişilerin, toplulukların kendi düşüncülerini cebelleşmeye girmeden, taassuptan uzak bir şekilde aktarma aracı olmalıdır. Kendi düşüncesini, bilgisini, doğrularını bir başkasına dayatmaya girmeden aktarması ve savunması da, ancak kişiye hoşgörülü olmasını ve farklı fikirlere saygılı olmak gerektiğini öğreten, kişiye çok boyutlu düşünme melekesini kazandıran felsefe ile olur. Basın mensubunun bilgiyi aktarırken, bilgiyi yorumlarken, alan bilgisi, içtimai, mesleki ve milli-dinî ahlâki değerlere sahip olmasının yanı sıra felsefi bilgiye sahip olması önemlidir. Gazetecinin temel görev ve ilkeleri zikredilirken birinci madde olarak “halkın gerçekleri ve doğruları bilme hakkı adına, gazeteci kendi açısından sonuçları ne olursa olsun, gerçeklere ve doğrulara saygı duymak ve uymak zorundadır”³⁵⁴ zikredilir. Yine beşinci maddede ise “gazeteci temel bilgileri yok edemez, görmezlikten gelemmez ve metinlerle belgeleri değiştiremez, tahrif edemez. Yanlış, yanıltıcı ve tahrif edilmiş yayın malzemeleri kullanmaktan uzak durur.”³⁵⁵ denilmektedir.

İnsan sürekli bilgi alışverişi içerisinde. Bilgiyi ya doğrudan doğruya veya dolaylı yollarla elde eder. Haberdar olduğu olaylardan, edindiği bilgilerden etkilenir veyahut başkasına aktardığı bilgilerle başkasını etkiler. Başka bir ifade ile insan sürekli iletişim içerisinde. Elde ettiği bilgilerle, yeni şeyler ortaya koyabilir, yeni davranışlar kazabilir. İnsanın var oluşunun sebebi bilgidir.³⁵⁶ Bilgi edinme, insana özgü bir vasıftır. Aristo “Bütün insanlar tabii olarak bilmek isterler” der. Biz bilgilerimizin bir kısmını doğrudan doğruya var olanla temas (idrak ve kişisel deneyim), çok büyük bir kısmını da dolaylı olarak, çevre okul, kitap, gazete, radyo... vs. ile elde ederiz.³⁵⁷

Sokrates, halka öğretiniz, halkı bilinçlendiriniz, halk bilinçlenince o bilgi kendileri için ahlâktır. Bu düşüncenin temeli, her kötü ahlâklı insan, cahil olduğu için kötü ahlâklıdır. Kötü ahlâkın kaynağı cahilliktir, o halde ilmi öğretmeniz yeterlidir. Öğretiniz, zira öğretmekte terbiye de vardır. Öğretim terbiyeden, terbiye öğretimden farklı değildir.”³⁵⁸ der. Yine Sokrates, “Belli bir ereğe hizmet etmeyen birisinin olacağına inanmaz. Herkesin gördüğü bir iş vardır, bu işi en iyi gören de o şeydir. Örneğin göz görür, kulak işitir. Öyleyse iyi yararlı olmaktan başka bir şey değildir; güzel de, bundan başka bir şey değildir. Bundan dolayı her şey yararlı olduğu şey için güzel ve iyidir. Kimse yararlı bulunduğu şeyden başkasını yapmak istemez. İyi yararlı

354 <http://www.medyaline.com/medya/etikilkeler.htm>

355 <http://www.medyaline.com/medya/etikilkeler.htm>

356 Öner, *a.g.e.*, s. 65.

357 Öner, *a.g.e.*, s. 213.

358 Mutahhari, *a.g.e.*, s. 85.

olduğuna göre, hiçbir insan yaptığı işten daha iyilerinin bulunduğunu bilip de yapmamazlık etmez. Öyleyse bir insanın iyiyi yapmaması sadece bilgisizlikten gelir. Bilgisizlik denen şeyse, değerli şeyler üzerinde yalan yanlış şeyler bilmek, iyiyi kötüden ayıramamaktır. Bunda şu sonuç çıkar. Kimse kötü olan ya da kötü bildiği şeyi isteyerek yapmaz. Zaten insanın kötü bildiklerini iyi bildiklerine üstün tutması doğasına aykırıdır. İnsan her zaman iyi ister, ancak iyi sandığı aslında çoğu zaman kötüdür, böylece bilmeyerek kötü yapmış olur.³⁵⁹

Her basın yayın organının riayet etmesi gerekli evrensel kurallar, prensipler vardır. Bu kurallar ve prensipler ile birlikte her basın yayın organının kendilerine has prensipleri vardır. Kendi ilerinden aldığı prensipler farklılıklar arz edebilir. Ancak bununla beraber her basın organı için, doğru bilgi vermek ahlâki ve hukuki bir prensiptir. Bu gün birçok basın yayın, okurunu bilgilendirmekten ziyade onları bazı güncel haberlerden, olaylardan haberdar etmektedirler. Bu durum okuru bilinçli kılmaktan ziyade onlardan bilgi kirliliği oluşturmakta ve toplumda enformatik cehaletin oluşmasına sebebiyet vermektedir. Kanaatimizce bu sorunlu tutum sadece basın yayın organlarına münhasır değildir. Bu problem daha çok toplumun eğitim felsefesi ile alakadardır.

Basın yayın organlarının riayet etmesi gerekli en önemli kurallardan biri doğruluk prensibidir. Peki, “doğru haber” nedir? Kime göre ne doğrudur? Doğru ve gerçek kavramları için her zaman ve her toplum için aynı kriterler mi geçerlidir? Bu sorulara tek bir cevap vermek mümkün değildir. Bu soruların cevabı toplumdan topluma, zamandan zaman, kişiden kişiye farklı olabilmektedir. Bu farklı yaklaşımlar basın yayın organlarının gerçek haber, doğru bilgi anlayışına da yansıdağı görülmektedir. Meselâ, XIX. yüzyılda basının aktif olduğu Avrupa ve Amerika’da pozitivizm ve akılcılık yaygın olduğundan basın kuruluşları, “Haber’de Objektif” prensibi üzerinde rahatlıkla buluşmuşlardır. Bu anlayışa göre gazeteci, haber yazarken “yorum” yapmayacak, haber’e kendi düşüncelerini katmayacak; gördüklerini ve görenlerden işittiklerini derleyip yazacaktır. Nitekim II. Dünya Savaşının bitmesine kadar bu haber anlayışı – bütün ciddi gazeteler için- tartışmasız bir prensip olmuştur. Fakat II. Dünya Savaşı’ndan ve özellikle Vietnam Savaşı’ndan sonra, Amerika basınında yeni bir haber anlayışı gelişmiş ve ortaya atılmıştır. Bu yeni akıma göre, haber kaynağı olan bir olay tek başına var olamaz. He olayın bir başı, bir de sonu vardır.

359 zgen, *a.g.e.*, s. 27.

Olayın başını ve sonunu atlayıp sadece ortasını yazmak, gazetecilik yapmak değil, halkı aldatmaktır. Olayı öğrenen gazeteci, bu başı ve sonu bir senaryo gibi işlemelidir ki, okuyucu olup biteni, üçboyutlu görebilsin, gerçeği kavrayabilsin. Bunun içinde gazeteci olayın dışında değil, içinde yaşaması gereklidir.³⁶⁰ Böylece senaryoya dayalı bir gazetecilik türü ortaya çıkmıştır. Günümüzde bu bağlamda drama, senaryo eksenli bir haber dili devam etmektedir. Bu tarz haber dilinin güvenilirliği azdır. Bugün daha çok objektif haber anlayışı itibar görmektedir. Ancak insanın objektif olması mümkün müdür? Bu da tartışmaya açık ayrı bir konudur. Talu, insanın tarafsız olamayacağını; ayna olmak, objektif olmak, tarafsız olmak, bağımsız olmak, bağlantısız olmak, çoğulcu olmak gibi gazetecilik efsanelerinin de büyük ölçüde birer “yalan”dan ibaret olduğunu çok şükür öğrendiklerini³⁶¹ söylerler.

Günümüz basınının sıklıkla başvurdukları, can simidi olarak her an kullandıkları büyümlü kelimelerden biri de “aydın” “uzman” gibi kavramlarıdır. Bir kavram kargaşası yaşanmaktadır. “Alim’in” yerini “uzman” “ilim’in yerini, bilgi, “İnsan-ı kâmil’in” yerini “Büyük Adam” kavramları almıştır. Son zamanlarda ise “bilgi”nin de pabucu dama atılmış olup onun yerini “popüler kültüre”, “tüketime”, “magazine” dayalı dedikodu nevinde kim, nerede, ne yaptı şeklinde ki haberler almaktadır. Oysa “alim” ile “uzman”, “ilim” ile “bilgi”, “bilgi” ile “haber” “İnsan-ı kâmil” ile “büyük adam” kavramları aynı şey değildir. Bilgi, haberdan başka bir şeydir. Basın bilgiden ziyade, daha çok popüler kültür eksenli yayım yapmaktadır. Popüler kültür günlük hayatın kültürüdür. Magazinsel, eğlence, tüketim, haz eksenlidir. Genellikle dedikodu, moda, merak uyandırıcı, kuşku uyandırıcıdır. Popüler kültürün değer ve doğruluğu ise güne birliktir, kuşkuludur. Doğru bilgi ve düşünceden ziyade ideolojiktir. Oysa basının aslı görevi, hakikatin, gerçeğin, doğrunun peşine düşmektir. Basın ve patronaj ilişkisinde hakikati aramayı engelleyen gayri ahlâki bir hal söz konusu olduğu için, tüm dünyada hem basında tekelleşme, hem de bir şirkete, partiye veya ideolojiye angaje olma hali şüpheyle karşılanmaktadır.³⁶² Bu şüphe doğru ve gerçek haber ve hakikatlerin ortaya çıkmasına en büyük engel teşkil eder.

Peki, doğru, gerçek ve güvenilir habere nasıl ulaşılır? Kanaatimizce her zaman doğru ve gerçeğe ulaşmak sanıldığı kadar kolay değildir. Çünkü netice de her bir haberin, olayın içerisinde insan vardır. İnsanın da her zaman olayları bir bütün olarak

360 Bozdağ, *a.g.e.*, s. 200.

361 Talu, *a.g.e.*, s. 31.

362 Korat, *a.g.e.*, s. 111.

değerlendirmesi ve doğru önermeler çıkarması, objektif davranması mümkün değildir. Her bir insan her bir olay ve bilgiyi kendi penceresinden, bilgi dağarcığı, geçmiş yaşantıları, önyargıları ve içinde bulunduğu çevresel şartların etkisinden değerlendirir. Her zaman tek bir doğru ve tek bir hakikat yoktur. Güneş bir tane olmakla birlikte güneşi herkes kendi bulunduğu yönden işaret ederek gösterir. Yine güneşi herkes adesesinin rengine göre farklı renk ve tonda görebilir. Bütün bunlarla birlikte basının hakikate, gerçeğe ulaşmanın yolu, belli bir düşünce ve ideolojiye taraf olmaktan, ideolojik tutumlardan uzak kalmaktan, güvenilir kaynaklara sahip olmaktan, elde ettiği her bilgiye şüphe ile yaklaşıp onu çeşitli kaynaklarca test ettikten sonra yorum katmadan aktarmaktan geçmektedir. Washington Post Gazetesi haberin teknik yapısı ile alakalı saptadığı ve doğru habercilik için gerekli gördüğü basın meslek ilkeleri şu şekilde sıralamıştır.

- 1) İçinde önemli ve etkinliği olan gerçeklerin çıkarıldığı hiçbir anlatım doğru değildir. Bu durumda doğruluk, bütünlüğü gerektirir.
- 2) Asıl önemli olan gerçeklerin zarar görmesine neden olacak biçimde, önemsiz ve olayla ilgisiz olan bilgileri içeren hiçbir anlatım doğru olamaz. Öyleyse, doğruluk, olayla anlatım arasında bağlantı olmasını gerektirir.
- 3) Okuyucu, bilerek ya da bilmeyerek yanlış yönlendiren ya da aldatan hiçbir anlatım doğru olamaz. Bu durumda doğruluk, okuyucuya karşı dürüst olmayı gerektirir.
- 4) Muhabirlerin kendi ön yargılarını ve duygularını, “ret edildi”, buna karşın” “itaraf etti” ve “olağanüstü” gibi sözcükler ardına kurnazca saklayarak, ortaya koydukları anlatımlar, doğru değildir. Öyleyse doğruluk, gösteriş ve abartıdan çok, basit ve açık bir anlatım gerektirir.³⁶³

İslam “doğru bilgi” ve “doğru haber” konuları üzerinde hassasiyetle durmaktadır. İslam düşüncesinde Kur’an-ı Kerim’in kendisi “en büyük mesaj, haber”³⁶⁴ olarak ifade edilmektedir. Kur’an’da hiçbir zıtlığın, yanlış bilginin, aldatmanın olmayışı; mesajın mahiyetinin nasıl olması gerektiğine dair önemli bir ipucudur.

Kur’an’ın dikkat çektiği bir diğer nokta ise, insanın bilgi elde etmekle şımarıp baştan çıkmaması gerekliliğidir. Nice kişi ve topluluklar edindiği bilgiyi yanlış ve kötü yolda kullandıklarından dolayı helak olmuşlardır. Bilgi güçtür, ama bu güç yerinde

363 Özgen, *a.g.e.*, s. 52.

364 Sâd, 38/67.

ve zamanında doğru bir şekilde kullanıldığında fayda sağlar; aksi takdirde bir çok zarar bilgiden kaynaklanır. Kur'an bu durumu "peygamberleri onlara apacık deliller getirince, sahip oldukları bilgi ile şımardılar (ve onları alaya aldılar)"³⁶⁵ şeklinde haber vermektedir. Bakara süresinde ise Cenab-ı Hak doğru bildiği bilgileri kendi şahsi menfaatleri uğruna çarpıtan, saklayan, değiştiren kişilerin durumuna dikkatleri çekmektedir. "Onlar bilmiyorlar mı ki, Allah o (Yahudi âlimlerinin) gizlediklerini ve açığa vurduklarını biliyor? Bunların bir de ümmiler (okur-yazar olmayan) takımı vardır. Kitab'ı (Tevrat'ı) bilmezler. Onların bütün bildikleri bir sürü kuruntulardır. Onlar sadece zanda bulunurlar. Vay o kimselere ki, elleriyle Kitab'ı yazarlar, sonra da onu az bir karşılığa değiştirmek için, 'Bu, Allah'ın katındandır' derler. Vay ellerinin yazdıklarında ötürü onların haline! Vay kazandıklarından dolayı onların haline!"³⁶⁶ diye buyrulmaktadır.

Bir diğer ayet-i kerime'de ise Cenab-ı Allah "Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın"³⁶⁷ buyurarak her haberin, iletilen her mesajın doğru olmayabileceğini bundan dolayı da gelen mesajı tahkik etmenin gerekliliğine işaret etmektedir. İslam felsefesinde bilgi karanlıkta yakılan bir fenerdir. Gücü ve enerjisi ölçüsünde belli bir alanı aydınlatır. Kişinin doğru yolu bulup bu yolda ilerleyip hedefine varması, elindeki fenerin ışığına bağlı olması gibi, kişinin doğruyu bilmesi, isabetli değerlendirme ve karar verebilmesi, güveni, emniyeti, huzuru sağlayabilmesi; doğru bilgi, gerçek haber ile mümkün olur.

4.2.6. Güvenirlilik

Basın yayın organlarının yaşadığı ahlâkî sorunlarından biri "güvenirlilik" sorunudur. Basın yayın organlarındaki güvenirlilik tek boyutlu değildir. Birincisi, haber kaynağının güvenirliliğine dair ahlâkî sorunlardır. İkincisi ise haber kaynaklarının ve okurların basın-yayın organlarına yönelik güvenirliliğe dair ahlâkî sorunlardır. Bir basın yayın organının itibarı ve güvenirliliği her iki cihette güvenirlilik ilkesine gösterdikleri hassasiyete bağlıdır. Sosyolog-gazeteci yazar Emre Aköz kendisine yöneltilen "okuduğunuz haberin doğruluğuna ne kadar güveniyorsunuz?" sorusuna

365 Mü'min, 40/83.

366 Bakara, 2/77-79.

367 Hucurat, 49/6.

“Güvenmediğim için ilk bakışta önemli gözüken bazı konularda yazmıyorum”³⁶⁸ cevabını vermiştir.

Basın yayın organlarınca kimi zaman kaynak açıkça zikredilir. Bu durumda haber kaynağının kamuoyunda bıraktığı imaj ve güvene göre haber ilgi ve itibar görür. Kamuoyu çoğu zaman haberin bizatihi kendisinin doğruluğundan, hakikat olmasından ziyade; kaynağının güvenilirliğine bakar. Kaynağının güvenilirliğine göre haberi kabul veya ret eder. Haber kaynağının güvenilirliği haberin kabullenmesini kolaylaştırır. Haber kaynağı doğru ve güvenilir olmadığında hakikat ve doğru olan bir bilgi, haber; hüsnü kabul görülmez ve doğruluğuna inanılmaz, çoğu zaman inkâr dahi edilebilir. Çünkü genel olarak toplum, okur her haber ve olayı tahkik edecek durumda değildir. Bunun içinde kendince güvenli bulduğu kaynaklardan beslenmeye çalışır. Bu durum aslında bilinçli bir birey için sağlıklı bir durum değildir. Çünkü kişinin kendince güvendiği bir kaynağın her alanda kayıtsız şartsız doğru bilgi aktarması her zaman mümkün değildir. Kur'an-ı Kerim'de zikredilen birçok ayet-i kerimede kişinin düşünmesini, olaylar üzerinde tefekkür etmesini aklını kullanmasını, delilleri sağlıklı okumasını ve sonunda sağlıklı bir karar vermesini teşvik etmektedir. İmamı Gazali “El Munkızu Min-ad-Dalâl” adlı eserinde doğru olan bir bilginin önce felsefecilerden işittiklerinden dolayı o sözleri batıl zannına kapılan zayıf zümrelerin, önyargıların olduğuna dikkat çeker ve şöyle der. “Birisi bir Hıristiyan’dan “Tanrı’dan başka tapacak yoktur, İsa Tanrı’nın elçisidir” sözünü işitiyor, kabul etmiyor. Diyor ki bu, Hıristiyan sözüdür. Düşünmüyor ki Hıristiyan bu sözle mi kâfir oluyor? Yoksa Hazreti Muhammed’in Peygamberliğini inkâr etmekle mi? Eğer Hazreti Muhammed’in peygamberliğini inkâr dolayısıyla kâfir oluyorsa küfrünü icap eden şeylerden başka, hadd-i zâtında hak olan şeylerde isterse o şeyin hak olduğunu o Hıristiyan’dan da kabul etsin, ona muhalefet etmek doğru olmaz.”³⁶⁹ Gazali bu yolun zayıf olan kimselerin âdeti olduğunu ifade eder ve sözlerine şöyle devam eder. “Hakkı adam ile tanırlar, adamı hak ile değil. Akıl sahibi olan kimse, akıllı insanların en büyüğü olan Hz. Ali’ye uyar. Buyurmuş ki: ‘Hakkı adamla bilemezsin. Önce hakkı tanı, o münasebetle ehlini de tanırsın.’ Akıllı adam esasen hakkı tanır. Bir söz işittiği vakit ona bakar. Hak ise kabul eder. Söyleyen, ister bozuk fikirli bir kimse olsun, ister doğru düşünceli. Hatta çok kere sapık kimselerin sözlerinden hakikati

368 Aköz, Emre, Zaman Gazetesi, 04.12.2009.

369 Gazali, *a.g.e.*, s. 36-37.

çıkarmaya çalışır. Bilir ki altının çıktığı yer topraktır.”³⁷⁰ Ancak herkesin bu dikkati ve tahkiki, bilgeliği göstermesi düşünülemez. Bilhassa gazeteler günlük havadislerle dayalı haberler aktarmaktadırlar. Basında bilhassa gazetelerde, fikri ve düşünceye dair yazılardan ziyade popüler, magazin, kulis, güncel ve günlük tüketime dayalı yazılar yer almaktadır. Bundan dolayı da çoğu kez gazete bilgilendirmez, düşündürmez, sadece haberdar etmektedir. Bu durumda gazete okurlarının veya kamuoyunun hepsinde Gazali'nin işaret ettiği tahkiki beklemek elbette mümkün değildir.

Haberde kaynağın güvenilir olması önemli bir husustur. Güvenirlik peygamberler sıfatlarından biridir. Peygamberler irşat ve tebliğ ile görevlidirler. Allah elçilerine bu görevi verirken, insanların onların söylediklerine kulak verip iman etmeleri için güvenilirliği peygamberliğin olmazsa olmaz bir özelliği kılmaştır. Bütün peygamberler ve hak dostları çevrelerinde hep güvenilir insan olarak tanınmışlar ve bilinmişleridir. Hz. Muhammed (sav) İslam'ı yaymaya başlayınca atalarının dini üzerinde kalmaya direnen ve bu konuda Hz. Muhammed (sav)'e karşı duran İslam karşıtlarının en çok zorlandıkları konu, o güne kadar her yönüyle kendilerine güven veren, her dediğine inanılan birisinin sözlerini, doğru olmadığını iddia etmeye kalkışmalarıdır. İslam dininin başarıya ulaşmasında Hz. Peygamberin “güvenilir” oluşunun payı büyüktür. Şayet davranışlarıyla güven vermeyen birisi olsaydı insanlar onun etrafında toplanmazdı.³⁷¹ Ebu Cehil dahi “Ey Muhammed biz seni yalanlamıyoruz, fakat senin getirdiklerini yalanlıyoruz”³⁷² diyerek Hz. Peygamber (sav)'in doğruluğunda şüphe duymazdı. Hz. Peygamber Bedir savaşının olacağı gün müşriklerden Ahnes b. Şerik, Ebu Cehil'e hitaben “ Ya Ebu'l-Hakem, “Şurada senden ve benden başka kimse yok. Doğru söyle. Muhammed sadık mıdır, yalancı mıdır?” dediğinde Ebu Cehil'in cevabı “Vallahi Muhammed sadıktır, doğrudur. O hayatında hiç yalan söylememiştir”³⁷³ şeklinde olmuştur.

Yine vahyin gelmeye başladığı ilk yıllarda Mekkelileri İslam'a davet ederken Hz. Peygamber (sav) “Ey Kureyş! Size şu dağın eteğinde düşman atlıları var, size saldıracaklar, desem bana inanır mısınız?” dediğinde, onlar:

“Evet, sana inanırız. Çünkü şimdiye kadar yalanını görmedik” derler. Hz. Peygamber:

370 Gazali, *a.g.e.*, 38.

371 Sarıçam, *a.g.e.*, s. 272.

372 Cebeci, *a.g.m.*, s. 251.

373 Cebeci, *a.g.m.*, s. 251.

“Öyleyse ben, şimdi size önünüzde şiddetli bir azap günü olduğunu, Yüce Allah’a inanmayanların o büyük azaba uğrayacaklarını haber veriyorum. Size o çetin azaptan sakınmak için gönderilmiş bulunuyorum”³⁷⁴ demiştir. Hz. Peygamber tebliğini yapmadan önce kavminin kendisine olan güvenini onlara söylettirerek mesajının kabullenmesine onları mecbur etmeye çalışmaktadır. Hz. Peygamber kendi güvenilirliğini bir kez daha onlara tasdik ettirerek söze başlıyor ve onların kendisine olan güvenini, daha peygamber olmadan önce kendileri için söyledikleri “Muhammed’ül-Emin”ni hatırlattırıyor. Görüyoruz ki Hz. Peygamber hayatının her safhasında dost düşman herkes tarafında doğru bilinmiş ve hiç kimse O’nu yalancılıkla itham edememiştir. Bir iletinin alıcı tarafında kabulünün ilk şartı belki de kaynağının güvenilirliğidir. Bu gün birçok hakikat; vericinin, kaynağının güvensizliği, samimiyetsizliği, şahsi, ailevi, ticari hayatındaki tezatlıklardan dolayı, söylenen hakikat de olsa itibar görmemekte, kabul edilmemektedir. Çoğu zaman yazılan hakikatler şüpheyile karşılanmaktadır. Öyle ki kimi basın-yayın organları kupon karşılığında okuruna verdiği Kur’an-ı Kerimlere bile “acaba içeriğine bir müdahale olmuş mudur? Yazılanlar doğru mudur?” diye şüpheyile bakılmaktadır. “A” gazetesinin verdiği Kur’anı Kerim ile “B” gazetesinin verdiği Kur’an-ı Kerim’e olan güvenirlikte farklılık, kaynağın güvenilirliği ile alakalıdır.

Farâbi “fazıl şehir” reisinin meziyetlerini zikrederken üçüncü madde olarak “hafızası kuvvetli olmalı ki anladığı, gördüğü, işittiği ve sezdiği her şeyi bellesin ve unutmasın” sonra uyanık ve zeki olması lazım ki gördüğü en ufak delili anında farkedip yerinde kullanmasını bilsin”³⁷⁵ derken aslında haber kaynağının sahip olması gerektiği vasıflara işaret etmektedir. Çoğu kez hakikatler ayrıntılardan saklıdır. Küçük gibi görünen bir ayrıntı doğru bilgiye ulaşmada anahtar rolünü üstlenebilir. Bundan dolayı haber kaynağı olayları anlatırken bilgileri çaptırmadan, ekleme ve çıkartma yapmadan olduğu gibi aktarmalıdır.

Basın ahlâk ilkelerinden biri de “Gazeteci kaynaklarının gizliliğini korur. Kaynağın, kamuoyunu kişisel, siyasal, ekonomik vb. nedenlerle yanıltmayı amaçladığı haller bunun dışındadır” ilkesidir. Haber kaynağının gizli olduğu durumlarda basın yayın organı isim vermeden haberi yayınlar. Ancak bu durumda haber kaynağının verdiği bilgilerin doğruluğu ölçüsünde basın yayın organı okurun güvenini kazanır.

374 Macit, *a.g.e.*, s. 75.

375 Farabi, *a.g.e.*, s. 87.

Haber kaynağı da çoğu zaman kendisinin haber verdiği gazetecinin, ismini gizli tuttuğu ölçüde haber verdiği basın mensubuna, basın-yayın organına güven duyar ve bilgi vermeye devam eder. Kamuoyu lehine olan durumlarda önemli olan haber kaynağının gizliliği/ifşası değil, haberin doğrululuğudur. Haber kaynağının korunması basın özgürlüğünün en önemli öğelerinden biridir. Böyle bir koruma olmadığı takdirde kaynaklar kamu yararına olan konularda gazetecilere yardımcı olmaktan vazgeçebilirler. Bu durumda basın, kamunun bekçi köpeği olma işlevini yerine getiremeyebilir, kesin ve doğru bilgi verme görevini aksatabilir. Dolayısıyla, haber kaynaklarının korunması basın meslek ilkelerinde vurgulandığı gibi bazı ülkelerde yasa ile düzenlenmiştir. Türkiye’de de Basın Yasasının 12. maddesi, “sürelî yayın sahibi, sorumlu müdür ve eser sahibi, bilgi ve belge dahil her türlü haber kaynaklarını açıklamaya ve bu konuda tanıklık yapmaya zorlanamaz.”³⁷⁶ hükmünü getirir. Kur’an-ı Kerim’de Yüce Allah “Karşılıklı ahitleştığınız zaman Allah’ın ahdini yerine getirin. Sapa sağlam pekiştirdiğiniz yeminleri bozmayın. Bu ahd ve yeminde Allah’ı kefil yapmışsınızdır. Allah yaptıklarınızı bilir”³⁷⁷ buyurur. Bir başka ayet-i kerimede ise “Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen söz sorumluluğu gerektirir”³⁷⁸ buyrulmaktadır. Hz. Muhammed (sav) de sözünde durmamayı münafığın alametlerinden”³⁷⁹ biri saymıştır. Ayrıca “Mümin, insanların kendisine güvendiği kimsedir. Müslüman, dilinden ve elinden Müslümanların salim olduğu kişidir.”³⁸⁰ “Emanete riayeti olmayanın imanı yoktur”³⁸¹ buyurarak verilen söze, emanete riayet edilmenin önemine dikkatleri çekmektedir.

Gazetecinin temel görev ve ilkelerinin dördüncü maddesi, “gazeteci, kaynağını bilmediği bilgi ve haberleri yayınlamaz. Kaynak açık olmadığında, yayınlamaya karar verildiği durumlarda da kamu oyununa gerekli uyarıları yapmak zorundadır. Ajanslardan alınan özel haberler kullanırken kaynak belirtilmesine özen gösterilir.”³⁸² Anonim kaynak gösterilmesi bazı tehlikeleri beraberinden getirir. Kaynak bazen verdiği enformasyonun sorumluluğunu üstlenmeden muhabir manipüle etmek isteyebilir. Bazen de haber kaynağının gizli tutulması, muhabirlerin kendi görüşlerini anonim kaynağa

376 Uzun, *a.g.e.*, s. 78.

377 Nahl, 16/91.

378 İsrâ, 17/34.

379 İmamı Nevevî, *a.g.e.*, C. IV, s. 101.

380 Sarıçam, *a.g.e.*, s. 273.

381 Sarıçam, *a.g.e.*, s. 273.

382 <http://www.medyaline.com/medya/etikilkeler.htm>

atfederek yazma tehlikesini beraberinde getirebileceğinden, son derece dikkatli olunması gereken bir konudur.³⁸³ Bu ve benzeri tehlikelerden dolayıdır ki Kur'an-ı Kerimde Yüce Allah her haberin doğru olmayabileceğine işaret eder, bireyleri sağduyulu davranmaya davet eder ve “Ey inananlar, size fasık bir adam, bir haber getirirse, onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeyerek bir topluluğa karşı kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz.”³⁸⁴ buyurmakta ve “hiç bilenler bilmeyen bir, eşit olur mu”³⁸⁵ diyerek de kişinin bilgi sahibi olmadığı bir konu hakkında da kesin hüküm ve karar vermeden önce bir bilenden, güvenilir bir kaynaktan doğru bilgi edinme gerektiğini öğütlemektedir.

Hz. Peygamber (sav) şu sözleri konumuzla alakalı önem arz etmektedir. “Davanızı bana getiriyorsunuz, ben ancak bir beşerim. (Kimin haklı olduğu konusunda) Bana bir vahiy gelmiş değildir. Vahiy gelmeyen konularda ben ancak reyimle hükmediyorum. Olur ki biriniz, diğerine nispetle delilini daha tesirli anlatır, daha iyi ortaya koyar, ben de onu haklı zannederek lehine hükmederim. Her kime kardeşine ait bir hakkı hükmeder, verirsem, sakın onu almasın. Ben ona bir ateş parçası vermiş olurum”³⁸⁶ buyurarak haber kaynaklarının bilgiyi çarpıttırarak vermesi veyahut yanlış aktarmasının günâh olduğunu bildirmektedir.

4.2.7. Cevap ve Tekzip Hakkı

Basın ahlâk ilkelerinden biri de “Basın organları yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve tekzip hakkına saygı duyar” ilkesidir. Gazetecinin temel görev ve ilkelerinin sekizinci maddesi ise “Gazeteci, basılmış, yayınlanmış her yanlışı en kısa sürede düzeltmekle yükümlüdür. Gazeteci, cevap hakkına saygılı olmalıdır.”³⁸⁷

Tekzip ve cevap hakkı bireyin hak arama hürriyetidir. “Tekzip” yalanlama, bir kimsenin veya kurumun, şahsı manevisinin, kendileri hakkında söylenen, yazılan bir bilginin doğru olmadığını ilân etme ve bu bilgiyi söyleyen, yazanın yalancılığını ilân etmek demektir. Yalan İslâm ahlâkında olduğu gibi tüm dinlerde ve toplumlarda günâh sayılan ve çirkin görünen bir huydur. Dolayısıyla haksızlığa uğramış bir kişinin hakkını araması en tabii hakkıdır. Yasalar ve basın yayın ilkelerinden zikredilen bu ilke basın

383 Uzun, *a.g.e.*, s.79.

384 Hucurat, 49/6.

385 Zümer, 39/9.

386 İmamı Nevevi, *a.g.e.*, C. I., s.25.

387 <http://www.medyaline.com/medya/etikilkeler.htm>

yoluyla mağdur edilen kişilerin şeref ve haysiyetlerini, izzetini korumak ve muhafaza etme adına alınan tedbirlerden biridir.³⁸⁸

Basın yayın organları daha çok kamuoyunu ilgilendiren, merak uyandıran konularda herkesin bilmediği ve ulaşamadığı bilgi ve belgelerin peşine düşüp onları elde etmektedir. Elde ettiği bilgi ve belgeleri hızlıca bir mala dönüştürüp kamuoyuna satmaktadır. Basının burada yaptığı bilginin ele geçirilmesi, işletilmesi ve mal olarak pazara sunulmasıdır. Bütün bunların gerçekleşmesi her zaman çok kolay olmaz. Çünkü bir yandan basın hürriyeti, diğer yandan ise haber kaynağının güvenilirliği, gizliliğinin korunması, kamuoyunun menfaatleri, habere konu olan kişilerin ise zararı, hoşnutsuzluğu söz konusu olabilmektedir. Basın hürriyeti ile kişilerin şeref ve haysiyetlerinin korunması, sağlanması arasında denge kurmak, oldukça zor bir iştir. Basın hürriyetinin yani haber toplama ve haberleri değerlendirme hürriyetinin nereden bittiğine ve nerede kişilerin şeref ve haysiyetine bir tecavüz olduğuna karar vermek her zaman kolay olmamıştır.³⁸⁹

Tekzip gerektiren bir haber, bilgi basın hürriyetinin, ifade hürriyetinin kötüye kullanıldığının bir göstergesidir. Oysaki İslam'da fikir hürriyeti esastır. Kişinin düşüncesini meşru bir şekilde aktarması en tabî hakkıdır. Yine basın hürriyeti yasalar ve basın kuruluşları tarafından güvence altına alınmıştır. Tekzip gerektiren bir haber, bütün bu hürriyetlerin, güvencelerin kötüye kullanılmasıdır. Birçok ayet-i kerimede Cenab-ı Allah her konuda adaletli olmayı, hakkaniyet dairesinde bulunmayı “şüphesiz ki Allah adaleti emreder”³⁹⁰ şeklinde buyurur ve yine kim olursa olsun herkese karşı adaletli olmayı ise “birisi hakkında konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa adil olun. Allah'a verdiğiniz sözü tutun”³⁹¹ diye emreder.

Bir başkasının hakkında yalan yanlış şeyler söylemek ve yazmak kişiye yapılan bir zulümdür. Böyle bir zulüm bilerek yapılması zaten uygun görülmez. Ancak kişi veya basın yayın organları haber kaynaklarından kaynaklanan yanlış veya eksik bilgilendirme, yanlış anlama gibi kötü niyet kastıyla değil tamamen iradesinin dışında yapmış oldukları bir yanlışını hemen düzeltmek ve mağdur olan kişilerden özür dilemek İslam ahlâkının esaslarındandır. Basın yayın organları ile yapılan böyle bir hata ve yanlış bilgilendirme bir anda birçok kişiye ulaştığında yine böyle bir hatayı düzeltmek

388 Armağan, *a.g.e.*, s.165

389 Armağan, *a.g.e.*, s. 166.

390 Nahl, 16/90.

391 En'am, 6/152.

ve özür dilemek de dengeli ve ölçülü bir şekilde olmalıdır. Yine söz konusu olan kişinin göndermiş olduğu düzeltme, tekzip metnine herhangi bir müdahale edilmeden yayınlanması esastır.

4.2.8. Sözünde Durmak

Basın-yayın ilkelerden bir diğeri “Yayım tarihi için konan zaman kaydına saygı gösterilir” maddesidir. Yayım tarihine riayet edilmesi, basının okuruna olan saygının ifadesi olduğu gibi okurun da, güvenini kazanmanın esaslarından. Hitap ettiği toplumun güvenini kazanmayan bir basının uzun süre ayakta durması mümkün olmaz.

Yüce Allah Tevbe süresinde “ Sözüünüzü yerine getiriniz; zira verdiğiniz sözden mesulsünüz”³⁹² buyurmuştur. Allah Resülü (sav) ise “Şüphesiz ki sözde ve işte doğruluk hayra ve üstün iyiliğe yönelir. İyilik de cennete iletir. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında sıddık diye kaydedilir. Yalancılık, yoldan çıkmaya (fücur) sürükler. Fücur de cehenneme götürür. Kişi yalancılığı meslek edinince Allah katında çok yalancı diye yazılır.”³⁹³ İslam ahlâkının temeli kişinin her işinde ve sözünde dost doğru davranmasıdır. Bana “İslam’ı öylesine tanı ki, onu bir başkasına sormayayım” diyen sahabeye Allah Resülü “Allah’a inandım de, sonra da dosdoğru ol”³⁹⁴ buyurarak İslam’ın kişinin Allah’a iman etmesi ve sonra da her işinde dost doğru olması gerektiğinden ibaret olduğunu ifade etmiştir.

Kişinin sözünde durmaması münafıklık alameti sayılmış³⁹⁵ ve sözünde durmak kişinin ve toplumun terbiyesi adına riayet edilmesi gerekli olan İslam ahlâkının en temel unsurlarından biri sayılmıştır.

392 İsrâ, 17/34..

393 İmamı Nevevi, *a.g.e.*, C. I., s. 282.

394 İmamı Nevevi, *a.g.e.*, C. I., s. 366.

395 İmamı Nevevi, *a.g.e.*, C.II., s. 114, C. IV., s.101, 102, C. IV., s. 499, 599, 600.

SONUÇ

“İletişim” ve “ahlâk” insanlık tarihi kadar eski iki kavramdır. İnsanoğlunun olduğu her yerde iletişim vardır. Her ne kadar bugün iletişim denilince kişinin bir başkası ile olan karşılıklı iletişimi, diyalogu akla gelse de aslında iletişim, kişinin başta kendisi olmak üzere, yaratıcı ve çevresi ile olan ilişki ağıdır. Sağlıklı bir iletişim için de riayet edilmesi gerekli bazı kural ve kaideler vardır.

Ahlâk için farklı tanımlar getirilmiş olsa da bu kavram da, kişilerin kendisi, yaratıcısı, bir başkası veya ilişki halinde olduğu diğer varlıklar karşısında takınması gerekli olan edep, riayet etmesi gerekli olan kurallar manzumesidir. Bu açıdan iletişim ile ahlâk arasında sıkı bir ilişki vardır ve sağlıklı bir iletişim için de bu iki kavram bir bütünlük arzeder. Biri ötekisiz bir anlam ifade etmez. Ahlâki değerler, büsbütün din değildir; ancak birçoğunun dayanak noktası, kaynağı dini hükümlere dayanmaktadır. Bundan dolayıdır ki, iletişim ahlâkı, genelde bütün dinlerin, özelde ise İslam dininin de ilgi alanına giren temel konulardandır. Çünkü iman kişinin kendisi ile barışık olmasını, kendisini tanımasını, kendisinin farkında olmasını ve kendisini yaratan, yaşatan, rızıklandıran bir sahibinin olduğunun farkında olmasını ve O’nunla iletişim halinde olmasını gerektirir. Yine sosyal bir varlık olan insanoğlunun hayatını devam ettirmesi için de çevresi ile diyalog halinde olması gerekir. Ayrıca İrşad ve tebliğ, “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim” diyen Hz. Muhammed (sav) ve diğer bütün peygamberlerin, bütün müminlerin asli görevlerindedir. İrşad ve tebliğ ise kişinin toplum içinde bulunmayı ve kişinin, kendisi, yaratıcısı, çevresi ile sağlıklı bir iletişim içinde bulunmasını zaruri kılar.

Yazılı bir yasa, cezai bir müeyyide olmayan ancak her toplumda bireylerin uyması gerekli genel ahlâkî kurallar ve değerler vardır. Bu ahlâki değerler daha çok ilahi kaynaklara, toplumların tarihsel zaman içerisinde edinmiş oldukları tecrübeler, toplumun vicdanına ve kolektif akla, mantığa, şuura, inanca dayanır. Bu değerler daha çok o toplumun inandığı din ile paralellik arz eder. Toplumların genel geçer ahlâkî değerleri, meslek ilkeleri çoğu zaman inandıkları ve kabul ettikleri inançtan beslenir. Her ne kadar bu gün birçok kanun ve ilke başka ülke ve milletlerden alınıp uygulansa da genel olarak evrensel ilkeler; ortak aklın, ortak vicdanın kabul ettiği ilkeleri içermektedir. Ortak aklın ve vicdanın kabul ettiği ahlâki ilkeler ise dönüp dolaşıp vahye,

ilahi kanun ve öğretilere dayanmakta, çoğu zaman ilahi buyruklarla örtüşmekte, paralellik arz etmektedir.

İslam düşüncesinde ise ahlâki değerlerin kaynağı öncelikle Kur'ân-ı Kerim ve sünnettir. Tarihsel süreç içinde bu iki temel kaynağın yanı sıra, icmâ, kıyas, İslam'ın ruhuna ters düşmeyen örf ve adetler de ahlâkın kaynağı olmaktadır.

İletişimin insanlık tarihi kadar eski olduğu üzerinde ittifak vardır. Ancak iletişimin tarihini Allah'ın meleklerle insanoğlunu yaratacağını bildirmesi ve meleklerin de yeryüzünde kan dökecek bir varlık yaratmak mı istediğini ifade etmelerine, yine ruhlar âleminde insanoğluna yaratıcısı tarafından sorulan “ben sizin rabbiniz değil miyim” sorusuna insanoğlunun “evet ya rabbi sen bizim rabbimizsin” diye verdiği cevaba kadar götürmek mümkündür. Yazılı basının tarihini ise bu gün muhtevasını tam olarak bilemediğimiz Hz. Adem'e verilen suhufa kadar götürmek mümkündür. Çünkü ilk insan Hz. Adem'e suhufun verildiği ve ondan sonra gelen peygamberlere yine suhuf ve kitap verildiği bilinen bir gerçektir. En doğru haber kaynaklarının ise bu suhuf ve kitaplar olduğu, Kur'an-ı Kerimin ve diğer tahrif olunmamış ilahi kitaplardan bilinmektedir.

İletişim zannedildiği kadar basit, yalın bir olgu değildir. Çok daha karmaşık bir fenomendir. Bu durumda sağlıklı iletişimin gerçekleşmesi için, mesajın açık, anlaşılır olması, haber kaynağının güvenilir olması, alıcının sağlıklı olması, çevre şartlarının uygun olması gibi belli başlı bazı ilkeler zikredilse de bunlar da tek başına sağlıklı bir iletişim için yeterli unsurlar değildir. Çünkü iletişim esnasında mesaj; sembol, işaret ve kodlamalarla ifade edilir ve alıcılar tarafından bu kodlamaların çözümü çoğu zaman kolay olmamaktadır. Ayrıca bir insanın hayalindeki, zihnindeki, gönlündeki duygu, düşüncelerini, hissiyatını olduğu gibi bir başkasına anlam kaybına uğratılmadan iletmesi her zaman mümkün ol(a)mamaktadır.

İnsanların farklı farklı yaratılmış olmaları ve hayatlarını idame etmeleri için farklı farklı işlerle meşgul olmaları; dillerinin, dinlerinin, fitratlarının, zevklerinin, işlerinin farklı farklı olmaları, bunun yanı sıra sosyal bir varlık olarak bir arada yaşama zorunluluğu, insanoğlu için iletişimi zaruri kılmaktadır. Bu sebeple iletişimin muhtevası, amacı, kullanılan araçlar yönüyle farklı sınıflandırmalara tabi tutmak kaçınılmaz olmaktadır. Yine farklı zaman ve mekânlarda, coğrafyada yaşayan ve farklı alanlarda, sektörlerde çalışan insanların kendi aralarında geliştirdikleri iletişim dili farklı olabilir ve tarihsel süreç içinde gelişir, olgunlaşır, toplum tarafından kabul görünebilir.

Sağlıklı bir iletişim, kullanılan dile ait ilke ve değerlerin, sembollerin, işaretlerin, doğru bilinmesine bağlıdır. Ancak iletişim sadece teknik ilke ve düsturlardan ibaret değildir. Bir de iletişimin ruhu mahiyetindeki ahlâki değerler vardır. İletişime dair zikredilen ilkeler iletişimin iskeleti, bedeni ise; iletişime dair ahlâki değerler de onun ruhudur. Bu ruhun mahiyeti, niteliği ölçüsünde iletişim hayat bulur. Mesela doğru sözlü olmak iletişime dair ahlâki değerlerdendir. Ancak düşmana esir düşmüş bir askerin kendi ülkesinin ve arkadaşlarına ait sırları düşmana aktarması doğrulukla bağdaşmaz. Yine güzel konuşmak, tane tane konuşmak iletişim ahlâkına dair önemli düsturlardandır. Ancak insanlar “ne güzel konuşuyor” desinler diye yapmak ahlâki bir durum değildir. Bu konuda hadisi şerifte kişinin niyetinin amelinde hayırlı olduğu belirtilir.

İlkel toplumdan sanayi toplumuna, şehir hayatına, medeni topluma geçildikçe insanoğluna hizmet veren sektörlerde de çeşitlilik artar. Şehir hayatının ve medeni toplumun gereği insanoğlu ihtiyaçlarını karşılamak için bir başka insan veya sektöre daha çok ihtiyaç duyar. Bundan dolayı da medeniyet geliştikçe farklı meslek grupları ve sektörler de artmaktadır. Zamanla ortaya çıkan her meslek erbabı kendi aralarında sağlıklı bir diyalog sürdürebilme, kendi hak ve hukukunu emniyet altına alma, daha sağlıklı bir hizmet vermek için teşkilatlanmışlar ve çeşitli ilkeler ortaya koymuşlardır. Zamanla gelişen ve olgunlaşan bu teşkilatlar benimsedikleri ilkeler, kuralları çoğu zaman maddi ve manevi caydırıcı müeyyideler ve yasalarla herkesin uyması gereken kurallara dönüşmüşlerdir. Tarihsel süreç içerisinde lonca, ahilik, cemiyet, dernek, lokal, oda... gibi farklı adlarla zikredilen yapılanmaların hepsi günümüzde daha çok sivil toplum örgütleri olarak zikredilmekte ve demokratik ülkelerde demokrasinin olmazsa olmazları arasında yer almaya başlamıştır.

Günümüzde “Meslek İlkeleri”, “Meslek Etiği”, “Meslek Ahlâk İlkeleri” diye farklı şekilde adlandırılan bu prensipler yeni bir olgu, yeni bir buluş değildir. Çünkü, kişinin yapacağı işi en güzel şekilde yapması takvadır. İşin ehline teslim edilmesi, bilinmeyen bir şey için işin ehline müracaat edip öğrenilmesi dinin emridir. Dinin temel esaslarına ters düşmediği müddetçe toplumun örf ve adetlerine riayet edilmesinde bir sakınca görülmemiştir. Ayet ve hadis ile kesin olarak hüküm verilmeyen bir konuda işin ehli olanlar tarafında istişare edilmesi ve bu kolektif akıldan çıkan kararların bağlayıcı olması gibi daha birçok husus etik ilkelerin yeni ve dine aykırı bir olgu olmadığını gösterir. Birinci derecedeki ilişkilerin yerini ikinci derecedeki ilişkilerin aldığı gelişmiş,

heterojen toplumlarda, günümüzde bu meslek ilkeleri her geçen gün daha da önem arz etmektedir.

Basın ahlâk ilkeleri de, daha çok bir kamu hizmeti olarak görülen basın sektöründe çalışanların haklarını koruma altına alma ve hizmet verdiği okura/izleyiciye daha sağlıklı bir hizmet sunmak için riayet etmesi gerekli olan meslek ilkeleridir. Basın meslek ilkeleri tarihsel süreç içinde toplumdan topluma, ülkeden ülkeye hatta yayın organının politikası doğrultusundan farklılıklar arz etse de genelde belli başlı unsurlardan oluşmaktadır. Çünkü insan her zaman ve her yerde insandır, değişmemektedir. Evvela insanoğlunun yaratıcısının bir ve aynı olması, bütün insanların İslam fitratı üzerinde yaratılmış olması itibariyle yaratılmışlıktan gelen benzer unsurlar vardır. Her insan asli ihtiyaçlarını karşılamak ister. Kendisini emniyette, güvende hissetmek ister. Kendisine haksızlık yapılmamasını ister. Güzelden hoşlanır. Çirkinlikten nefret eder. İnsanda ebedilik arzusu, korku, şefkat, merhamet... vb. bir çok his ve duygu, meleke vardır ve bunların hiçbirinin de dini, dili, milliyeti, memleketi de yoktur.

İslam son ve evrensel bir dindir. Bütün insanlığa hitap etmektedir. Hz. Muhammed (sav) bir kabilenin, bir ülkenin, bir coğrafyanın peygamberi değil; bütün insanlara gönderilmiş bir peygamberdir. Onun getirdiği mesajlar da haliyle evrensel mesajlardır. İslam dinince fert ve toplum için tehlikeli görünen, haram kılınan; yalan söylemek, haksız yere bir cana kıymak, adil davranmamak, dedikodu yapmak, su-i zanda bulunmak, kıskanmak, şiddet içeren fiillerden bulunmak, içki vb. uyuşturucu şeyler kullanmak, emanete ihanet etmek, sözünden durmamak... vb. bir çok şey bütün dinlerde de haram kılınmıştır. Bu gibi şeyler bütün toplumlarda gayr-i ahlâki görülmüştür. Sanatkâr, yapmış olduğu sanatı daha iyi bilir. Bir usta yaptığı şeyi, bir mucid icad ettiği şeyi, bir programcı yapmış olduğu programı daha iyi bilir. İnsanoğlunu en iyi bilen de elbette onu yoktan var edendir. Zaten bizi en iyi bilenin kendisi olduğunu da Kur'an-ı Kerim'de insanoğluna dair zikrettiği, aceleci olması, nankör olması, cahil olması, hazırı geleceğe tercih etmesi, akıl sahibi olması... vb. özellikleri zikretmekle bildirmektedir.

Tarihsel süreç içinde farklı ülkelerden, milletlerden ortaya çıkan zamanla gelişen, olgunlaşan ve evrensel ilkeler halini alan 6 Şubat 1988 tarihinde de Basın Konseyi tarafından düzenlenen basın meslek ilkeleri de ortak aklın, vicdanın kabul etmiş olduğu ilkelerden oluşmaktadır. Bu ilkeler evrensel din olan İslam'ın iletişim

konusunda belirtmiş olduğu buyruklar, prensipler, ilkeler, ahlakî değerler ile paralellik göstermektedir. Basın meslek ilkeleri içinde genelde dinlerin, özelde ise İslam dinine aykırı bir ilke bulunmamaktadır. Hali hazırdaki uygulama ve kötü örneklere gelince, elbette bunlar basın ilkelerinden kaynaklanmamakta bilakis basın ahlâk ilkelerine riayet edilmemesinden kaynaklanmaktadır.

Fert ve toplumların riayet etmesi gerekli olduğu iletişim kuralları, basın-yayın kuralları, klasik kaynaklarımızda daha çok “âdab-ı muâşeret” (görgü kuralları) bölümleri içinde konu edilmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR

- Akseki, Ahmed Hamdi, *İslam Dini*, Nur Yayınları, Ankara 1983.
- Armağan, Servet, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, DİB Yayınları, Ankara 2004, s.107
- Avcı, Nabi, *Kitle Kültürü Enformatik Cehalet*, Rehber Yayıncılık, Ankara 1990.
- Aydın, Nurullah, *İnsan Hakları Demokrasi ve Medya*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2008.
- Banarlı, Nihad Sâmi, *Türkçenin Sırları*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1996.
- Bay, Nurettin, *Radyo ve Televizyon Yayıncılığı*, Nüve Kültür, Konya 2007.
- Bayraktar, Mehmet, *İslâm Felsefesine Giriş*, TDVY., Ankara 2001.
- Bircan, H. Hüseyin, *İslam Felsefesi Üzerine*, Bilge Adamlar, Van 2009.
- Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- , *Felsefeye Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- Bozdağ, İsmet, *Basın İstibdadı*, Emre Yayınları, İstanbul 1992.
- Buhari ve Müslim'in ittifak ettikleri Hadisler (Müttetekun Aleyh Hadisler) Çev. Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yayınları, Konya 2005, s.685.*
- Canbulat, Mehmet, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara 2006.
- Cebeci, Lütfullah, "Hz. Peygamberin Örnek Ahlâkı Çerçevesinde İslam ve Müslüman İmajı", *Müslüman İmajı, (Kutlu Doğum-1994)* TDVY, Ankara 1996.
- Cereci, Sedat, *Büyülü Kutu Büyülenmiş Toplum*, Şule yayınları, İstanbul 1992.
- , *Öğrenme ve Öğretme Sürecinde Dinî İletişim*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları, Ankara 1997.
- Çağrı, Mustafa, *İslam Düşüncesinde Ahlâk*, Dem Yayınları, İstanbul 2006.
- Çubukçu İbrahim Agâh, *Gazzâli ve Şüphencilik*, AÜİFY, Ankara 1989.
- Çüçen, Abdulkadir, *Felsefeye Giriş*, Asa Kitabevi, Bursa 2001.
- Demir, Vedat, *Türkiye'de Medya ve Özdenetimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.
- Doğan, İsmail, *İletişim ve Yabancılaşma*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1998.
- Dökmen, Üstün, *İletişim Çatışmaları ve Empâti*, sistem Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Duman, M. Zeki, *Kur'an-ı Kerîm'de Adâb-ı Muâşeret Görgü Kuralları*, Tuğrâ Neşriyat, İstanbul 1992.
- Dumanlı, Ekrem, *Gazetecinin El Kitabı Haber Kılavuzu*, Zaman Kitap, İstanbul 2011.

- Erdem, Hüsameddin, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Hü-er Yayınları, Konya 2000.
- , *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*, Konya 1996.
- Eskicioğlu, Osman, *İslam Hukuku Açısında Hukuk ve İnsan Hakları*, Anadolu Matbaacılık, İzmir 1996
- Fârâbî, *El Medinetü'l Fâzıla*, Çev. Nafiz Danışman, MEB, İstanbul 1990.
- Gazali, *El- Munkızu Min Ad Dalâl*, Çev: Hilmi Güngör, MEB, İstanbul 1989.
- , *Kalplerin Keşfi, (Mükâşefetu'l Kulûb)*, Çev. Abdulhalık Duran Yeni Şafak, İstanbul 2005
- Girgin, Atilla, *Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etiği*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2000.
- Gökçe, Orhan, *İletişim Bilimine Giriş*, Turhan Kitabevi, Ankara 1998.
- Güler, İlhami, *Allah'ın Ahlâkîlik Sorunu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2000.
- Gürelî, Nail, *İletişim Olayları ve Türk Basınının Sorunları*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara 1984.
- İbn Arabî, *Kitâbu'l Ma'rife (Marifet Kitabı)*, Tercüme: Abdülazîz Mecdî Tolun, Hüseyin Şemsi Ergüneş, İz yayıncılık, İstanbul2008.
- İncil*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2007.
- İnuğur, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 1999.
- İzutsu, Toshihiko, *İbn Arabî'nin Fusûsus'undaki Anahtar Kavramlar*, Çev. Ahmed Yüksel Özemre, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005
- , *Kuran'da Allah ve İnsan*, Çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, trsz.
- İzzetbegoviç, Ali, *Doğu- Batı Arasında İslam*, Çev: Salih Şaban, Nehir Yayınları, İstanbul 2008.
- Karagöz İsmail, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara 2006.
- , *Ayet ve Hadislerin Işığında Esma-i Hüsnâ*, DİB Yayınları, Ankara 2007
- Karataş, Mustafa, *Hz. Peygamberin Beden Dili*, Nun Yayıncılık, İstanbul 2010
- Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an-ı Kerim ve İletişim*, Nursan Yayınları, İstanbul 2000.
- Kılıç, Cevdet, *Bilgelik Hikâyeleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2010.
- Kılıç, Recep, *Evrensel Mesajlar İslam'a Giriş*, DİB Yayınları, Ankara 2008.
- Korat, Gürdel, Dil, *Edebiyet ve İletişim*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- Kongar, Emre, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995.

- Kök, Mustafa, *Nurettin Topçu'da Din Felsefesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995.
- Macit, Yusuf, *İletişimde Model Olarak Hz. Muhammed*, Işık Akademi Yayınları, İzmir 2006
- Mcquail, Denis; Windahl, Sven, *Kitle İletişim Modelleri*, Çev. Konca Yumlu, İmge Kitabevi, Ankara 1997.
- Meriç, Cemil, *Bu Ülke*, İletişim yayınları, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.
- Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Şerîf*, Mütercim: Süleyman Nahîfî, sadeleştiren: Âmil Çelebioğlu, Timaş Yayınları, İstanbul 2008.
- Mutahharî, Murtaza, *Ahlâk Felsefesi*, Çev. Hasan Almaz, Ağaç Kitabevi, İstanbul 2008
- Mutlu, Erol, *İletişim Sözlüğü*, Ark Yayınevi, Ankara 1995.
- Oktay, Mahmut, *Halkla ilişkiler Mesleğinin iletişim Yöntem ve Araçları*, Der Yayınları, İstanbul 1996.
- Oskay, Ünsal, *Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul 1992.
- , *İletişimin ABC'si*, Der Yayınları, İstanbul 1999.
- Öner, Necati, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Özçağlayan, Mehmet, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Değişim*, Alfa Yayınları, İstanbul 1998.
- Özgen, Murat, *Gazetecinin Etik Kimliği*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1998.
- Pazarlı, Osman, *İslâm'da Ahlâk*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980, s.12.
- Philippe Gaillard, *Gazetecilik*, (Çv: Yayınevi tarafından yapılmış) İletişim Yayınları, İstanbul, trsz.
- Salmış, Ferman, *Konuşma Estetiği ve Diksiyon*, Bakış Yayınları, İstanbul, 2010.
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesaj*, DİB Yayınları, Ankara 2007.
- Sertel, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, Remzi Yayınları, İstanbul 2000.
- Sillars, Stuart, *İletişim*, Çev. Nüzhet Akın, MEB Yayınları, Ankara 1995
- Talu, Umur, *Dipsiz Medya*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- Tamaro, Susanna, *Yüreğinin Götürdüğü Yere Git*, Can Yayınları, İstanbul 1997.
- Topçu, Nurettin, *Ahlâk*, Haz. Ezel Erverdi-İsmail Kara, Dergah Yayınları, İstanbul 2005.
- Toprak Burhan, *Yunus Emre Divan*, Ordupazarı Belediyesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 150.
- Turam, Emir, *Medyanın Siyasi Hayata Etkileri*, İrfan Yayımcılık, İstanbul 1994.

- Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1998.
- Uzun, Ruhdan, *İletişim Etiği Sorunlar ve Sorumluluklar*, Dipnot Yayınları, Ankara 2009.
- Ünal, İ. Hakkı, *40 Hadis Yorum*, DİB Yayınları, Ankara 2011
- Voltan Acar, Nilüfer, *İnsan İlişkileri İletişim*, Nobel Yayınları, Ankara 2010.
- Yengin, Hülya, *Medyanın Dili*, Der Yayınları, İstanbul 1996.
- Yiğit, Yaşar, *Peygamberimiz ve Hoşgörü*, DİB Yayınları, Ankara 2010.

ANSİKLOPEDİLER

- Büyük Larousse*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993.
- Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, Akçağ & Zaman Yayınları, İstanbul 1993, C.I, s.164.
- Çağrııcı, Mustafa, “İslam Ahlâkı” DİA., C.I, TDVY., İstanbul 1988.
- Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Yeni şafak, trsz.
- Efendioğlu, Mehmet, “*Selam*”, DİA., C. XXXVI, TDVY., İstanbul 2009.
- İmamı Nevevî, *Riyâzü’s-Salihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, Tercüme ve şerh: Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, Erkam yayınları, C. II, s.430. İstanbul 1997.
- Kaya, Mahmut, “*Felsefe*”, DİA., C. XII., TDVY., İstanbul 1995
- Sinanoğlu, Mustafa, “*İslam*”, DİA., C. XXIII., TDVY., İstanbul 2001.
- Yazır, Elmalı Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili*, Azim Yayıncılık, İstanbul 1993.

DERGİLER

- Bingöl, Abdulkuddüs, *İletişim Bağlamında Anlam ve Dil*, Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı. 46, Ankara 2007.
- Tezcan, Ahmet, “*Kurban Medyası Yahut Medya Kurbanı*”, TDV. İstanbul Müftülüğü Dergisi, Sayı:11, Yıl 2010.
- Yayla, Ahmet, “*Bir Halk Eğitimsi Olarak Sokrates; Erdemin Öğretilip Öğretilmeyeceği Sorunsalı*”, Felsefe Dünyası, Sayı: 48, Ankara 2008.

GAZETELER

- Dumanlı, Ekrem, “*Medya Din Düşmanı mı?*”, Zaman Gazetesi, 28/04/2008.
- Yalsızuçanlar, Sadık, “*Medya ve Ahlâk*”, Zaman Gazetesi, 27.09.2008.

Özkök, Ertuğrul, “Yahudi Asıllı Demek Gerekli miydi?” Hürriyet Gazetesi,18 Ağustos 2007.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.medyaline.com/medya/etikilkeler.htm>;

<http://www.byegm.gov.tr/yayinlerimiz/kitaplar/medyaetiği/1-2.htm>,

ÖZGEÇMİŞ

1974 Adıyaman doğdu. 1993 yılında Malatya İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. Liseden sonra mahalli basında çalıştı. 1996 yılında başladığı Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde "Medyanın Dini Hayat Üzerine Etkisi" teziyle 2001'de mezun oldu. Mezuniyetten sonra kısa bir süre ulusal basında çalıştı. 2002 yılında vatani görevini yaptıktan sonra 2003 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Malatya İl Müftülüğü'nde İmam-Hatip olarak göreve başladı. 2001-2010 yılları arasında yerel bir Tv' de haftada bir gün sosyal-kültürel ve dini içerikli program hazırlayıp sundu. Yine 2001-2010 yılları arasında ramazan aylarında canlı yayında "İftar Programlarını" hazırlayıp sundu. Aynı zamanda birçok yerel gazete de ise "Ramazana Özel" sayfaları hazırladı. Bu zaman diliminde ulusal ve yerel yazılı basında, internet sitelerinde birçok çalışmaları yayınlandı. 2009 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü İslam Felsefesi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisansa başladı. 2009 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmeni olarak atandı. Eğitim-öğretim faaliyetlerinin yanısıra dini, sosyal ve kültürler alanında çalışmalara devam etmektedir. Orta düzeyde Arapça ve İngilizce bilmektedir.